

652
1971/2

964936340
202301010330

1 9 7 1 2

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქოჩოქი

შინაარსი

ნ. მაღაჟონია — ლექსები	3
პ. ლორია — გზები	
მოთხრობა	5
ფრ. ხალვაში — ლექსები	19
ზ. რაჟვა — გაცნობა	
მოთხრობა	24
მ. ვარუანიძე — ლექსები	49
ნ. ჟღენტი — ბანტიადის წინ	
მოთხრობა	51
შ. ზოიძე — ლექსები	55
ნ. მოღვაბაძე — გაუთხილი	
მოთხრობა	58
ბ. დავითაძე — ბაღდა მტკვრის	
დასწრების ლექსი	67

წ ე რ ი ლ ე ბ ი

პ. ცავეტარიძე, პ. სურგულაძე,	
შ. ჯაფარიძე — ბათუმის კომუ-	
ნისტური ორბანიშაძის ისტორიის	
ზოგიერთი დამახინჯების	
შესახებ	69
ალ. ჯაყელი — გამარჯვების	
შემდეგ	81
პ. ახვლედიანი — ორთაბათში	
ეტიმოლოგიური შენიშვნა	86

ხ ე ლ ო ვ ნ ე ბ ა

მ. ხინიკაძე — ბათუმის თეატრი	90
--	----

წიგნების მიმოხილვა

საიუბილეო	95
---------------------	----

ლიტერატურულ-მხატვრული და
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
უშრნალი

საქართველოს საბჭოთა
მწერლების კავშირისა და
აჭარის განყოფილების
ორგანო

ბ ა თ უ მ ი — 1971

რედაქტორი ა. შონია

სარედაქციო კოლეგია: ხ. ახვლედიანი, მ. ვარშაიძე (პ. მგ.
მდივანი), პ. ლორია, ალ. ჩავლეიშვილი, ფრ. ხალვაში

რედაქციის მისამართი: ბათუმი, ენგელსის ქ. № 21.

ტელეფონები: რედაქტორის — 33-71, პ/მგ. მდივნის — 33-72.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 19.4.1971 წ. საბეჭდი 6, საგამომცემლო 5 თაბახი.

შეკვეთის № 1374, ემ 01125, ქაღალდის ზომა 60×90, ტირაჟი 2.040.

* * *

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ბეჭდვითი სიტყვის სახელმწიფო
კომიტეტის მთავარპოლიგრაფმრეწვის ბათუმის სტამბა № 9
(ლუქსემბურგის, 22).

უბერებელი თებერვალი

კარს მოგვდგომია იისა და ენძელას ჯარი,
მალე სილურჯე და სიმწვანე უფრო იფერებს,
მარტი მზადაა გაზაფხულის გაფეთქოს კარი
ზეიმით შეხვდეს სუსხიანი ზამთრის სიბერეს.
მზის მოლოდინში ცის სარკეზე იფრქვევა დილა
და ყელწითელა ისევ შიშველ ტოტზე ქილიკობს.
რა იქნებოდა შფოთიანი თებერვლის დილა,
ოქტომბრის მზე და განთიადი არ ყოფილიყო.
ახლა ზამთარმა ცრემლი ღვაროს რამდენიც უნდა,
დაე, ბუნების კანონთ წესი აღსრულდეს მკაცრი.
უბერებელი თებერვალი მოიღებენს მუდამ,
ჩანამ იცოცხლებს თუნდაც ერთი ქართველი კაცი!

ნამდვილ მიყვარხარ

თუ დაიბადე საქართველოში,
ქართლის მიწა ხარ
და ჭირსაც იყრი საქართველოსი, —
ნამდვილ მიყვარხარ,
დედის ჭირი ხომ ჩვენი ჭირია!

თუ ეჭიდები მომხდურს მქუხარად,
მტრების რისხვა ხარ

და გულით ამბობ „მუშლი მუხასა“ —
ნამდვილ მიყვარხარ,
დედის მტერი ხომ ჩვენი მტერია!

თუ გიმდერია ჩვენი ლილეო,
ჩვენი შვიდაცა
და ჩვენს ზეიმშიც მონაწილეობ, —
ნამდვილ მიყვარხარ,
დედის ღვინი ხომ ჩვენი ღვინია!

და თუ არ იშვი საქართველოში,
სხვათა მიწა ხარ,
და კირს კი იყრი საქართველოსი —
სამგზის მიყვარხარ.
და რომ მიყვარდე,
გულით მიყვარდე, გასაყვია?!

პაკიან ღოგიი

გ ზ მ ბ ი

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

მორებით დატვირთული მანქანა მდინარის პირას შარავზაზე გაჩერდა და ცოცხალ არსებასავით ამოისუნთქა. მძლოლი ჩამოხტა, მანქანის თვლები ჩაათვალიერა, აკუმულატორი და სხვა ნაწილები შეამოწმა და კვლავ საჭეს მიუჭდა.

— ომარ ბიძია, ომარ ბიძია! — მოისმა ამ დროს ხმა და მძლოლმა იქითკენ მიიხედა.

სერიდან ბილიკით ახალგაზრდა ვაჟი მოიჩქაროდა.

— ცოტა დამიცადე, ომარ ბიძია, — აქოშინებული მოიჭრა იგი მანქანასთან. — ხულოში უნდა წამიყვანო, — ძველი ჩემოდანი, ხელში რომ ეჭირა, მიწაზე დადო და უკან მიიხედა.

— თემურა ხარ! მოახტი, ჭო, — მძლოლმა მოტორი ჩართო და ავტომანქანა აძიგძიგდა.

— ნენეც მახლავს, — კვლავ მიიხედა ბიჭმა.

— მეხფულეც მოგყვება თუ? — საჭეს ხელი უშვა მძლოლმა. — საით გაგიწევიათ ამ თაკარა დღეს?

— ნენე ხულომდე მომყვება, მე კი...

— ბათუმში თუ აპირებ გასეირნებას? კარგია ახლა ზღვაში გაგრილება, თან გოგონებსაც... — რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ ამასობაში მეხფულეც მოვიდა.

— კაი ბედად გამოგივლია, ომერავ, ჩვენს გზაზე. — მისალმებამდე უთხრა მძლოლს მეხფულემ. — ჩვენთან მოსვლას ხომ აღარ კადრულობ. არ ვარგა მამიდის ასე დავიწყება.

— რა ექნა, მეხფულე მამიდა, ვერ გავწვდი ყველაფერს. ოჯახი,

ბაღეები, სამსახური. ახლა ამ მორების გადმოსაზიდად გამომგზავნეს, თორემ ამ გზით ორი წელია არ გამივლია... მობრძანდი! — კაპიტანის უფროსი გააღო და მეხფულეს თავის გვერდით შესთავაზა ადგილი. — შენ ვინ ხარ?

მორებზე ორი ზემოსოფლელი გლეხი იჯდა. ერთი საკმაოდ მოხუცებული, მეორე უფრო ახალგაზრდა.

თემური იმ ორ მგზავრს შუა ჩაჯდა და ზურგით მორს მიეყრდნო.

— შენ საღაური ხარ? — თვალეში ჩახედა მოხუცმა მგზავრმა კაბუქს.

— აი, იმ სოფლიდან, — მახლობელ მთისაკენ გაიშვირა ხელი ბიჭმა, — იმ ფერდობზე რომ სოფელი მოჩანს.

— ღურტადან ხარ? ვიცი, ვყოფილვარ ღურტაში. რომლის შვილი ხარ? — საუბრის გუნებაზე დადგა მოხუცი.

— რეჯებ გერაძის. — მიუგო ვაჟმა და სახე დაუნაღვლიანდა.

— რეჯებაის ბიჭი ხარ, მართლა? — თვალეები მოიწმინდა მოხუცმა და უფრო ბეჯითად შეაჩერდა ახალგაზრდას. — ვიცნობდი, რავა არ ვიცნობდი. ჩემი შეგირდი იყო. ღურგლობა ჩემგან ისწავლა.

— თქვენ ისმაილ დედე ბრძანდებით? — თვალეები გაუბრწყინდა ბიჭს. — თქვენი სახელი ბევრჯერ უხსენებია მამაჩემს. ძალიან გაქებდათ. პატიოსანი და კეთილშობილი კაციაო. რიყეთიდან ბრძანდებით, ვიცი, ყველაფერი ნათქვამი აქვს თქვენს შესახებ... ეჰ. — ნაღვლიანად ამოიოხრა ბიჭმა.

— ჰო, მიაშენია ჩემი თავგადასავალი... შენ კი... ტირილი და გლოვა არ მართებს სახელოვნად დაცემული ვაჟკაცის შვილს.

მანქანა უეცრად პატარა ლოდს მოედო და დაფერდდა. მგზავრებმა მორებს ჩასკიდეს ხელები, რომ არ გადმოცვენილიყვნენ.

— გზა არ გვივარგა. — ჩაილაპარაკა აქამდე ჩუმად მყოფმა მესამე მგზავრმა.

— ასეთი რომ გვაქვს, ესეც ბედნიერებაა. — თქვა თემურმა. — ომი რომ არა, აქამდე ყველაფრით კმაყოფილი ვიქნებოდით.

— ეჰ, მაშინ მამაშენიც ცოცხალი იქნებოდა, ჩემი ბიჭებიც დაცოლ-შვილებული მეყოლებოდნენ. დღეს კი... მათი საფლავის ნახვის მონატრული ვარ.

მოხუცმა ცრემლები მოიწმინდა და გაჩუმდა.

ისმაილ დევაძე ოთხმოცდახუთი წლისაა. ვისთვის მეტად დიდია ეს ასაკი. ბევრს ოთხმოცი წლისთავიც არ უზეიშია, ზოგმა სამოცამდეც ვერ მიაღწია, ზოგს უფრო ადრე გამოეღია საგზალი. ისმაილმა კი გამძლეობის რეკორდი დაამყარაო, ამბობენ სოფელში.

მოხუცს ბევრი რამ უნახავს, რამდენი რამ ახსოვს... როგორ ჩაება

რევოლუციურ მოძრაობაში, საიდან მოხვდა მანთაშევის ქარხანაში, როგორ დადიოდა არალეგალურ კრებებზე, როგორ დააპატიმრეს, რა მდგომარეობაში იყო მაშინ მუშათა კლასი... ეროვნული
მშვიდობისათვის

შემდეგ რევოლუცია. თებერვალი. ოქტომბერი. და დღეს...
— ამ ომს რომ არ დავეზარალებით... ვაი შვილებო!..

მანქანა შედარებით უკეთეს გზაზე გავიდა და ახლა უფრო ჩქარა გასრიალდა.

რაიონულ ცენტრში ხალხი ბლომად შეგროვილიყო. მეტ ნაწილს ახალგაზრდობა შეადგენდა, ჩემოდნებითა და ჩანთებით ხელში. ესენი ამ რაიონის მცხოვრებლები იყვნენ, საშუალო სასწავლებელ დამთავრებულები, უმაღლესში შესასვლელად მიემგზავრებოდნენ. მისაღები გამოცდები იწყებოდა ყველგან.

მანქანა რომ გაჩერდა და თემური გადმოვიდა, მის ირგვლივ მაშინვე თანატოლების წრე შეიკრა. ყველას გაეხარა ამ ქაბუკის გამოჩენა.

— ვაი თუ ვერ წამოვიდეს-მეთქი. — მორცხვად უთხრა ერთმა ცქრი-
ალა გოგონამ ვაჟს და ხელი გაუწოდა.

— განცხადება და საბუთები გაგზავნილი მაქვს. — და ვაჟმა თვალი მორიდდა გოგონას.

— ეს ვიცი, მაგრამ... ცხოვრებაში რამდენი რამეა მოსალოდნელი. ჯანმრთელობა, ოჯახური მდგომარეობა, სამგზავრო და სახარჯო, ყველაფერი სათქმელია.

— ჯანმრთელობა არ მაკლია, ოჯახური მდგომარეობა... საგზაო და სახარჯო ნენემ მომიქუჩა ყველაფერი. — დედისაკენ მიიხედა ვაჟმა. — აქამდეც მომაცილა... ნენე, მოდი, ამხანაგი გაგაცნო. — და მეხფულეს ქალიშვილი წარუდგინა. — ჩემი თანაკლასელია.

— თაილე. — ხელი გაუწოდა ქალიშვილმა.

მეხფულემ ხელის ჩამორთმევამდე კარგად შეათვალიერა ქალიშვილი, თვალებით ასწონ-დასწონა, შემდეგ კმაყოფილმა გაიღიმა, ხელი მოხვია და გულში ჩაიკრა.

— არავენ გახლავს შვილო?

გოგონამ მიიხედა-მოიხედა.

— ესენი სულ ჩემი მხლებლებია. — თვალი მოავლო იქ მყოფთ.

— არა, შენთანებზე ვამბობ, — არ მოეშვა მეხფულე.

გოგონამ პასუხის ნაცვლად თემურს შეხედა.

— თაილე ობოლია, ნენეც, მშობლები არა ჰყავს.

— ობოლია? მაშ ვინ გზრდიდა და გაატრონობდა, შვილო?

— ბიძისას გაიზარდა. — აქაც თემურმა გასცა დედის კითხვას პასუხი. ამდენი ლაპარაკი აღარ ადროვეს ახალგაზრდებმა, ყველას თავისი

კითხვა და ამბავი გაუჩნდა. ვინ თაილეს გაესაუბრა, ვინ თემურის მკვლევარობით დაინტერესდა. გამოჩნდნენ ისეთებიც, რომლებმაც მეხფულეს გაცნობაც ისურვეს. აქამდე მას თითქმის არავინ იცნობდა თემურის ამხანაგებიდან. გაგონილი კი ჰქონდათ, რომ თემურის დედა სოფლის, უბრალო ქალია, სიღარიბეში გამოზრდილი. სიმწრით სოფლის სკოლა დაუმთავრებია, წერა-კითხვა იცის, ქმარიც ისეთივე შეხვდა, რომ იტყვიან, ფერი ფერსაო. ომი რომ გამოცხადებულა, ორი შვილი ჰყოლია — ათი წლის თემური და ექვსი წლის თამარი. ქმარი იმედიანად გაუსტუმრებია ომში. ოჯახზე და ჩვენზე არ იღარდო, ყველაფერს კარგად დაგახვედრებო. რეჯებმაც ასეთივე იმედიანი სიტყვები დაუტოვა: მალე გამარჯვებული დავბრუნდები და კარგად დამხვდითო.

არ გაუმართლდათ: რეჯებმა და მისმა თანამებრძოლებმა გამარჯვება მოიპოვეს, მტერი გაანადგურეს, სამშობლო გადაარჩინეს, მაგრამ...

უბედურებას უბედურება დაემატა — იმ სუსხიან დღეებში გაუცივდა პატარა თამარი და...

მესამე კლასში იყო მაშინ თემური. მამის დაკარგვა ისე არ დაუტირია როგორც უმცროსი დისა. კიდევ მეხფულემ გამოიჩინა სიმხნევე და ვაჟკაცობა, თორემ თემური შეეწირებოდა ღარდსა და გლოვას. ორი თვე სკოლაში არ დადიოდა. მუდამ დაღვრემილი იყო.

ჰოდა, ამ დროს მოიკრიფა მთელი ძალ-ღონე მეხფულემ. დღენიადაგ ამხნევებდა შვილს.

— შენ გინდა დედაც არ გყავდეს? მამისეული ოჯახი განადგურდეს? მოთხარი, რას აპირებ?! — და ამგვარ ხშირ შეტევას ვერ გაუძლო თემური, დედის სურვილს მიყვა. დაუბრუნდა სკოლას, ამხანაგებს, წიგნებს. და ბავშვის გულმა მალე შეიცვალა განწყობილება.

— მაგრამ იცოდე, თუ ვისწავლი, ექიმობა ზნდა ვისწავლო, ავადმყოფი ბავშვების მორჩენა-განკურნება. — გამოუტყდა ერთხელ ის დედას.

— ექიმობა?! — გაოცებისაგან თვალები გაუფართოვდა მეხფულეს. — მასწავლებლობა არ ჯობია?

— არა, არ ჯობია. მასწავლებელი წერა-კითხვას ასწავლის, მაგრამ ბაღეს სიკვდილისაგან ვერ იხსნის. მე კი... განა ჩვენს თამარს სიკვდილს დავანებებდი? — და თვალზე ცრემლი მოადგა.

მაშინ ამ სურვილის წინააღმდეგ დედას არაფერი უთქვამს, მაგრამ შემდეგ, როცა დამამთავრებელი წელი დადგა და ახალგაზრდების წინაშე მომავალი პროფესიის არჩევის საკითხი დაისვა, მეხფულემ აზრი შეიცვალა.

— თბილისში რაფრა გაგიშვა კო? — უთხრა მან შვილს. — იმდენი ხარჯის გაღებას ვინ შეძლებს!

თემური ჯორზე შეჯდა: ან თბილისში წავალ და ექიმობას დავწავლო, ან სოფელში დავრჩებო.

მეზფულეს ურჩევნია სოფელში დარჩეს, დაოჯახდეს, შეიქმნას ოჯახი, როგორც მამისეულ სახლკარს მიხედოს, მაგრამ ყველა რომ ქალაქში მიდის და ცოდნას იძენს! ყველას რომ ქალაქელი სურს გახდეს! არა, თემურმა უმაღლესიც უნდა დაამთავროს, მაგრამ განა ბათუმში ცოტა სასწავლებელია? პატარა ექიმობას აქაც კი ასწავლიან თურმე. ესეც არ იყოს, მასწავლებლობა ურიგო პროფესია არაა.

— საექიმოზე ძნელი მოსაწყობიაო, ამბობენ. — გაუმხილა ერთხელ შვილს. — ფულებია საჭიროო.

თემური მაინც არ იშლის თავისას. დედისაგან დახმარებას არ მოითხოვს, სახარჯოდ სტიპენდიას იკმარებს, ბინად საერთო საცხოვრებელში მოთავსდება, ტან-ფეხზედაც გაიჩენს რამეს, არდადეგებზე ჩამოვა და ოჯახს მიხედავს.

— ნეტა კი ჩავაბარებდე და... — გული აუძგერდა ქაბუქს.

ეს იყო შარშან. დღეს კი იგი გამოცდების ჩასაბარებლად მიემგზავრება. მიემგზავრება ქალაქში, სადაც არც ერთი ნაცნობი არ ეგულება. გარდა ტარიელ ბზიძისა აქედანაც არავინ მიდის. ტარიელის მდგომარეობა კი სულ სხვაა, შეძლებული მამა ჰყავს. ორი წელი გააციდინა, წაუზარმაცა, თორემ ახლა მესამე კურსის სტუდენტი იქნებოდა. ნოდარს შვილის მოწყობა არც ერთ უმაღლეს სასწავლებელში არ გაუჭირდებოდა, იმ ორ წელიწადსაც არ დააკარგვინებდა, მაგრამ ვერაფრით ვერ მიუღდა მათემატიკის მასწავლებელს. რამდენი ეხვეწა, რამდენი რამ შეპირდა, ნუ დამიტოვებ ბავშვს, ნუ დამიჩაგრავო... საკმაოდ გავლენიანი პირებიც ჩარია საქმეში, მაგრამ ამაოდ...

უეცრად საიდანღაც ერთი ახოვანი ქაბუკი მოიჭრა, მეზფულეს გვერდით გაჩერებულ თაილეს მოურიდებლად ჩაავლო ხელი მკლავში და თითქმის ძალად გაიყოლია.

მეზფულე განცვიფრებული დარჩა.

— არ იშლის ტარიელობას! — ჩაილაპარაკა დაბალმა ბიჭმა, რომელიც თემურის გვერდით იდგა.

— სახელს ხომ არ შეირცხვენს! — დაუმატა მეორემ.

თემურს ხმა არ ამოუღია, თუმცა სახეზე აღმური მოდებოდა და თვალებში ცეცხლი ენთო.

— ვისი ბიჭია? — სხვების შეუმჩნეველად წასჩურჩულა მეზფულემ შვილს და იმ ვაჟისაკენ გაიხედა. ტარიელი ძალად მიათრევდა ქალიშვილს გზისპირას გაჩერებულ მანქანისაკენ.

— არ მინდა, არა, არ წამოვალ! — უკან იხევდა გოგონა და პატარა ჩანთას, ხელში რომ ეჭირა, აქეთ-იქით აქნევდა.

— წამოდი და! — ძალადობდა ბიჭი. — ჩვენი მანქანაა, ბაბი (მამა) თავს, შუის ჩასვლამდე ბათუმში ვიქნებით.

— არ მინდა, არ მოვდივარ, ხელი გამიშვი! — ძალად გამოსტაცა ხელი გოგონამ, იხელთა დრო და სირბილით იქ მივიდა, სადაც თემური და მისი ამხანაგები იდგნენ. იგი მეზფულეს გვერდით გაჩერდა.

ჭაბუკს არ მოეწონა ქალიშვილის საქციელი, სწრაფად მოიბრინა, კვლავ მოიწადინა ხელის წაღება და ძალად წაყვანა, მაგრამ გოგონა დაუსხლტა და თემურს ამოეფარა, ტარიელი იქ მისვლასაც არ დაერიდა, ცალი ხელით თემური განზე მისწია და თაილესაკენ წაიწია.

— გზას ვერ იპოვნე?! — შეუბღვირა თემურმა და უფრო აენტო...

თ ა ვ ი მ ე ო რ ა

თბილისში ტარიელი და თემური ერთი მატარებლით ჩავიდნენ. ტარიელი მამასთან ერთად რბილი ვაგონიდან ჩამოვიდა, თემური კი საერთო ვაგონიდან.

ნოდარ ბზიაძე თავის ვაჟიშვილს გაუძღვა, სადგურის წინ ჩამომდგარ ტაქსში ჩასვა და გააქროლა.

ტარიელს რა დაავიწყებს გუშინდელ დღეს. ახლაც ეწვის ლოყა, თემურმა რომ აუწითლა...

თემურისთვის უცნობი იყო ეს ვეებერთელა ქალაქი. ერთი პირი შეკრთა, შეშინდა, არ იცოდა საით წასულიყო, რომელ ტრამვაის ან ავტობუსს გაყოლოდა, სად ჩამოსულიყო. ტრამვაის გაჩერებასთან მივიდა, ჩემოდანი მიწაზე დადო და წუთით ფიქრებს მიეცა.

ნეტავი ტარიელსაც სამედიცინო ინსტიტუტი არ აერჩია, აქ ხომ ხშირად შეხვდებიან ერთმანეთს! ჰოდა, ხომ შეიძლება გაუხსენოს, უმტროს.

— ეჰ, — ამოიოხრა თემურმა, — ისე ვამბობ თითქოს გამოცდები ჩაბარებული მქონდეს და მოწყობილი ვიყო.

— შვილო, ვერ მეტყვი სადოხტორო ინსტიტუტისაკენ რომელი ტრამვაი მიდის? — შეეკითხა ამ დროს ერთი შავთავსაფრიანი ქალი, რომელსაც ჩია ტანის გოგონა ახლდა.

— სამედიცინო ინსტიტუტისაკენ, — გაუსწორა ქალს გოგონამ.

— სამედიცინო ინსტიტუტისაკენ? — იმეორებს თემური. — სამედიცინო ინსტიტუტისაკენ... აგერ ახლავ ვიკითხავ. — გაბედულება მოემატა ჭაბუკს. მივიდა და იქვე გაჩერებულ მოქალაქეს შეეკითხა.

— აი, იქ დგას. — ხელით ანიშნა უცნობმა. — უნივერსიტეტთან მისვლამდე, გაჩერებაზე ჩამოხტები და იქვეა.

— გმადლობთ. — თემურმა უცნობ თანამგზავრებს ხელით ანიშნა მო-
მყევითო და გაჩერებულ ტრამვაის შეახტა. შეთავსადრიანი ქალიც და
გოგონაც მიყენენ მას და ერთმანეთის მახლობლად ჩამოსხდნენ ^{ერთმანეთს}
— შენ სადაური ხარ შვილო? — კარგად შეათვალიერა ^{ქალები} ~~ქალები~~
მერი.

— შორიდან, აჭარის მაღალმთიანი რაიონიდან. — მიუგო ვაჟმა. —
გავიგონიათ აჭარა?

— უიმე, რას ამბობ, შვილო, გამიგონია რომელია. ჩემი ვაჟი აჭარა-
შია მასწავლებლად... რა ქვია შვილო იმ სოფელს? — გოგონას მიუბრუნ-
და ქალი.

— ხიხაძირი.

— ხიხაძირი? ჩვენი რაიონის სოფელია. მეც იმ რაიონიდან ვარ. რამ-
დენჯერ ვყოფილვარ ხიხაძირში! — სიხარულს ვერ ფარავდა ბიჭი. თითქოს
თავისიანი ვინმე ენახოს, ისე გაუბრწყინდა სახე.

— აქ რაზე ჩამოდი, შვილო. ნათესავი გყავს ვინმე?

— არა, არავინ არ მყავს. ინსტიტუტში ვარ მისასვლელი, გამოცდები
უნდა ჩავაბარო.

— ინსტიტუტში? რომელში, შვილო?

— სამედიცინოზე.

— მართლა? — გაეხარდა ქალს. — ა გოგო, შენი ამხანაგი ყოფილა.
გაიცანი, შვილო, ჩემი ქალიშვილია.

— თამარი. — პაწია ხელი გაუწოდა გოგონამ.

— თამარი? — გაიმეორა ვაჟმა. გოგონას თვალებში ჩახედა და რა-
ტომღაც რამდენიმე წლის წინათ გარდაცვლილი და მოაგონდა. —
ინსტიტუტში აპირებთ?

— თუ ჩავაბარე... — ნაღვლიანად თქვა გოგონამ.

თემურმა გაიღიმა.

— შე კი მეგონა, თქვენ მეექვსე კლასის მოსწავლე იყავით.

— პატარა ტანისაა, შვილო, თორემ თვრამეტი შემოდგომაზე შეუს-
რულდება... აბა იკითხეთ ერთი, სად უნდა ჩამოვიდეთ.

თემურს ახლა ამის თქმაც არ უნდოდა, ისე გათამამდა და გაბედუ-
ლი გახდა ამ რამდენიმე წუთში, რომ ვერავინ ვერ შეამჩნევდა ამ ქალაქ-
ში ახალი ჩამოსული იყო.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

გამოცდები რამდენიმე დღეში დამთავრდა. შედეგები ყველასათვის
ცნობილი იყო. მაგრამ ინსტიტუტის კარებს მაინც არ სცილდებოდნენ.
სიის გამოკვრას ელოდებოდნენ. თემურიც აქ იყო, ერთი სული ჰქონდა,

სიაში ამოეკითხა თავისი გვარი. ამ დღეში იყო პირველ დღეს გაცნობილი თამარ ზერეკიძეც, რომელიც ისე დაუმეგობრდა ამ აჭარელ ბეჭედიერს, და-შვილი მთელი დღე მასთან დადიოდნენ. თამარსა და თემურს გამოცდებზეც ერთ ჯგუფში მოუწიათ შესვლა. ყველა გააკვირვა ამ პატარა ტანის ცქრილა გოგონას მომზადებამ. თემურს ცოტათი გაუჭირდა. ერთ-ორჯერ კარგად ვერ გაიგო დასმული კითხვა და ჩაიშუხლა. მაგრამ მალე გაიმართა წელში. პროფესორმა, რომელიც მას ცდიდა, კეთილად შეხედა, იქამდეც მივიდა, რომ ხელები მიჩვენეო უთხრა.

თემურს შერცხვა, მაგრამ უარი ვერ ჰკადრა. ხელები ჯერ აქეთ-იქით ილღიაში ამოისვა, თითქოს ჭუჭყი მოიშორაო, და შემდეგ გაუშვირა.

— ეს კოჟრები რატომ გაქვს ხელისგულზე? — შეეკითხა პროფესორი.

— კოჟრები? კოლმეურნეობაში ვმუშაობდი, საკარმიდამოსაც ვთოხნიდი და ვბარავდი. საზამთროდ შეშაც დავამზადე მთაში და ჩამოვზიდე. ჩვენში ადრე იცის დაზამთრება.

პროფესორს გაეღიმა.

რა ბედი ეწია ტარიელ ბზიაძეს? თემურმა ამ ბიჭს მხოლოდ ერთხელ მოჰკრა თვალი, მამასთან ერთად რომ მიადგა ინსტიტუტის კარებს.

თემური ჯერ ბავშვია, გამოუცდელი, ცხოვრებას კარგად არ იცნობს, მაგრამ ზოგი რამ მაინც იცის. გაიგო, რომ კეთილი, მიუდგომელი პროფესორებისა და გამომცდელების სახელით გაიძევრები ფულებს სტყუებენ გულუბრყვილო ადამიანებს, ჯიბეს ისქელებენ, პატიოსან ხალხს სახელს უტეხენ.

თემურს არ უგრძენია უყურადღებობა. ცოდნა და შრომა დაუფასეს.

ახლა მხოლოდ სიაში იხილოს თავისი გვარი და... ეჰ, როგორი სიხარულით გაეშურება შინისაკენ.

ნეტავი თაილემ როგორ ჩააბარა? თუ მოეწყო? თაილეს ბედი საკუთარ ბედზე უფრო აწუხებს. ერთხანს ახალგაცნობილი თამარის ბედიც აწუხებდა, მაგრამ, როცა გოგონამ გამოცდები ბრწყინვალედ ჩააბარა, ეს დარდი მოეხსნა.

რამდენი რამე გაიგო თემურმა ამ დღეებში, რამდენი ამხანაგი გაიჩინა, რამდენს დაუმეგობრდა, რამდენი ძმურად შეიყვარა და ასევე შეაყვარა თავი.

თემური ყველაზე ბოლოს მივიდა სიასთან. ალფაბეტის მიხედვით ჩაიკითხა. სანამ თავის გვარს იპოვნოდა, ტარიელ ბზიაძის გვარს წააწყდა და ძალიან გაუკვირდა. როდის გავიდა ეს ბიჭი გამოცდებზე, ვის ჩააბარა, რა ნიშნები მიიღო. ნუთუ ისე ჩააწყო მამამისმა ყველაფერი...

არ ესიამოვნა, მაგრამ...

აი მისი გვარიც. თამარ ზერეკიძეც იქვე ქვემოთ ეწერა და ამან მალე
ლიან გაახარა. მიღებულთა სიაში აღმოჩნდა ახალგაზრდობილი ქვეყნის
ვაჟიც, სხვებიც... პირველ წაკითხულს იგი არ ენდო, მეორედ, მესამედ
წაკითხა.

— მომილოცავს, მომილოცავს! — მიახარა ამ დროს მოსულ თამარ
ზერეკიძის დედას. შემდეგ თამარს მიუბრუნდა, ხელი ჩამოართვა და
მკვიდრ დასავით მოეხვია. თავისი უნებლიე საქციელი თვითონ მასაც
გაუკვირდა, მაგრამ ახლა შეცდომის გამოსწორება აღარ შეიძლებოდა.

თამარს ლოყები შეუფაკლდა, კატოს კი გაეღიმა და ქალიშვილს
თავზე ხელი გადაუსვა.

ტარიელ ბზიაძის საკითხი პირველ სემესტრშივე გადაწყდა. საგნები
ვერ ჩააბარა და ინსტიტუტიდან გარიცხეს. მაინცდამაინც არ იმჩნევდა,
თუმცა, დეპეშა აფრინა მამასთან, დაუყოვნებლივ ჩამოდიო.

ნოდარ ბზიაძემ არ დააყოვნა, მეორე დღესვე თბილისში გაჩნდა და
წამხდარ საქმეს დაუტრიალდა, მაგრამ ვერაფერი გააწყო.

გაწვილებული მამა-შვილი დაბრუნდნენ რაიონში და ხმა დაარხიეს,
ტარიელს ავადმყოფობის გამო ერთი წლის აკადემიური შვებულება მის-
ცესო.

ტარიელს ახლა ინსტიტუტის დატოვება ისე არ აწუხებდა, როგორც
მისი პეტოქის თემურ გერაძის გამარჯვება. მაშინ იყო და ისეთი შეურაცხ-
ყოფა ძიოყენა, სილა გააწნა, ახლა ინსტიტუტში ჩაირიცხა, კარგადაც
სწავლობს, სტიპენდიაც დაუნიშნეს, მოწინავე სტუდენტად ითვლება და...

სამაგიეროს გადახდა ხომ უნდა, რამეთი ხომ უნდა აწყენინოს, ხომ
უნდა ანანოს მაშინდელი საქციელი?

და მოიფიქრა:

თემურს თაილე უყვარს, თაილეც უთანაგრძნობს მას. ერთი თბილის-
ში სწავლობს, მეორე ბათუმში. ორივეს თავი ქუდში აქვს. დაამთავრებენ
სწავლას და... დიახ, ასე იქნება, მაგრამ...

არა, ტარიელი არ მისცემს მათ ბედნიერი შეუღლების საშუალებას.
ამოვა თუ არა თაილე არდადეგებზე, აიყოლიებს ერთ რომელიმე თავზე
ხელაღებულ ახალგაზრდას, მასთან ერთად დაუხვდება გოგონას და... შემ-
დეგ თქვას უარი ტარიელის ცოლობაზე.

იმ დღიდან ამ გეგმის განხორციელებაზე ფიქრობდა და ხელშემწყობს
ეძებდა. ერთს, ციხიდან ახალ გამოსულ ახალგაზრდას გაანდო თავისი გუ-
მანი.

— ჯემალ, შენთან რა დასამალია... ამ არდადეგებზე თაილენდში მო-
ვა, უნდა მოვიტაცო.

— მოიტაცო, რა ბოხრიკია?! ქალს რა მოტაცება უნდა, უთხარი გა-
მომყევი-თქო და...

— თუ უარს მეუბნება?

— იმფერი ცოლი რად გინდა ჭო, თუ არ უნდისხარ და უარს გეუბნე-
ბა!

— როცა მოვიტაცებ, მერე რალა ჩარა ექნება, ყაბულს გამიხდება.

— ძალით წამოყვანილი ქალი რაში გამოგადგება, არ ეყვარები,
ოჯახს გულს არ დაუდებს, ერთი სიტყვით, კერას არ გაგიტობს.

— მაგის ფიქრი ნუ გაქვს, მე მოვუვლი...

— არა, არა, მე მაგ საქმეში ვერ გამოგადგები.

— გეშინია? — დაცინვით, ზიზლით უთხრა ტარიელმა და ნიკაპზე ხე-
ლი ამოჰკრა.

— კი არ მეშინია, — გაბრაზებით ხელი აუკრა ახალგაზრდამ, —
მრცხვენია, რას იტყვის სოფელი, ციხიდან ახლა გამოვიდა და ჭკუა კიდევ
ვერ უსწავლიაო.

— ბიჭო, ტყუილად ხომ არ მინდა, — უცბად მოუჭრა ტარიელმა და
ჯიბიდან წითელი თუმნიანების შეკვრა ამოიღო და ცხვირწინ აუთამაშა.

— ტარიელავ, ჭკუით იყავი, თორემ შენც მიგჟეჟავ და ერთხელ კი-
დევ შევალ ციხეში. ჩამოეხსენი იმ ბაღვს, გესმის, ჩამოეხსენი, ობლობაში
გაზრდილ გომბიოს სიცოცხლეს ნუ გაუმწარებ.

— მე ჩემი უნდა გავაკეთო, — ხმადაბლა, მაგრამ ღვარძლიანად
თქვა ტარიელმა და მაგარი ნაფაზი დაარტყა.

— მაშინ დღეიდან ჩემთან გექნება საქმე. — მტკიცედ უთხრა ჯემალ-
მა და უმაღლესად გაშორდა.

ტარიელი ერთხანს გაოგნებული იდგა. როგორ იფიქრებდა, რომ
ამ ჩხუბისთავს ვერ აიყოლიებდა, ფულზეც კი უარს ეტყოდა. ერთხანს
უყურა აღმართზე მიმავალ ჯემალს, მერე ბრაზით შორს გადაისროლა პა-
პიროსის ნამწვი და თავქვე ხევში დაეშვა.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე

ავვისტოს ცხელი დღე იდგა. ოცნებაში გართული თემური ნელა მია-
ბიჯებდა ახალმოკირწყულულ გზაზე და მომავალზე ფიქრობდა.

გაუმართლა ღურტელ ბიჭს ბედმა. აგერ მეოთხე წელიწადია ინსტი-
ტუტში სწავლობს და მოწინავე სტუდენტად ითვლება. კიდევ ორიოდ

წელი და პედიატრი იქნება. უმკურნალებს პატარებს, დარაჯად დაუდგება მოზარდი თაობის სიცოცხლეს და სიკვდილისაგან იხსნის. რამდენი რამე იცის ახლა თემურმა, რამდენ რამეში ერკვევა. ასეთი ცოდნა მხოლოდ პქონოდა მაშინ, თავის საყვარელ დაიკოს გადაარჩინდა. უბრალო სენმა იმსხვერპლა თურმე პატარა თამრიკო. სულ მცირე მიშველება იყო საჭირო ბავშვის გადასარჩინად. ჯერ კიდევ შორსაა თემური, მაგრამ იმდენი მაინც იცის, რომ გაჭირვებულ ადამიანს დახმარება აღმოუჩინოს. ახლა ჯიბით დააქვს ზოგიერთი პრეპარატი: თავის ტკივილის, სულის ხუთვის, თავბრუსხვევის, ჭრილობისა და სხვა ტკივილების დასაყუჩებელი.

სხვაც ბევრი საინტერესო და საყურადღებო ამბები მოხდა მის ცხოვრებაში. შარშან ზაფხულის არდადეგებზე, რამდენიმე დღით თამარ ზერეკიძის ოჯახის სტუმარი იყო ნიკორწმინდაში. ძალიან მოეწონა რაჭა. თავის კუთხეს ამსგავსა. თამარის ძმაც გაიცნო, ხიხაძირის საშუალო სკოლის რუსული ენის მასწავლებელი. ისე დაუახლოვდა ამ ოჯახს ღურტელი ბიჭი, რომ განუყრელი მეგობრობა შეეფიცა. გურამ ზერეკიძე ძმად გაიხადა, თამარი დის მაგივრად.

მეხფულე ძალიან გაახარა ამ ამბავმა. შვილს დაავალა, მომავალ წელს იმ შენს კეთილ მეგობრებს ჩვენი ოჯახიც გააცანიო.

თემურს ძალიან გაუჭირდა თამარისთვის ეთხოვა ოჯახში მესტუმრეო, მაგრამ დედის სურვილს ვერ აღუდგა და თამარი თავისი ძმით ღურტაში მოიპატიჟა.

რაჭველმა მეგობრებმა არ გააწბილეს ჭაბუკი და ამ არდადეგებზე მოინახულეს მისი ოჯახი.

ხიხაძირის სკოლის მასწავლებელმა გურამ ზერეკიძემ წამოიყვანა თავისი და თამარი და თემურს ოჯახში ესტუმრა.

მეხფულემ დედაშვილურად მიიღო ისინი. თავისი ხელით დაწურული კამკამა ღვინო მიართვა. სამი დღე გაატარეს სტუმრებმა ღურტაში და დღეს დილით გაემგზავრნენ. რაიონის ცენტრამდე თემურმა გააცილა ისინი. მერე მანქანით ბათუმისაკენ გაისტუმრა.

მეორე სასიამოვნო ამბავიც: არდადეგებზე თბილისიდან წამოსული თემური ბათუმში თაილეს შეხვდა. ორივემ ერთად აიღეს ბილეთი, ავტობუსით რაიონის ცენტრამდე ერთად იმგზავრეს ჯა...

თემურმა დედას ყველაფერი უამბო.

მეხფულემ ბედი დაულოცა შვილს.

ამ ფიქრებსა და ოცნებაში გართულ ჭაბუკს უეცრად მსუბუქმა მანქანამ ჩაუქროლა, ჩაუქროლა ისე ახლოს, რომ კინაღამ ხრამში გადა-
აგდო. თემური ელვის სისწრაფით განზე გახტა და ამან იხსნა. მანქანას

თვალი გააყოლა. საჭესთან ტარიელი იჯდა. მიხვდა, რომ ეს არ იყო შემთხვევითი. მანქანას ერთი ფერდი რომ გაეკრა. ვინ იცის ახლა სად იმყოფება ამაზე ფიქრიც არ დასცალდა, დიდი სისწრაფით მიმავალ მანქანას მოსახვევში გზას აცდა და ხევში გადაეშვა. თემურს ყურში ჩაესმა განწირულის ხმა.

— მიშველეთ!..

— გვიშველეთ! — მისდაუნებურად აღმოხდა თემურს და მისაშველებლად გაიქცა.

არც მანქანა ჩანდა, არც კაცი, არც არავინ იყო ახლომახლოს.

რა ქნას, მარტო რას გახდება, მისი ძახილი აღარავის ესმის. მიატოვოს და სოფელში გაიქცეს მშველელთა მოსაყვანად? გვიანი იქნება. და იგი ხევში დაეშვა.

მანქანა ორ ხეს შუა გახერგილიყო, ფერდები ჩაღეწოდა. ტარიელს მოესწრო კაბინის კარის გაღება და გადმოვარდნილიყო, მაგრამ რაღაცაზე თავი დაერტყა. სისხლი სდიოდა, უმოძრაოდ, უგრძნობლად ეგდო.

თემურმა მაშინვე მოისაზრა, რა უნდა გაეკეთებინა. პირველ ყოვლისა საჭირო იყო სისხლის დენის შეწყვეტა, ჭრილობის შეხვევა, ადამიანის გრძნობაზე მოყვანა. თუ ამას შესძლებდა, შემდეგ როგორმე ხევიდან ამოყვანაზე უნდა ეფიქრა.

პირველი მოახერხა. სისხლის დენა შეუწყვიტა, ჭრილობაც შეუხვია, მაგრამ გრძნობაზე ვერ მოიყვანა.

როგორმე უნდა ავიყვანო, გაიფიქრა ღურტელმა ბიჭმა და ძაღლონე მოიკრიბა. ფრთხილად ასწია. გამწარდა, გაიღვარა ოფლად, როგორც იქნა, მოძაკდავი ხევიდან ამოიყვანა და გზის პირას ბალახზე დააწვინა.

ახლა შეიძლებოდა მოშველების იმედი ჰქონოდა. საღამომდე უთუოდ გამოივლიდა ვინმე, ან მანქანა გამოჩნდებოდა. დასახიჩრებულმა თვალეები გაახილა და გამოიხედა, გამოიხედა მაგრამ უაზროდ, ორიოდ წუთის შემდეგ კვლავ მინაბა თვალეები და ასე მთელი საათი გაატარა.

თემურს ბევრი მომავლადვი უნახავს პრაქტიკის დროს, ბევრის გაკვეთას დასწრებია, ბევრი ჭრილობაც შეუხვევია, მაგრამ ასე საშინლად არ განუცდია არასდროს.

ხალხი თითქოს ამოწყდა ქვეყანაზე, ამოდენა შარავნაზე ადამიანის ჰაჰანება არაა.

— აჰ, წყალი, — პირი დააღო ტარიელმა და ცალი თვალით გამოიჭყიტა.

— წყალი — გაიმეორა თემურმა და ჩაფიქრდა. — დიახ, წყალი წამალია გულწასულისათვის, მაგრამ ძმამედ დაჭრილისათვის რომ მომაცდინებელია?! არა, წყალი მაინც აუცილებელია. მიმოიხედა: აგერ ახლოს

ნაკადული მოხსრიალებს. თემურმა უნდა მოიტანოს იქიდან წყალი. მო-
აგონდა, პატარაობისას რომ თხმელის ფოთლებისაგან ქუდს აკეთებდა.
ახლაც იმ საშუალებას მიმართა და მალე ნაკადულის ცივი წყლით მო-
ელს სახე მობანა, ტუჩებზე მოუსვა, ორიოდ წვეთი დაღებულ პირში
ჩაასხა.

— გადარჩება? იცოცხლებს? — ახლა კი მოაგონდა ყველაფერი: ის
მტრობა, ის შური, რომელსაც თემურის მიმართ იჩენდა, ამ ორიოდ სა-
ათის წინ ხომ სასიკვდილოდ იმეტებდა!

„მაგრამ თემური მომავალი მკურნალია: მას არა აქვს მორალური
უფლება, რომ შურისძიების გრძნობას აჰყვეს. მისი მტერი — ავადმყო-
ფობა და სენია. მათ უნდა ებრძოდეს და ამარცხებდეს სიკვდილს!“ ეს
სიტყვები თითქოს ყურში ჩასჩურჩულა ვიღაცამ.

არა, ტარიელი უნდა გადარჩეს, მან უნდა იცოცხლოს, ამისათვის
თემურმა არაფერი არ უნდა დაზოგოს.

— წყალი! — ახლა უფრო გარკვევით ამოილაპარაკა ტარიელმა და
ორივე თვალით გამოიხედა.

თემურმა კვლავ მიაშველა წყალი.

ტარიელი მოსულიერდა. უკვე გამოერკვა. იცნო მისი გადამრჩენელი
და ცრემლმორეული თვალებით ახედა. ამ გამოხედვაში სინანულიც იგრ-
ძნობოდა, შეცოდებაც, მწუხარებაც და შენდობის თხოვნაც.

— ტარიელ, ნუ გეშინია, ბიჭო, გადარჩენილი ხარ. მორჩები, კარ-
გად გახდები, იცოცხლებ... — და კიდევ რაღაცა უნდა ეთქვა, მაგრამ ამ
დროს შორიდან მომავალი ცხენოსანი შენიშნა და იმას მიაჩერდა.

ცხენოსანი ჯემალ მაგრადე აღმოჩნდა. იგი თოფით მხარზე გადაკიდე-
ბული სანადიროდ ამგზავრებულიყო. მოუახლოვდა თუ არა შემთხვევის
ადგილს, ცხენი შეაჩერა, სწრაფად ჩამოქვეითდა.

— რა ამბავია?! რა მოხდა? — თავზე დაადგა მიწაზე გაშოტილ
ტარიელს.

— ამის დრო არ არის. — გაბრუნდი უკანვე და სასწრაფოდ მანქანა
მოიყვანე. — ბრძანების კილოთი უთხრა მას თემურმა და ხელით ანიშ-
ნა ხევში გადაჩეხილ მანქანაზე.

ჯემალს ხმა არ ამოუღია. მაშინვე ცხენს მოახტა და რაიონის ცენტ-
რისაკენ გააქენა.

ტარიელს კვლავ შეუდონდა გული. თვალები დაუბნელდა, თემურმა
სასწრაფოდ მიაშველა წამლის წვეთები და მალე მოაბრუნა.

— თემურ! — ამოილაპარაკა მოსულიერებულმა ტარიელმა. — მე
შენ... გესმის? მე შენ... არა, თქმა რა საჭიროა, შენ ყველაფერი იცი... მე
შენთვის... შენ კი... — ცრემლი მოერია და ბავშვივით აქვითინდა.

— დამშვიდდი, ბავშვი ხომ არა ხარ? — გაუღიმა თემურმა. ^{მარცხენა}
 ელს ამაზე მეტი ხიფათი შეხვედრია და ლომებსა და ვეფხვებს ^{მარცხენა}
 რძოლებია...

— ჰო. — მწარედ გაიღიმა ტარიელმა. — ჩვენ მხოლოდ სახელი
 გვაქვს საერთო. — მიხვდა რომელ ტარიელზე ამბობდა თემური.
 ახლა უფრო შეეცოდა თემურს ტარიელი. თითქოს ყველაფერი დაა-
 ვიწყდა.

— კიდევ მასვი ჰო, ცოტაი იგი წამალი. — და ტარიელს კვლავ გუ-
 ლი შეუღონდა.

თემურმა მიაშველა გულის გასამაგრებელი წამალი, კვლავ სველი
 ხელით მოწმინდა სახე და სული ჩაუდგა.

ამასობაში რაიონიდან სასწრაფო დახმარების მანქანაც მოვიდა და
 მძიმედ დაშავებული ტარიელი თემურთან ერთად რაიონისაკენ გააქროლა.

სვეტიცხოველი

თუ ქართული მუსლიმანობა,
ის ერთგულების ფიცს გეუბნება.
ვის ეჩვენება ჩვენში სხვაობა,
ჩვენი გათიშვის ვის აქვს უფლება?!

პეშვი დულაბით მეც მიგლეხიხარ,
შენა ხარ ჩემი მკვიდრი სავანე.
დიდო ტაძარო, დიდო მესია,
შენ მომარჩინე, შენ მინანვე.

კარიკარ დადის ჩემი ძახილი,
ესმით, მიცნობენ, მეფერებიან...
შენთვის აწვდილი ჩემი მახვილი
შენს გამო ბრძოლას შებერებია.

ის კახეთია, ეს ქართლი არის,
იმერ-ამერი, — ჩემი აკვანი,
ჩემი ცოდვილი ბედისტრიალი
ისევ შენია, ისევ აქ არი.

მოვკვდები, შენთან დამსაფლავე,
შენი ღიღება ჩემი მცველია-
ძველია შენი წმინდა სავანე,
ჩვენი სიცოცხლე უფრო ძველია.

საქართველოს წარსული
იყო მუდამ ასეთი:
დუშმანს პირველ ხვდებოდა
აჭარა და კახეთი.
ქვეყნის პირველ ძახილზე
სცემდა ბრძოლის ნალარას
ორი გმირი ქართველი —
კახეთი და აჭარა.
— საქართველო იქნება,
მზე ქართული არ ჩავა! —
სისხლდაცლილნი იძახდნენ
კახეთი და აჭარა.
— რა ვარამსაც ვზიდავდით,
რა ჭირსაც ჩვენ ვიტანდით, —
ამბობს ტაო-კლარჯეთი,
ამბობს ფერეიდანი.
— სხვა საშველი არ იყო,
მტრის ხმლებს მკერდებს ვახევდით,
ჩვენ — კედლებად დამდგარნი,
აჭარა და კახეთი!
ძმებო, ქუხდეს მარადჯამს
კახეთიც და აჭარაც:
— საქართველო იქნება,
მზე ქართული არ ჩავა!

დ ბ ი ძ ი ლ ი

ლამდება?
როგორ თეთრად ლამდება!
დაშლილ-დაწეწილ ღრუბლებს მიჰყვება
დღეთა ლანდები
სიტყვით, სიზმრებით, ფიქრით, იღბლებით.

წვიმდება?

გზებო, როგორ წვრილდებით,
ხეებს აწუხებთ ლითონ ღვიძილი.
წვათა სიცხელე, ჩარხთა დიდება.

ღამდება?

როგორ თეთრად ღამდება.
ლურჯო ხეებო, სევდის ამშლელნი
ჩრდილები კლდეზე დაგიფენიათ,
როგორც თავშელები.

მგზავრო, ძველ ბილიკს აჰყევ აღმართზე?
გესმის, — გუგუნებს შარა გადაღმა.
— ძველ აღმართებზე უკეთ ავათრევ
მე ალბათ ამდენ ტვირთქვეშ გადაღლას.

იცის სურვილმა დაღამებისას დაუოკლობა.
დამოკლებული გზა ძვირფასია, არგასამეტი.
შორს, ზღვის ბლონდებზე
დევეს მზის ნატეხი, როგორც კრამიტი.

მე მეძახიან ქარტეხილები
ახლა ნიავად მოჩურჩულენი,
და სულ ვიღაცას,
და სულ რაღაცას
ველი, სულ ველი.

ძილით მძიმდება მთები, ტაძრები.
რა სიმშვიდეა ამ სიჩუმეში,
რა სიმკაცრეა.
და მე ძილისთვის არ მემეტება
არც ეს სიცხადე,
არც ეს ვედრება.

ღამდება,

როგორ თეთრად ღამდება.
ვხედავ, გონიოს
და მე მგონია
აქ დაყორილან, გაქცევებულან
ხმები, რაც ქვეყნად გამიგონია.

როცა შენია მთები, ტაძრები
ახლობელია ტურის კნავილიც.
ვინ იცის, აქ კვლავ როდის აივლი,
ან ამ წყაროთი როდის გაძლები.

ლამდება?

როგორ თეთრად ლამდება.
ძილისწინ მშობელ ქედებს გავხედავ, —
ხილვა ბუნების ნაცნობ სახეთა
კაცს ალბათ მუდამ გაესარდება.

კ დ ლ მ ა ხ ი

რა ლამაზია, რა ძლიერია,
რა კეთილია, რა ველურია.
ვით ცისარტყელას ერთი გრეხილი
თეთრ ჩანჩქერებში შერეულია.

ეს სინატიფე, ეს სიანკარე,
ეს სიცქრიალე შენეულია.
შენსავით ისიც ახლობელია,
შენსავით ისიც შორეულია.

ბადეს ამოჰყვა.
გაჰკრა, გახია,
გაფრინდა, ჩქერზე ფრთები აქნია.
ცის ვარსკვლავები ტანზე დაისხა,
მარგალიტები შემომამაფრქვია.

რა უცნაურად ჩამომადონა,
რა უცნაურად გამახალისა...
დასამშვიდებლად ისიც მეყოფა —
ჩემი მთისაა, ჩემი წყალისა.

ამაზე უფრო დიდი სიძუნწე,
ამაზე უფრო დიდი სიყალბე,
ამაზე უფრო დიდი სიცრუე,
ამაზე უფრო დიდი სიცარიელე,
ამაზე უფრო დიდი ნატვრა,
ამაზე უფრო დიდი დაყვედრება,
ამაზე უფრო დიდი სინანული,
ამაზე უფრო დიდი სურვილი,
ამაზე უფრო დიდი განშორება,
არსად არასოდეს აღბათ არ იქნება.
ფოთლებს ქარი უნდათ,
ფესვებს წყალი უნდათ,
გულებს — სიყვარული, —
სავსე დღის იდეა.
ღმერთო, დაგვიტოვე ჩვენი სურვილები,
ზოგჯერ სურვილიც ხომ
დიდი სიმდიდრეა.

* * *

მოწყენილი ვარ, მზე რომ უსიტყვოდ
მიდის და მჩეხება მტეში ღრუბლები.
მაგრამ დუმილი აღბათ დიადი
დაპირებაა კვლავ დაბრუნების.

მთას მესაუბრები

შენი სიმღერა კლდეებზე ჟონავს,
მე იმ ნაჟურით ავივსე პეშვი.
მამას რომ მიეც მკლავებში ღონე,
შენ დაგიბრუნა ისევე მთებში.
ჩემი სადილი მთას მეგულება,
წყაროსთან ჩემი ტაბლა-ლოდია.
ხევებში, როგორც მზარეულები,
თეთრი ნისლები მიდი-მოდიან.

შოთა რაყვა

გ ა გ ი ლ მ ბ ა

აგვისტოში, დილდილობით ჩაის პლანტაციები ყოველთვის ნამით სველია. ფოთოლი, თითქოს ხელიდან დასხლტომას ცდილობსო, მკრეფავის თითებში სრიალებს.

ჯერ კიდევ ალიონია. მარინეს წელზე კალათი ჩამოუკიდია და ჩაის მწკრივში ჩამდგარა. ფეხსაცმელი, კაბა მთლიანად დასველებია. უძინარი თვალები თითქოს შეშუბებული აქვს. აცხიკებს. „გავცივდი ალბათ“, — ფიქრობს ქალი და ბუჩქებს უტრიალებს.

რატომღაც თავს ცუდად გრძნობს მარინე.

საერთოდ, ჩაის კრეფა რომ სასიამოვნო და სახალისო საქმე იყოს, იგი რომ ისე მიმზიდველი იყოს, როგორც ერთ ჩვენს სახელოვან მხატვარს ტილოზე წარმოუსახავს, სადაც ჩაის მკრეფავი ტანწერწეტა გოგონები, აბრეშუმის სამოსელში გახვეულნი, ისე გალალეხულნი არიან, თითქოს სამაიას ცეკვავენო: — ყოველგვარ ამინდში ჩაის ბუჩქთან წელში მოხრილი დგომა რომ ადამიანს არ ქანცავდეს და ჯანმრთელობას არ ვნებდეს, მაშინ იგი გმირობა როდი იქნებოდა და მკრეფავენს ოქროს ვარსკვლავებით როდი დააჯილდოებდნენ.

ივლის-აგვისტოში ქალები ჩაის საკრეფად ალიონზე დგებიან, რადგან შემდეგ სიცხე დააჭერს და კრეფა გაძნელდება. ამიტომ დილით ადრე გამოსვლას „ხევის მოკიდებას“ ეძახიან. ვინც ადრე გამოვა, მას „დილის ხევი“ დაჰყვება.

მაგრამ მარტო ამიტომ არ გზამოსულა ამ ალიონზე მარინე. წუხელ ცუდად ეძინა, მერე ადრე გამოეღვიძა და ხელახლა დაძინებას ადგომა ამჯობინა.

ფრონტიდან ქმრისა და შვილის ამბავი კიდევ არ ისმის. მამუკა მთაში,

ფერმაშია და ქალი შინ მარტოდ დარჩა. ადრე გამოეღვიძა და პლანტაციის
მიაშურა.

ამ პლანტაციაში თავს ბედნიერად გრძნობს. აქ მისთვის ყველაფერი
მასლობელია. ყველაფერს ქმრისა და შვილის ხელი ატყვია. წელს მაინც
რა საგულდაგულოდ დაამუშავა ეს ფართობი გრიშამ! ჯერ კიდევ მარტში
შქერის მაგარი ღობე შემოავლო. ბიჭიკო და მამუკა მხარში ედგნენ. მერე
შებარეს, ნიადაგში სასუქი შეიტანეს. მარინეს სადილიც აქ მოჰქონდა:
თქვენ შემომიღობეთ და შემიბარეთ, გასხვლა და მოკრეფა კი ჩემი საქმე
იყოსო. ერთად სადილობდნენ, მღეროდნენ, მთელი ოჯახი ბედნიერი იყო.

ვაჟებმა დედას პლანტაციაში ჩასასვლელად ისეთი ალაგე გაუკეთეს,
გამვლელ-გამომვლელს თვალი ზედ რჩებოდა.

პლანტაციაში წიფელი იდგა. მის ქვეშ ძელსკამი და პატარა მაგიდა გა-
აკეთეს. ყველაფერი ლამაზად, საგულდაგულოდ გამოიყურებოდა.

ამიტომ მოუხაროდა მარინეს ამ პლანტაციაში. ახლა მან გუმანით იცო-
და, რომელ მწკრივში, რომელ ბუჩქთან, როდის რა იხუმრა გრიშამ, რომელ
ბუჩქთან, როდის რა სიმღერა წამოიწყო ბიჭიკომ, სად რა იანგლა მამუკამ.

ბიჭიკო მაშინ ჯარიდან ახალდაბრუნებული იყო. სამუშაოზე ჯერ კი-
დევ სამხედრო ფორმით დადიოდა. უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლე-
ლად ემზადებოდა. უნივერსიტეტში, ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე
აპირებდა მოწყობას. მათემატიკის ნიჭი ჰქონდა. ერთხელ მამუკამ „ნიუ-
ტონი“ შეარქვა და მერე მთელი სოფელი ასე ეძახდა.

— მეც შევალ მათემატიკურზე! — თქვა ერთ დღეს მამუკამ.

— მერე იცი ნიუტონის ბინომი? — ცბიერად ჰკითხა ძმამ.

— რაა ნიუტონი?

— რა კი არაა, ვინაა? — მიუგო ბიჭიკომ, — ნიუტონი დიდი მეცნიე-
რი, დიდი მათემატიკოსი ყო.

— აა, იმიტომ შედიხარ მათემატიკურზე, გინდა ნიუტონი გახდე?

— ნიუტონი ვერ გახდები, უნდა დაიბადო! იცი, რა ჰქნა ერთმა
პროფესორმა?

— ჰო, რა ჰქნა? — დაინტერესდა მამუკა.

— ერთ მშვენიერ დღეს შევიდა საპროფესოროში და განაცხადა: დღე-
იდან ლექციებს მე აღარ წავიკითხავ, კათედრას ვუთმობ ჩემს სტუდენტს,
ჩემზე მცოდნეს და ყველა ჩვენგანზე უფრო ნიჭიერსო. ეს სტუდენტი
ცხრაშეტი წლის ნიუტონი იყო. მხოლოდ დიდბუნებოვან კაცს შეეძლო
ასე ეთქვა.

— მერე შენი პროფესორიც ასე განაცხადებს და ერთ მშვენიერ დღეს
შენც ნიუტონი იქნები, — არ ეშვებოდა მამუკა. — თუ არ გეწყინება,
დღეიდან შენც ნიუტონს დაგიძახებთ.

და მართლაც, მას მერე ბიჭიკო ბიჭიკო აღარ იყო.

— სადაა ნიუტონი? — იკითხავდა სკოლიდან დაბრუნებული მამუკა.

— წყალი ნიუტონმა მოგიტანოს, ხომ იცი, რა მარჯვე გქმნის?

— სად მე და სად ნიუტონი? მას უთხარი, უფროსი 'შვილია'!

— მარინე ბიცოლა, ნიუტონი ხომ არაა შინ? — იკითხავდა მეზობლის ბიჭი.

შესანიშნავი ახალგაზრდა იყო „ნიუტონი“. მარჯვე, მუყაითი, ცოცხალი, დაუზარებელი.

არმიიდან რომ დაბრუნდა, შინ ახალი სახლი დახვდა, ჯერ კიდევ გადაუხურავი.

ერთ დღეს სიტყვამ მოიტანა თუ როგორ მოხდა, სახლის ოსტატებს ნაძლევი შესთავაზა — ავალ და წინა ბოძის თავზე ყირას გავჭიმავო.

— არ ქნა, შენი ჭირიმე! — იყვირა უსტამ.

— ავალ! — დაიჩემა ბიჭიკომ.

ხალხი აჩოჩქოლდა.

— თავს რად იღუპავ, ნიუტონ! — იყვირა მამუკამაც.

მარინე შინ არ იყო.

— კარგი, არ ვიზამ, — ხალხი დაამშვიდა ნიუტონმა. მერე ავიდა და წინა ბოძის თავზე ყირაზე დადგა. ოსტატებმა თვალი დახუჭეს.

— რა ჰქენი, ჯარში ეს გასწავლეს? ყველა გაბედულება ვაჟკაცობა როდია, ჩემო ნიუტონ! — უთხრა მამუკამ, როცა ბიჭიკო ძირს ჩამოვიდა.

ახლა ამ „ნიუტონს“ წიგნის მაგივრად ხელში შამხანა ეჭირა და სადღაც შორს, მოსკოვის სამხრეთ-დასავლეთით მტერს იგერიებდა. მაგრამ წერილები არ მოდიოდა და მარინეს ძილი და მოსვენება არ ჰქონდა.

ალაგესთან ნანა გამოჩნდა. გოდორი ალაგეზე დააგორა და პლანტაციის ჩაგდო, თვითონ ალაგეს საფეხურზე ჩამოჯდა.

მარინემ გამოიხედა.

— მოდი, შვილო, რაღა გამთქნარებს, შენც უძინარი ხომ არა ხარ!

— შეისვენე, მარინე ბიცოლა, რას გავხარ, მთლად გალუმბულხარ. შეისვენე, წერილი წავიკითხოთ. — უთხრა გოგომ და სამკუთხა წერილი დაანახა.

მარინეს სიხარულისაგან გულის ფრიალი აუტყდა.

— არიქა, შენ გაიხარე, არიქა, შენი ჭირიმე! — ჩაის კრეფა მიატოვა და ნანასაკენ წელმოხრილი გამოეშურა.

— რა წაგეკიდა, კაი ამბავია, ცუდი ხომ არა!

— ვისია, საიდანაა?

— მთიდან, მამუკას წერილია.

მარინე უცებ შედგა, გაიმართა.

— რატომ მომკალი, შვილო, ესაა ფრონტიდანაო?

— მე ფრონტი არ მიხსენებია.

— აბა, მომეყურა?

— მამუკაც ხომ შენი შვილია?

მარინე ახლოს მოვიდა.

— ტყვეისპირზე რომ მყავს გაგზავნილი. ახლა მათი ამბავი მინდა, თორემ მამუკას რა უჭირს... ჰო, მაინც რას იწერება ჩემი უმცროსა, გახსენი, წამიკითხე.

ნანამ ალაგებზე ერთი საფეხურით დაბლა ჩაიწია და წერილის კითხვა დაიწყო.

„გამარჯობა, საყვარელო დედა. — იწერებოდა ბიჭი. — ერთი თვეა არ მინახავხარ და მომენატრე. ჩვენ კარგად ვართ, ვმწყემსავე საქონელს და მედგრად ვიბრძვით პირსისხლიანი დათვების წინააღმდეგ“...

— მასხრობს, ხომ? — გაიღმა მარინემ.

„გუშინ ორი ძროხა გადავარჩინეთ. დათიკომ ჯერჯერობით მხოლოდ ორი მოზვერი შეგვიტამა. დანარჩენი სახეზეა“...

— ეს დათიკო ვინდაა, მოზვერი შეგვიტამაო? — იკითხა გაკვირვებულმა მარინემ.

— დათიკო დათვია.

— უიმე, — გაიცინა მარინემ, — მე რაიონის ვეტექიმი მეგონა.

„რომ არ შევარცხვინო მამის ულვაში,

დათვებს მხნედ ვებრძვი ბაისურაში“.

— უყურე შენ, რაღა გალანდნადარებულა!

„დედა, მომწერე, რა ამბავია სოფელში, რა ისმის ფრონტიდან, მამაჩემის ან ჩვენი ნიუტონის წერილები ხომ არ გამოჩენილა? თუ მოვიდა, გამომიგზავნე, ვინიცობაა, ვინმე აქეთ წამოვიდეს“...

— სადაა, შვილო... ფრონტზე რა ამბავი იქნება, ჩვენები კიდევ უკან იხევენ. — თქვა შეწუხებულმა და წამოდგა. მერე შემოჭერილი ქამარი გაიხსნა და სისველით დამძიმებული იუბკა მიწაზე დავარდა. სველი იუბკა გაწურა, მეორე, მშრალი ჩაიცვა და ალაგებზე ნანასთან ჩამოჯდა.

— მთელი ღამე არ მიძინია, თავი მტკიავ, — უთხრა ნანას და შეწუხებული ხმით გაიმეორა: — ჩვენები ისევ უკან იხევენ. წერილები არ ჩანს.

— მართლა, რა ამბავია ამდენი უკან დახევა, მარინე ბიცოლა, დაღამების და გათენების მეშინია.

— შენ გეშინია? შენ რისი გეშინია, შვილო, ეს მე ვარ, რომ მეშინია, ქმარი და შვილი სად მყავს რომ არ ვიცი, მე ვარ, დაღამების და გათენების რომ მეშინია.

— გული მეც მაქვს, მარინე ბიცოლა. — ჩუმად თქვა გოგომ.

— შენს გულში ჩიტია დამწყვდეული, ჩემო გვრიტო.

გზაზე ფეხის ხმა გაისმა.

ჯერ დააყურადეს, მერე ნანა წამოდგა და გაიხედა.

ამბროსი მოდიოდა, ჯოხდაბიჯებული, ჩაფიქრებული, შეწუხებული.
— ვინაა?

— ამბროსი მასწავლებელია. — ოდნავ დაბალი ხმით თქვა ნანამ, —
რალაც ჩაფიქრებული მოდის.

— რა გაამხიარულებს! — ჩაიხურჩულა მარინემ, — მისი შვილებიც
იმ ქარცეცხლშია.

ფეხის ხმა მოახლოვდა.

ერთი თვის წინ, როცა სკოლის დირექტორი ომში გაიწვიეს, დირექტორად ამბროსი დანიშნეს.

თუმცა, დანიშვნა რად უნდოდა, რაც ამ სოფელში შენობა ააგეს და სკოლა უწოდეს, იმ დღიდან სკოლის მასწავლებელი და გამგე ამბროსი იყო. ოც წელიწადს დირექტორად მუშაობდა. მერე დირექტორობიდან განთავისუფლება ითხოვა, — ახლა სხვებიც არიან, ამ საქმეს რომ გაუძღვებიანო. დაუჯერეს და გაათავისუფლეს.

ახლა სოფელში ყველა „ამბროსი მასწავლებელს“ და „ბატონო ამბროსის“ ეძახდა.

სკოლის გამგე თუ კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, ჩაის ფაბრიკის დირექტორი თუ სასოფლო საბჭოს მდივანი, მჭედელი თუ მენავე, შოფერი თუ მეურმე, ყველა ამბროსის ნამოწაფარი იყო და ყველას ამბროსის დანახვა უხაროდა.

ყველა მოწაფის მშობელს, ყველას ბებიას და ბაბუას იცნობდა. ამ სკოლაში სხვა სოფლებიდან რომ მოწაფეები დადიოდნენ, იმათ მშობლებსაც იცნობდა.

თუ მოწაფე სკოლაში არ მივიდოდა, რა მანძილზეც არ უნდა ყოფილიყო, ამბროსი შინ მიაკითხავდა, მშობლებს მოინახულებდა და ამბავს გაიგებდა.

ყველამ იცოდა, ამბროსის ვერაფერს გამოაპარებდი და ყველა ცდილობდა მის წინაშე ყოველთვის მართალი ყოფილიყო, ყოველთვის სიმართლე ეთქვა.

უკვე სამოც წელს გადაცილებული იყო მასწავლებელი.

სკოლიდან ორ კილომეტრზე ცხოვრობდა, მაგრამ სკოლაში ყველაზე ადრე მიდიოდა და იქედან ყველაზე გვიან ბრუნდებოდა. დილით დარაჯს მიასწრებდა, თუ ცივი ამინდი იყო, ყველა ოთახს ჩამოივლიდა და ცეცხლს დაანთებდა, კარ-ფანჯრებს დააღებდა, ჰაერს გაანიავებდა. ზამთარში მოწაფეებს უკვე თბილი და სუფთა ოთახები ხვდებოდათ.

არც ერთი შეკრება, კოლმეურნეობაში თუ სკოლაში, არც ერთი საერთო კრება, სკოლაში თუ სოფლის კლუბში, ამბროსის გარეშე არ ჩატარდებოდა. კრებაზე ყველას მიუხაროდა: იქ ამბროსი იქნება და კარგ სიტყვას იტყვისო.

სოფლის ჭირი და ლხინი ამბროსის საზიარო იყო. კვირა დღეს ლეზელად გლეხებთან მუშაობდა. კოლმეურნეობის პლანტაციაში, ან ვენახში ტრიალებდა. გლეხივით ჩაიცვამდა, თავზე გახუნებულ ფას ქუდს დაიხურავდა, მხარზე თოხს გაიდებდა, თოხის ტარზე გამოჰკიდებდა და სამუშაოდ მიდიოდა. ის დღე გლეხებს უხაროდათ, — ამბროსი ენამოსწრებელი, იუმორის კაცი იყო და მთელი დღე სიცილსა და მხიარულებაში მიდიოდა.

როცა ვალიკო რაიკომში მივიდა და განაცხადა მოხალისედ ფრონტზე მივდივარო, რაიკომის მდივანმა ბევრი იფიქრა და ერთ დღეს ამბროსი დაიბარა.

მდივანმა საუბარი ბოდიშით დაიწყო, — ვიცი, ისედაც დატვირთული ხარ, მაგრამ რა უნდა ვქნათ, ერთ ხანს მაინც უნდა შეითავსო კოლმეურნეობის თავმჯდომარეობა და საბჭოს თავმჯდომარეობაცო. მერე რაღაცას მოვიფიქრებთ, შენც გვეტყვი ვინ დავნიშნოთ, ვინ შეძლებს ამ ძნელ პერიოდში ამ საქმის გაძლოლასო.

ამბროსის რა უნდა ეთქვა. რაიკომიდან დადონებული წამოვიდა. იმიტომ კი არა, რომ პასუხისმგებლობის ეშინოდა, ანდა პირადი მოსვენება ეკარგებოდა. გუნება გაუფუჭდა. ფიქრობდა, ნუთუ ისე წავიდა საქმე, ვისაც ხელში თოფის დაჭერა შეუძლია, ყველა უნდა გაიწვიონო!

ერთი თვის წინ სკოლის დირექტორად დანიშნეს, ახლა, შეთავსებით, კოლმეურნეობის თავმჯდომარედაც და, რადგან სასოფლო საბჭოს დეპუტატაც იყო. დროებით საბჭოც დაუქვემდებარეს.

მაგრამ ვალიკო ჯერ კიდევ არ იყო წასული, ჯერ სოფელში იყო, და ეს ამბები ყველამ არ იცოდა.

ამბროსი ალაგესთან უხალისოდ მოვიდა, ჯოხს შიშიმედ ჩამოეყრდნო და ღობეში ჩაიხედა.

— გამარჯობათ! — თავი დააქნია მან. მერე ნანას ხელში სამკუთხა წერილი რომ დაინახა, თითქოს თვალები გაუფართოვდა.

— ვისია, ნანა?

— მამუკას გამოუგზავნია მთიდან, ამბროსი მასწავლებელი.

— ფრონტიდან აღარ ჩანს წერილები და მთიდან მამუკა გვამხნევებს.

— თქვა მარინემ.

მცირე დუმილი ჩამოვარდა.

— მამუკა დღეს ჩამოვა, თევდორეს ჩამოყვება, ფერმაში გუშინ მაგიერი კაცი გავგზავნეთ. — უხალისოდ თქვა ამბროსიმ.

ეს მოულოდნელი ამბავი იყო.

— ვალიკოს გასაცილებლად ჩამოვლენ. თუ სხვა რამეცაა, ამბროსი მასწავლებელი? — ცნობისმოყვარედ იკითხა ნანამ.

ამბროსი წამით ჩაფიქრდა.

მარინე ამბროსის მიაჩერდა.

— ესეცაა და ისიც. — ამბროსიმ თავი მიაბრუნა, ქალებს მზერა მიაპყრო.
— რიდა.

მარინეს ეს ცუდად ენიშნა და ელდა ეცა, ტანში ყრუანტელმა დაუარა.

— მშვიდობა ხომაა, ამბროსი ბატონო? — ჩურჩულით იკითხა მან.

— ეპ, ჩემო მარინე, — ამოიგმინა ამბროსიმ და მიწაზე დაბიჯებულ ჯოხს ადგილი გადაუნაცვლა, — ომი და მშვიდობა ერთად ვერ იქნება... ცუდი ამბავია!

ქალმა შიშისაგან უკან დაიხია.

— ვაიმე, არ მითხრათ, თქვენი ჭირიშე!

— რა უნდა ექნათ, — დამნაშავესავით ხმის კანკალით თქვა ამბროსიმ, — გავარდა პირველი მეხი ჩვენს სოფელში.

— ააჰ! — ამოიგმინა მარინემ.

— ვისი, ამბროსი მასწავლებლო? — იკითხა დაბნეულმა ნანამ.

— წყნარად, წყნარად... არ მინდა ჯერ სხვებმაც გაიგონ. — ხმა წაერთვა მასწავლებელს, — თევდორეს ქალიშვილი აღარაა ცოცხალი. — ძლივს გასავონად თქვა და ყრუდ აქვითინდა.

— დედა, შვილო! — გულზე მუშტი დაირტყა მარინემ და სახე გაუღურჯდა.

— ვაიმე, დაო ეთერი! — იყვირა ნანამ.

— ჩუმად, ჩუმად! — გაიმეორა ამბროსიმ, ჯოხს მაგრად დაეყრდნო, ცხვირსახოცით თვალებზე ცრემლი ჩქარა მოიწმინდა და აქეთ-იქით მზერა დაიწყო.

— მეხი რატომ არ დამეცა ამის გაგონებამდე! — სიმწრით ჩურჩულებდა მარინე, — უბედურო ოჯახო! უიმე, შე საწყალო თევდორე... ვაიმე, შვილო, მარგალიტის კეკალო, ეს რა გავიგონე!

— აბა, რა ანგელოზივით ბავშვი! — თქვა ამბროსიმ და ცხვირსახოცი დამალა, — გული დათუთქული მაქვს, მაგრამ რა უნდა ექნათ!

ნანას ხელისგულებში სახე ჩაემალა და მხრები უცახცახებდა.

— კარგით, ახლა! — გააფრთხილა ამბროსიმ, — რაიმე უნდა მოვიფიქროთ... შენთან იმიტომ მოვედი მარინე, ჭკვიანი ქალი ხარ და, ახლა ნუ დაიბნევი!

— მერე, ეს როგორ უნდა ვუთხრათ უბედურ მამამისს?

— თევდორე ამას როგორ გადაიტანს! — ახლოს მოვიდა ნანა.

— ორი დღე ამაზე ვფიქრობ და ჭკუაზე არა ვარ, მაგრამ სანამდე უნდა დავმალოთ. კიდევ კარგი, ეს ცნობა რომ მივიღეთ, იქ ვალიკო არ იყო. მაგრამ, ვფიქრობ, მაინც სჯობს, კაცმა იცოდეს თავისი უბედურება.

— არა, იმას ვერ ვეტყვით, ბერიკაცს ვერ გავამწარებთ!

— ნურც ვალიკოს ვეტყვით. რაკი მიდის, ისე წავიდეს, დაი ცოცხალი ეგულებოდეს. აბა თევდორეს ეს როგორ უნდა ვუთხრათ!

— არ დამალემა ეს ამბავი, ნანა. დღეს ერთი და ხვალ სხვებიც ცნობა-
ბაც მოვა... საერთო უბედურებაა და სჯობს მთელმა სოფელმა იცნოს, ვიდრე
— არა, ვალიკოს წასვლამდე არ ივარგებს ამის გამჟღავნება. ჯერჯერობა
ცილოთ და ამაზე მერე ვიფიქროთ. — თქვა მარინემ.

— ვითომ ასე სჯობს? — ნახევრად დაეთანხმა ამბროსი.

— რა თქმა უნდა. მაგას კი შემოევლება, ყველაფერი მოგვარდება,
მარა იმას რა ეშველება, მერცხალივით გოგო რომ ერთმა კეკალმა ტყვიამ
გააგორა! ვაი, დანგრეული ოჯახო, ვაი, აოხრებული ქვეყანავ! — იმეო-
რებდა გაოგნებული მარინე და ცახცახებდა.

ამბროსი უკან გაბრუნდა.

მარინემ მოკრეფილი ჩაი გოდორში ჩაჰყარა, ბუჩქზე გაფენილი იუბკა
აიღო და გოდორი წამოიკიდა.

— მე დაერჩები, მარინე ბიცოლა, — უთხრა ნანამ, — ერთხანს ვიმუ-
შავებ, მერე ვალიკო ხომ უნდა გავაცილოთ.

მარინე წავიდა. ნანა ალაგზე ჩამოჯდა და ფიქრებს მიეცა.

მას მოეჩვენა, თითქოს ვიღაც მოდიოდა გზაზე. მიიხედა, არავინ ჩანდა.
გზისპირად, ღობესთან უზარმაზარი წიფელი დგას. როცა აქ გზა გაჰ-
ყავდათ, ამ წიფელს შემოუარეს, მოსაჭრელად ვერ გაიმეტეს.

ფეხის ხმა ისევ გაისმა.

— ვაიმე, როგორ შემაშინე! — შესძახა ნანამ.

წიფლის ძირში ვალიკო იდგა.

— არ მინდოდა თქვენი მყუდროება დამერღვია, ძალზე რომანტიუ-
ლად იყავით ჩაფიქრებული! — თქვა ვალიკომ და ზურგჩანთა მოიძრო,
ღობის სარზე გადაჰკიდა.

— ეს ჩანთა რად გინდა, ასე ადრე მარტოდ სად მიდიხარ? — გაუბე-
დავი ხმით ჰკითხა ნანამ.

— მივიტან კანტორაში, იქ დავტოვებ. რომ ვიცი წასასვლელი ვარ,
გული აღარ მიძლებს, ვეღარ ვისვენებ, — თქვა ვალიკომ. ამ ხმაში დიდი
სევდა და წუხილი იგრძნობოდა. არ ჰგავდა ეს ხმა ომში მოხალისედ მიმა-
ვალი კაცის ხმას.

ნანამ ეს იგრძნო და სცადა, რაღაცნაირი თბილი სიტყვა მოენახა.

— მერე ასე წასვლა იქნება? — ახლა შინაურულად თქვა ქალიშვილ-
მა, — ასე მარტოდ რომ მიდიხარ, სოფელს არ ეწყინება?

— სად არიან სხვები?

— რა ვიცი, ზოგი სად და ზოგი სად... მარინე იყო და შინ წავიდა.
ჯერ არ ფიქრობენ შენს წასვლას, თორემ ყველა თავს მოიყრიდა.

მცირე დუმილი ჩამოვარდა.

— შენ არ გამაცილებ? — მოულოდნელად ჰკითხა ვალიკომ.

ნანა მიხვდა, რას ნიშნავდა ეს, თუმცა არ მოელოდა.

— ეს როგორ გავიგოთ?

— ისე, თუ გამაცილებ-მეთქი? — თვალები უღიმოდა ვაჟი.
ნანამ მაინც შორს დაიჭირა თავი.

— რას ამბობ, ვალიკო, რას ჰქვია, არ გავაცილებთ... მაგრამ ჯერ სად ამგზავრებულხარ, ჯერ თევდორეც არ ჩამოსულა. — უთხრა მან და ახლა გაუელვა ფიქრმა, — ვინ იცის, იქნებ განგებ გამოიარა ზურგჩანთით, ველარ მოითმინა და ნანას პირდაპირ პლანტაციის მოაკითხა. იქნებ განზრახ მოვიდა, რომ სწორედ ასეთი საუბარი წამოეწყო.

ამ ფიქრმა ნანას გულის ერთი კუნჭული გაუნათა.

— მამაჩემი მალე ჩამოვა, ალბათ. ისინი მთიდან წუხელ წამოვიდოდნენ. ღამეს ჩოხატაურში გაითევდნენ. თუ დღეს ვერ ჩამოვიდა, ველარც დავუცდი. უნდა წავიდე, ეშელონი ამ საღამოს გადის და ვერ ჩამოვრჩები.

ახლა კი შეეცოდა ნანას ვალიკო, რაღაცნაირი თანაგრძნობით განიმსჯელა.

— რა ცუდად ჟღერს ეს სიტყვები „ეშელონი გადის“! მერე სად მიდის, სად? — გამომწვევი სინანულით თქვა ქალიშვილმა.

— რას იზამ, ჩემო ნანა, — გაუხარდა ვალიკოს. — ჩვენ ჩვენი ვალი უნდა მოვიხადოთ. შეიძლება ბევრი რამ სამწუხაროც მოხდეს, მაგრამ რას იზამ, ომი ომია.

„ჩემო ნანა“ რომ გაიგონა, ქალიშვილის გულის გამთბარ კუნჭულს კიდევ სითბო მოემატა. მერე ისიც გაითვალისწინა, ვალიკომ ეთერის დალუბვის ამბავი რომ არ იცოდა. უცებ ისიც მიუმატა, ვალიკოს წასვლის შემდეგ თევდორე შინ რომ მარტოდ რჩებოდა.

გული საოცრად შეუღონდა და შეუტოცდა ნანას.

— მეცოდება, თევდორე მეცოდება! — ხმა არ ეყო და ისე წაიხურჩულა.

— მეე? მე არ გეცოდები? — გულუბრყვილოდ იკითხა ვალიკომ.

რატომღაც ნანას არ მოეწონა ასეთი კითხვა. იგი მეტად უადგილოდ ეჩვენა. მაგრამ ახლა არ უნდოდა თუნდაც ოდნავ გაეციებინა ატმოსფერო.

— მაგას რატომ მეუბნები?

— ახლა სულ ერთია, მაინც მივდივარ... და რაც აქამდე ვერ გითხარი, ახლა გეუბნები, — ისე თქვა ვალიკომ თითქოს მართლაც სულ ერთი ყოფილიყოს, თუ რას ეტყოდა ნანა.

ისევ დუმილი ჩამოვარდა.

მერე, თითქოს ფეხის ხმაც მოესმათ.

გაიხედეს, — არავინ ჩანდა.

— რატომ ვერ მითხარი, მერე? — საყვედურიანი ხმით დაიწყო ნანამ, — ძალიან ნორჩი იყავი თუ მორცხვობამ შეგიშალა ხელი?

ვალეკო ასეთ პირდაპირობას არ მოელოდა. უცებ დაიბნა.

— რა ვიცი... სულ ერთია, ახლა ხომ გითხარი.

— არ არის სულ ერთი, რას იტყვის კაცი წასვლის წინ... სულ ერთია...
კი არა... — გოგო გაწითლდა.

— კარგი, ნუ შემრისხავ და ვაგებ პასუხს! — სიტყვა არ დაამთავრებინა ვალეკომ.

— ადრე ვერ გითხარი და ახლა სულ ერთიაო! — საყვედურით გაიმეორა ქალიშვილმა.

— რა ვუყოთ, ზოგჯერ კაცმა უადგილოდ იცის დამუწევა. ალბათ, მეც ასე მომივიდა. — თითქოს თავი იმართლა ვალეკომ.

„იქნებ გეშინოდა კიდევ, გერიდებოდა“ — უნდოდა ეთქვა ნანას, მაგრამ ახლა ეს ვალეკოს ეწყინებოდა და თავი შეიკავა.

ნანა მეთვრამეტე წელიწადში ახალგადამდგარი იყო, საშუალო სკოლა შარშან დაამთავრა, მაგრამ უკვე ჰირგამოვლილი იყო და ამ ჰირს რაციონაირად გაემაგრებინა და თავის ასაკთან შედარებით დაებრძნებინა კიდევ. უკვე მეოთხე წელიწადი მოდიოდა, მამის წერილს (წელიწადში ერთხელ) ციმბირიდან იღებდა. მამის გადასახლების შემდეგ დედაც ლოგინად ჩავარდა, დაავადმყოფდა და, თუმცა ამ უკანასკნელ ხანს ფეხზე კი დადგა, ეზოდან იშვიათად გამოდიოდა. ამიტომ იყო, რომ ნანამ სწავლა ვეღარ განაგრძო, თორემ ფრიადოსნის ატესტატით შეეძლო ყველგან უგამოცდოდ შესულიყო. ბევრს ეცოდებოდა ნანა, სოფელი მის ოჯახს თანატურპნობდა.

მაგრამ ტყუილად როდი ამბობენ, სოფელი ჭრელიაო. კარგთან ერთად ცუდიც ესმოდა და ეს ცუდი ნორჩ გულს უშხამავდა და ეჭვებს აღუძრავდა.

„იქნებ გეშინოდა, გერიდებოდა ჩემთან გამიჯნურება, რადგან მამა გადასახლებული მყავს?“ — ეს სიტყვა ენის წვერზე მოადგა, მაგრამ ქალიშვილს ყველა კბილი საღი ჰქონდა და სიტყვა ადვილად დაიჭირა. თუმცა სახე უცებ დაემწუხრა.

საოცარია: ადამიანები ხშირად უსიტყვოდ უგებენ ერთმანეთს.

— სოლომონის წერილი როდის იყო უკანასკნელად? — მოულოდნელად, რაციონაირი სიტბოთი იკითხა ვალეკომ.

ნანა გაოცდა. გაოცდა და გაუხარდა, რომ ჰკუთხებოდა და გულში გაფიქრებული სიტყვა არა თქვა.

თურმე, როგორ ეწყინებოდა ვალეკოს!

ვალეკომ ნანას მამის თავგადასავალიც კარგად იცოდა...

ერთ დღეს, ეს ოთხი წლის წინ იყო, კოლმეურნეობის კანტორაში სამი კაცი შევიდა.

კანტორაში მათ კოლმეურნეობის ბუღალტერი სოლომონი მოანგარიშე დახვდათ. უცნობები რომ დაინახა, სოლომონმა მობრუნდეს და უთხრა, მაგრამ ფეხი სტკიოდა და წამოდგომა დააყოვნა.

ერთი უცნობთაგანი, თავმდაბლობით სულ რომ არ გამოირჩეოდა და დიდი რისით ლაპარაკობდა, რალაც ბედად ბუღალტრის მაგიდასთან დადგა და შემთხვევით ხელში საწერ-კალამი აიღო. კალამი ვერ აღმოჩნდა რიგიანი, და უცნობის ხელში ქაღალდის ფხაჭნა დაიწყო. უცნობმა ირო-ნიულად ჩაიცინა, საწერ-კალამი შემართა და დანარჩენებს მიუბრუნდა:

— აი, ხედავთ, როგორი საწერ-კალამი აღეს ამხელა კოლმეურნეო-ბის ბუღალტერს!

პირველის ხათრით დანარჩენებმაც ირონიულად ჩაიხიბიბითეს.

ბუღალტერს დამცირება ეწყინა, გაწითლდა და უცნობს შეეპასუხა:

— ბატონო, რუსთაველს სულაც არ ჰქონდა საწერ-კალამი, მაგრამ ისეთი რამე დაწერა, რვასი წელიწადია მისი წაშლა ვერავინ ვერ მოახერხა! ბუღალტრისაგან ასეთ პასუხს არავინ მოელოდა და უცნობი დაიბნა. მერე კი გაცეცხლდა.

— შენ, გიგობს ჭკუით ილაპარაკო და შენს საქმეს უკეთ მიხედო!

ბუღალტერმა უჩრიდან პატარა კოლოფი ამოიღო.

— ა, ბატონო, კალამი, ასი ცალია შიგ! ბოდიშს გიხდით, ვინ ბრძან-დებით არც კი ვიცო, მაგრამ რა საჭიროა ასეთი ასოკირკიტობა! მოვიდეს რაიონიდან კომისია და შეამოწმოს, თუ ჩემს საქმეში რაიმე ნაკლი მაქვს, თორემ კალმისტარზე კალმის წამოგებაზე ადვილი რაღაა! — თქვა და გატეხილი კალამი იქვე გამოცვალა.

უცნობმა მხლებლებს გადახედა და ბუღალტერს უთხრა:

— როგორ გეტყობა, რომ კაი კაცი არა ხარ!

და მერე მნიშვნელოვნად დაუმატა:

— გამოგზავნიან რაიონიდან კომისიას, შევამოწმებენ!

მერე თავმჯდომარე იკითხა და პასუხი რომ მიიღო, ძირს ჩავიდა. იქ მსუბუქი მანქანა უცდიდა. უცნობს მხლებლებიც გაჰყვნენ.

თურმე, ესენი სწორედ რაიონიდან იყვნენ. ის კაცი, კალამი რომ და-იწუნა, რაიონში ახლადჩამოსული რაიკომის მდივანი მახათაძე იყო.

სოლომონი ძლიერ შეწუხდა ამ კონფლიქტის გამო, მაგრამ რა უნდა ექნა.

სამი დღის შემდეგ მართლაც მოვიდა კომისია და... „საკოლმეურნეო აღრიცხვაში გარღვევებისათვის“ ნანას მამა, ბუღალტერი სოლომონი სა-მუშაოდან მოიხსნა.

სამ თვეს არ ჰყავდა კოლმეურნეობას ბუღალტერი, ხოლო სამი თვის შემდეგ რაიონიდან გამოგზავნეს ახალგაზრდა კაცი ქიშვარდი. მან მთლად არია ყველაფერი და ორი თვის შემდეგ გაათავისუფლეს. მესამე ბუღალ-

ტერი ერთი თვის შემდეგ თვითონ წავიდა და იმ წელიწადს კოლმეურნეთა
ბამ ექვსი ბუღალტერი გამოიყვალა.

სოლომონი ბედს შეეგუა, — გატეხილმა კალამმა მიმსხვერპლად
ხუმრობდა და კოლმეურნეობაში მუშაობდა.

ერთ დღეს რაიკომის მეორე მდივანმა სოლომონი ყანაში რომ ნახა,
გამოელაპარაკა და შეწუხდა.

ბუღალტრები ისედაც არა გვყავს და ასეთ მცოდნე კაცს ყანაში კი
ვაცდენთო.

— არა უშავს, ბატონო, — უთხრა სოლომონმა, — მე თავს კარგად
ვგრძნობ. არ გამიფლანგავს, არ მომიპარავს და თუ ჩემი მუშაობა ვინმეს
არ მოეწონა, რა ვუყოთ, ალბათ, უკეთესები იმუშავენ.

— ხეალ, რაიკომში ჩამოდი, მე პირადად მოველაპარაკები მახათა-
ძეს, — უთხრა მეორე მდივანმა და წავიდა.

მაგრამ სოლომონი მახათაძემ არ მიიღო, პირიქით, მეორე მდივანს
უსაყვედურა, კადრების შერჩევაში სათანადო სიფხიზლეს ვერ იჩენო.

სოლომონი ამას კიდევ ელოდა. რაიკომის მეორე მდივანს ყურადღე-
ვისათვის მადლობა გადაუხადა და გარეთ გამოვიდა. მაშინ მანქანები არ
იყო და ცხრა კილომეტრი ფეხით უნდა გამოეცლო. სანამ წამოვიდოდა, სა-
სადილოში შეიარა.

— ჩაის მეტი არაფერი გვაჭვს! — უთხრა ოფიცინტმა.

— ჩაი რა ჭირად მინდა! — ჩაილაპარაკა მოშიებულმა სოლომონმა,
— ყველი და ბური მაინც არა გაქვთ?

— კი, ბატონო! — მიუგო ქალმა.

— ჰოდა, მომიტანეთ. არ მიყვარს ეს ჩაი და რა ვქნა!

მესამე დღეს სოლომონი მოულოდნელად გამოიძახეს.

ყოფილ ბუღალტერს იმედი მიეცა, — მდივანი არ ყოფილა ცუდი
კაცი, ალბათ, მოლბა და სამუშაოზე უნდა დამაბრუნოსო.

სამი საათის ლოდინის შემდეგ სოლომონი გახარებული შევიდა მა-
ხათაძესთან. მაგრამ შეხედა თუ არა მდივანს, გუნება წაუხდა. გაპრიალე-
ბული და გამოკოპწიყებული მახათაძე თავჩაღუნული იჯდა და თითქოს
რაღაცას კითხულობდა.

სოლომონისათვის არც კი შეუხედავს.

სოლომონი ჯერ გაქვავებული იდგა. მერე იფიქრა, იქნებ მდივანი
ვერ მხედავსო და ჩაახველა.

მდივანმა თავი აიღო, სოლომონს მზერა მიაპყრო და კბილებში
გამოსცრა:

— გაგიწყრა ხომ გამჩენი ღმერთი!

სოლომონი შეკრთა. მოულოდნელობისაგან გაშრა. ახლა იგი მდივ-
ნისაგან სულ სხვა სიტყვას ელოდა.

მახათაძემ ცივად განავრძო:

— გახსოვს, რომ გითხარი, გეტყობა კაი კაცი არა ხარ-მერყეულ-მომ-
მაშინვე შეგიცანი?!

— რაშია საქმე, ბატონო? — გაბედა სოლომონმა.

— საქმე იმაშია, მოქალაქევ, რომ შენ პირწავარდნილი კონტრრევო-
ლუციონერი ხარ! — იყვრა მახათაძემ და მაგიდას მუშტი ფრთხილად
დააჭირა, ხელი არ მეტკინოსო.

სოლომონმა იფიქრა, ხუმრობსო და გაეღიმა.

მახათაძე გაცოფდა.

— გეუბნები კონტრრევოლუციონერი ხარ-მეთქი და იცინი კიდეც!
— ახლა უფრო გამეტებით დაჰკრა მუშტი მაგიდას.

სოლომონი გონს მოვიდა. მიხვდა, ცუდად იყო საქმე.

— კონტრრევოლუციონერობა რა შუაშია და ძველი რევოლუციონე-
რის შვილი კი ვარ! — დინჯად უპასუხა სოლომონმა.

მახათაძე წამით ჩაფიქრდა, მაგრამ უკან მაინც არ დაიხია.

— შედიხარ სასადილოში და ლაყბობ: ჩაი არ მიყვარს, ბოლშევიკე-
ბის მოყვანილი ჩაის დალევას მირჩევნია შიმშილით მოკვდეთ!

სოლომონი მთლად გაფითრდა.

— ჰო, რა იფიქრე? გეგონა, ვერ გავიგებდით სად რას ლაყბობ, არა?!
— ნიშნის მოგებით უთხრა მახათაძემ, — ჩვენ ყველაფერი ვიცით!

— არა, თქვენ ყველაფერი არ იცით, პატივცემულო, — დაიწყო შე-
წუხებულმა, — მე ვთქვი, ჩაი არ მიყვარს-მეთქი და მართლაც არ მიყვარს,
მაგრამ რა შუაშია აქ ბოლშევიკების მოყვანილი ჩაი?! ანდა ვინაა ეს ბოლ-
შევიკები, ვისი მოყვანილია ეს ჩაი?! ეს განა ჩემი ცოლისა და ჩემი მეზო-
ბლების მოყვანილი არაა? ასე როგორ ვიტყოდი?! მე ჩაი სასმელად არ
მიყვარს-მეთქი, თორემ სამი ჰექტარი პლანტაცია ჩემი ხელით მაქვს გაშე-
ნებული. შეგიძლიათ იკითხოთ და გაიგოთ!

მახათაძემ ავი თვალთ გამოიხედა.

— ვერა, თავს ვერ დაიძვრენ, ხომ იცი, რა დროა?! — ისე მშვიდად
და ცივად თქვა, თითქოს მის წინ ვილაც დიდი დამნაშავე მდგარიყოს.

მაგრამ სოლომონი ისევ გონს მოვიდა.

— დრო მშვენიერია, ბატონო, და თავის დასაძვრენიც არაფერი არ
მჭირს! — უთხრა და წამოვიდა.

— წადი, წადი, მაგრამ იცოდე, მოვიცლით შენთვის! — შეპირდა
მახათაძე.

ორი კვირის შემდეგ, ცუდი სახელით მონათლული სოლომონი მახა-
თაძის განკარგულებით წაიყვანეს და ახლა ციმბირიდან გზავნიდა წერილს..

აი, ეს თავგადასავალი იცოდა ვალიკომ.

ვალიკომ იცოდა, ნანა როგორ წუხდა, როგორ მტკივნეულად გა-
ნიცდიდა მამის დაშორებას.

ერთ დღეს ერთმა თანაკლასელმა გოგომ წასძახა: შენ ასეთი და რა-
თი კაცის ქალიშვილი ხარო. ჯა ნანა მთელ იმ კვირას ტიროდა. ^{ეროვნული}
ტიროდა, რადგან ამხანაგისაგან ასეთ სიტყვას არ მოელოდა. ^{გაბლერიძე}

მერე ყველას ეჭვის თვლით უყურებდა.

და ერთხელ, გზაზე ვალიკო მეტად თავდაჭერილად, თითქოს ცივად
რომ მიესალმა, ნანას მაშინვე გაახსენდა მისი ამხანაგის სიტყვები და გუ-
ლი შეეკუმშა.

შემდეგ ვალიკო უფრო გულთბილად ხვდებოდა. ნანა ხანდახან კი-
დეც ამჩნევდა: ხალხში ჩუმად ზვერავდა ვალიკო, მაგრამ სიტყვა რომ ვერ
გაებედა, ეს მაინც აფიქრებდა და ხანდახან აეჭვებდა კიდეც.

და სწორედ ახლა, როცა მის წინ ომში მიმავალი ახალგაზრდა კაცი
იღბა და თითქოს კიდეც ინანიებდა ქალიშვილის მიმართ იმ გულგრილ
დამოკიდებულებას, ნანას უნდოდა ეთქვა: ხომ არ გეშინოდაო, მაგრამ
ახლა ეს ძალზე უადგილო იქნებოდა და ქალიშვილმა შესანიშნავად მოა-
ხერხა თავის დაჭერა.

ვალიკო თითქოს უმალ მიუხვდა და ხელად მამის ამბავი ჰკითხა.

ნანამ გაიგო, რისთვისაც მოიკითხეს მამის წერილი და გაჩუმდა, არ
უპასუხა.

მაგრამ უკეთესი ისეთი სიტყვა იბოვა, რომელიც ომში მიმავალ ვა-
კაცს წამლად და ფარად გაჰყვებოდა.

— შენ არაფერი გითქვამს, მაგრამ მე მაინც ვიცოდი, გულში რასაც
ფიქრობდი!

ვალიკოს გულმა ბაგა-ბუგი დაუწყო.

— რა მექნა, თერთმეტი წლით უმცროსი ხარ ჩემზე! — თავი იმარ-
თლა ვალიკომ, ვითომ მართლაც ეს იყო მიზეზი.

— ამიტომ პატარა გევონე? — ღიმილით უთხრა ნანამ და მერე და-
ფიქრდა: ასეთი საუბარი იქნებ ძალზე გაბედულიაო. თავისმა გამბედო-
ბამ ნანა გააკვირვა, ვალიკო კი დააღონა.

— არა, პატარა როდი მეგონე, — დაიწყო მან, — ისიც კარგად ვი-
ცოდი, რა ჰქვია და კარგი გოგო ხარ, მაგრამ სათქმელი დროზე მაინც
ვერ გითხარი. შენ მართალი ხარ, მამაჩემია ცოდვა. ერთი შვილი წავიდა,
რძალი არ დაუტოვა, მეორე მიდის, არც ის უტოვებს, ერთადერთი ქა-
ლიშვილი ჰყავდა, ისიც ფრონტზეა.

ნანა უცებ შეცბა, უნდოდა რაღაც ეთქვა, მაგრამ სწრაფადვე გადა-
იფიქრა.

— რა კარგია, დღეს რომ მართოდ გნახე! — თქვა ვალიკომ.

— არაა კარგი. შეგეძლო, შინ ცოლი დაგეტოვებინა და ისე წასული-
ყავი!

ვალეკო მთლად დააბნია ქალიშვილის ასეთმა პირდაპირობამ. იტოვებოდა, რომში წასვლამდე ბევრ კარგ ვაჟკაცს ეჭირა თვალი ნანაზე და ახლა რომ მისგან ასეთ სიტყვებს ისმენდა, ვალეკო თავს ბედნიერად, უკმაყოფილოდ, ბულ გმირად თვლიდა.

— ვიცი, კეთილი ხარ, — უთხრა ქალიშვილს, — ახლა არ გინდა ღარი გამატანო და ასე ამიტომ მეუბნები.

— შენ როგორც გინდა, ისე დაიჯერე, — თქვა ნანამ და თავი დახარა, — მე კი მართალს გეუბნები.

— დავიჯერებ... — ვალეკოს ხმა აღარ ეყო, — მემახსოვრები, ნანა... წერილებსაც მოგწერ, შენც მომწერე. ამ წიფლის ფოთლები ჩვენი საუბრის მოწმე იქნება. შეგიძლია დამელოდო!

ნანა ხმას არ იღებდა, გაოგნებული იდგა.

— მოდი ჩემს გასაცილებლად, მე ახლა წავალ, ამბროსი უნდა ვნახო, აუცილებელი საქმეები მაქვს, მერე გადამავიწყდება.

ნანა გამოერკვა, ვალეკოს ამბროსის ნახვა რომ უნდოდა, წამით ამან შეაშინა.

თუმცა, ამბროსი ხომ არაფერს ეტყვის, — გაიფიქრა.

მაინც სიფრთხილე ამჯობინა.

— ამბროსის ახლა იქ ვერ ნახავ.

— აუცილებლად უნდა ვნახო.

— მე კი ვიცი, იქ არ დავხვდებო, ამ ნახევარი საათის წინ იქიდან მოდიოდა. — იცრუა ნანამ, — ცოტახანს კიდევ დარჩი ჩემთან, ამბროსი აქ გამოვივლის.

ვალეკოს გაეცინა, გაუხარდა.

— ველარ მშორდები, ხომ?

— ალბათ, — სევდიანად გაიღიმა გოგომ.

— ჰო, წავედი, აბა. — დაიჩემა ვალეკომ. — სათქმელი მაქვს, მერე იქნებ გადამავიწყდეს.

— მითხარი და შენ რომ დაგავიწყდეს, მე ვეტყვი.

— შენ ვერ ეტყვი, კაცების სალაპარაკო სხვა არის!

— იქ ვერ ნახავ-მეთქი, თორემ წადი. იქ არ არის. — კვლავ იცრუა ნანამ, — თუმცა იცოდა, სწორედ იქეთ წავიდა ამბროსი.

— ესინჯავ მაინც, ჯერ დრო მაქვს, — ვალეკომ საათს დახედა, — ჰო, წავედი.

ნანამ აღარაფერი თქვა, რაკი თავი დაირწმუნა, რომ ამბროსი ახლა ეთერის ამბავს ვალეკოს არ ეტყოდა.

ვალეკო წავიდა. ნანა ჩამოჯდა ისევ და თავი კვლავ ფიქრებს მისცა. ალბათ ჰქონდა საფიქრალი.

მაგრამ პლანტაციიში ჩაის საკრეფად მოსულს ახლა გაახსენდა, მარი-

ნესთან რომ იყო მოლაპარაკებული, — ვალიკოსათვის საგზაო ჯამ-
ზადებინათ. მარინე შინ აღრე წავიდა, თავი სტკიოდა. ნანამ იფიქრა, წა-
ვალ, წყალს მაინც მივუტან. დავესხმარებო.

წამოდგა და წასასვლელად მოემზადა, რომ უცებ წინ ნაბღიანი კაცი
აეტუზა.

— ვაიმე, ნენა! — იყვრა მოულოდნელობისაგან შემკრთალმა და
განზე გასტა.

— შეჩერდი! — დაიძახა ნაბღიანმა.

— ოჰ, მამუკა, შე წყევლო, როგორ შემაშინე!

— არც მიფიქრია! — ცივად თქვა ბიჭმა.

ნანა მოფერა. თვეზე მეტი გასულიყო, რაც არ ენახა. მონატრებოდა.

— როდის ჩამოდი, ბიჭო, როდის? როგორ ხარ? — ტკბილად ჰკითხა.
მამუკამ შორს დაიჭირა ნანას ალერსი.

— დაყვავებით ნუ მელაპარაკები, მძულს პირფერობა!

— რა იყო, ბიჭო? — გაოცდა ნანა.

— არ მიყვარს ორპირი ხალხი! — გაბზარული ხმით თქვა მამუკამ.
ნანა გაბრაზდა.

— რა გრეეს, ბიჭო, მითხარი, რა ჰქუაზე ხარ!

მამუკამ სიტყვა ბანზე აუგდო.

— რაო, რა გითხრა, რას შეგვირდა?

— ეგ ვინ? — გაიკვირვა ნანამ.

მამუკამ ღრმად ამოისუნთქა, ამოიგმინა.

— თქვენი ლაპარაკი მარტო წიფლის ფოთლებს როდი ესმოდა,
ზოგი მეც გავიგონე.

ნანას თითქოს ცივი წყალი გადაასხესო, შეცბა, მიხვდა რაშიაც იყო
საქმე. მაგრამ მამუკას ბავშვად თვლიდა და მკაცრად არ მოეპყრა, გული
არ ატკინა, თავზე ხელი გადაუსვა, სცადა დაემშვიდებინა.

— რამ გადაგრია, შე სულელო ბავშვო?

მამუკა აფეთქდა.

— ჰო, ახლა ვარ ბავშვი. არა?! მწყემსად რომ მგზავნიდით, მაშინ
კაცი ვიყავი! — რალაცის გამო დიდად გაწბილებული კაცივით თქვა
ბიჭმა და მერე მუქარით დაამატა. — აწი მე ვიცი, რასაც ვიზამ!

ნანამ იცოდა, ამ შარავზაზე ჩხუბი არ ღირდა და ეშმაკობა იხმარა.

— მოიცა, არ გრცხენია? — უთხრა აღელვებულს, — ოჰში მიმა-
ვალი კაცისათვის აბა რა უნდა მეთქვა? მშვიდობით დაბრუნდი-მეთქი,
ვუთხარი და ამისათვის გიქდები?

მამუკა თითქოს ახლა გამოფხიზლდაო, ნანას ყურადღებით მიაჩერ-
და.

ნანა მიხვდა, — მოზვერს რქით აბამდა და განაგრძო:

— რას იტყვის ხალხი? — სირცხვილში აგდებდა ნანა ბიჭს, — ის კაცი რას იტყვის, ამას რომ გაიგებს? არ იტყვიან, ვაჟკაცი გვეყავის, სულმდაბალი, პატარა, ლაჩარი ყოფილად? რა დროს ჩვენი ჩხუბი, ბიჭო, მტერი კარზეა მომდგარი. კაცი იმ ქარცეცხლში მიდის და შენ ახლა ხელი გამოიღე?!

მამუკა მოთვინიერდა, მოლბა. გაიხარა კიდევ.

— კარგი, კარგი, — შეეხვეწა ნანას, — მე ამდენი არ მიფიქრია.

— ის კი არა, — აღარ ეშვებოდა ახლა ნანა, — შენ უფრო ვაჟკაცურად უნდა მოიქცე. უნდა გააცილო და გაამხნევო, მხარში უნდა ამოუდგე.

— შევცდი, შევცდი... შენ ანგელოზი ხარ, ნანა! — სიხარულით აღარ იყო ბიჭი.

— მე რომ მომაშურე, დედაშენი არ გენატრება? წამოდი შინ.

მამუკა მთლად დაიშაქრა.

— მე სახსოვრად დათვის ტყავი ჩამოგიტანე, — გაუბედავად უთხრა.

— რად მინდა, ბიჭო, დათვის ტყავი?

— ბავშვი რომ გეყოლება, ამ ტყავზე დააგორებ! — უთხრა და გახვეული ტყავი წინ დაუდო.

ნანა დაიბნა. აღარ იცოდა რა ეთქვა.

— ოჰ, შენ რა გითხარი! — ჩაიჩურჩულა ბოლოს და ადგილზე წრიაცი დაიწყო.

უცებ ღობეზე ვალიკოს ზურგჩანთა შენიშნა.

— შეხედე, ვალიკოს ჩანთა დარჩენია. — თქვა მამუკას ყურადღების მისაპყრობად.

— დარჩენია თუ დაუტოვებია?

— დარჩენია. იქნებ სჭირდებოდა რამეზე.

— წავუღებ, თუ მეტყვი.

— კარგს იზამ. მიუტანე ვალიკოს ეს ჩანთა და აბა შენ იცი, როგორ ვაჟკაცურად მოიქცევი. ამ ტყავისათვის მადლობელი ვარ.

ნანა წავიდა. მიდიოდა და მიჰქონდა დათვის ტყავი.

მიდიოდა და თავში ათასი ფიქრი უტრიალებდა, მაგრამ ერთ რამეს გარკვევით გრძნობდა: ეს დათვის ტყავი, ამ ჰაბუკმა ცხრა მთას იქედან რომ ჩამოუტანა და უსახსოვრა, ისე მძიმე იყო, თითქოს ტყავი კი არა, ნამდვილი, ცოცხალი მურა დათვი ყოფილიყო.

მამუკამ ღობეში ჩაკიდებული ჩანთა სიფრთხილით ამოიღო და გზას გახედა.

ვალიკო აქეთ მოდიოდა.

ჩანდა, ჩაფიქრებული მოდიოდა. მამუკას ვერ ხედავდა.

მამუკამ ჩანთა ისევ ღობის სარზე ჩამოჰკიდა და ვალიკოს შესახვედრად გაემართა.

ფეხის ხმაზე ვალიკო შედგა, მამუკას დანახვა გაუხარდა, მისკენ წა-
მოვიდა.

— გამარჯობა, ძმაო ვალიკო! — დაასწრო მამუკამ.

ვალიკო მიხვდა: სიტყვა „ძმაო“ იმას ნიშნავდა, რომ მას კაცი ელა-
პარაკებოდა.

— ო, მამუკას გაუმარჯოს... რაღა ფირალივით გამოწყობილხარ, ბიჭო!
— ღიმილით მიეგება ვალიკო.

— ტყეში გამგზავნე და ფირალს დავემსგავსე. — იხუმრა მამუკამ
და გადაეხვია. — მიდიხარ, ვალიკო, ხომ?

ამ ხმაში ოდნავი სევდაც იგრძნობოდა.

— მივდივარ, ჩემო მამუკა, მივდივარ. — უხალისოდ თქვა ვალიკომ
და ღობეზე ჩანთას მიწვდა. — როდის ჩამოდი, როგორ ხარ?

— ახლა ჩამოვედი, — უთხრა ბიჭმა, — კარგად ვარ, არა გვიშავს...
ერთი თვეა არ მინახებარ და ასე მალე რომ მოგვენატრე, მერე რაღა იქ-
ნება.

— თქვენ კარგად იყავით, ჩემო მამუკა, და მონატრებას როგორმე
გავუძლებთ. — ვალიკომ ჯიბიდან ფართო ცხვირსახოცი ამოიღო, შუბ-
ლზე ოფლი შეიწრო. საკმაოდ ცხელოდა უკვე. მამუკამაც ნაბადი მოკეცა
და ხელში დაიჭირა.

წიფლის ძირში, ჩრდილში შეჩერდნენ.

— სხვა როგორაა საქმეები, ფერმა როგორაა?

მამუკას ენაზე ცხვარიაშვილის ამბავი დაადგა, მაგრამ თავი შეიკავა.
პირველად რაღა მე ვთქვა, თევდორე მოვა და ის იტყვისო.

— ყველაფერი კარგადაა, ჩემო ძმაო, — უთხრა მამუკამ, — ახლა
სადაც მე ვიყავი, საქმე ცუდად წავიდოდა?

— აბა, ესა თქვი შენ! — დაუღასტურა ვალიკომ. — მამაჩემი სადაა,
როგორაა?

— უკან დავტოვე. შენ კანტორაში ეგულებოდი. კარგადაა, მოვა
სადაცაა. ჩამოვჯდეთ აგერ, ვილაპარაკოთ. — უთხრა და წიფლის ძირ-
ში ნაბადი მიაფინა.

— ჩამოვჯდეთ. — დაეთანხმა ვალიკოც.

— ჰო, ფერმა დიდებულადაა, — განაგრძო ბიჭმა. — საჭონელი
ბლავის და ქია მშვენივრად. როგორი მწყემსები ვყავდით, ცუდად რო-
გორ იქნებოდა!

— ყოჩაღ, ბიჭო, ყოჩაღ. დავაუკაცებელი მეჩვენები.

— ჰაერია გადასარევი, კაცს თურმე ჭკუაც ემატება.

— როგორ არა, ძალიან გეტყობა.

მამუკა ფეხებთან დადებული ხურჩინის გახსნას შეუდგა.

— რა გაქვს შიგ?

— შენს გასაცილებლად პატარა პურ-მარილი ხომ უნდა მოგაწყოთ?
— ღიმილით თქვა ბიჭმა და ხურჭინი გახსნა.
— ხორცი?! — იყვირა ვალიკომ. — დამლუპეთ კაცი, ძროხა და მძვინვარე
ლით, ხომ?

— რისი ძროხა, კაცი? დათვი დავკალით!

ვალიკო ხორცს დააკვირდა.

— ხუმრობ, მამუკა?

— ვერ ხედავ?

— დათვი ვინ მოჰკლა, ბიჭო?

— ვინ მოჰკლავდა ჩემს მეტი?

— მართლა თუ შენ მოჰკალი, როგორ შეჰბედე, შე მამაძაღლო! რომ
შეეჭამე, რა უნდა გვეთქვა!
მამუკას გაეღიმა.

— მაგაზე ადვილი რაღა იყო, იტყოდით, დათვმა დიდი ზარალი
მოგვაყენაო.

— რა მსუქანი ყოფილა, ეს შეჩვენებული. — თქვა ვალიკომ და
დათვის ხორცი აიღო.

— რატომ არ გასუქდება, ძროხას მიირთმევს, ვისია არ კითხულობს,
და ქია არხეინად. მარა, იცოცხლე, წავამწარე!

— არ შეგეშინდა?

— შემეშინდა რომელია! დიდი რიხით ჩავუსაფრდი, მაგრამ რომ
გამოჩნდა, კინაღამ წავხდი კაძახი. შენთან დიდი ბოდიში და... ორ ღლეს
ფალარათი მქონდა.

— ჰოი, დაგწყევლის ღმერთი! — ახარხარდა ვალიკო, — მართლა
რომ გქონოდა, არ იტყოდი. ფერმასთან ახლოს მოვიდა?

— ახლოსო? — გაიკვირვა მამუკამ, — თუ აგითვალწუნა სახლში არ
შემოვა? რომ გამოჩნდა, ხელში თოფი ამიცახცახდა, მაგრამ უკან რომ
დამეხია, მერე დაგვჯახნიდა, იტყოდა, ფერმას პატრონი არ ჰყოლიაო,
და ვესროლე. ნეტა ერთი ამოსულიყავი, გენახა, რა კარგია მთა!

ვალიკომ მძიმედ ამოისუნთქა.

— ეეჰ, მე როგორ ამოვიდოდი იმ სიმაღლეზე, ბიჭო?

— როგორა ხარ, მართლა, ჯანმრთელობა როგორი გაქვს? — ჰკითხა
მამუკამ მოწიწებით.

— მთლად მამაშენი ხარ, ბიჭო.. მოყვასი, კეთილი. ხომ იცი, მე და
მამაშენი როგორი მეგობრები ვიყავით?

— როგორ არა, კაცი! — თავი დახარა ბიჭმა.

— ჰოდა, ახლა მეც მივდივარ, — დაიწყო ვალიკომ, — სოფელი ჰრე-
ლი ყოფილა, ჩემო მამუკა. ოცდასამი წლის ვიყავი, თავმჯდომარედ რომ

ამირჩიეს. მას მერე რამდენი კარგი გამოცემაა ამ სოფლისათვის, რამდენი ძილი და მოსვენება დამიკარგავს. ჩემსაზე უფრო სხვის სახელობაში მისრუნია, მაგრამ ომი რომ დაიწყო და ფრონტზე ვერ წავედგა, მაშინ თვალში ხელად დავბატარავდი...

მამუკა უსმენდა ყურადღებით, თანაგრძნობით. მერე სიტყვა გააწყვეტინა.

— ალბათ, გეჩვენება ასე, თორემ შენ ყველას უყვარხარ. ახლა რომ მიდიხარ, ჩვენი თავმჯდომარე ვინ იქნება?

— სოფელი უბატრონოდ არ დარჩება, მამუკა. ჩვენი ამბროსი აგერ არაა?

— ამბროსი? მერე სკოლა?

— ამბროსი სკოლასაც გაუძღვება და კოლმეურნეობასაც მოუვლის. აბა, რა ვქნათ, ომია, ჩემო კარგო!

მამუკა წამით ჩაფიქრდა.

— მერე, ბერიკაცი ცოდვა არაა?

— თქვენ აქა ხართ და მხარში ამოუღვებით. სხვა ბერიკაციებიც შინ არიან... ბიჭო, მამაჩემი ცუდად ხომ არაა?

— ცუდად არაა, მაგრამ თევდორე ძალიან გულდარდიანი ყოფილა. დღისით ვერ შეატყობდი და ღამით სულ ბორგავდა, ძილში ეთერის ახსენებდა, ეძახდა. ეფერებოდა.

ვალეკოს თვალზე ცრემლი მოადგა.

— მამაჩემს თქვენი იმედით ვტოვებ, მამუკა.

ეს სიტყვა ისე იყო ნათქვამი, რომ მამუკამ იგრძნო — ვალეკო ახლა მართლაც ისე ელაპარაკებოდა, როგორც შორს მიმავალი ტოლი ტოლს დაუბარებს რაიმეს.

მამუკას თითქოს ასაკი მოემატა, უფრო დადინჯდა, სახეზე საჭმიანი სიმწვიდე გამოეხატა.

— რად უნდა ლაპარაკი, თევდორეს მოვევლით. — მან უკვე აღარ თქვა „თევდორე ბაბუა“. მერე კიდევ ჩაფიქრდა და განაგრძო: ნანაც აგერ არაა?

— ნანა?! — შეცბა ვალეკო.

— ჰო, ნანა... მე ყველაფერი ვიცი! — თქვა მან და უკვე აღარ იცოდა, ამას გულწრფელად ლაპარაკობდა თუ ნანას დანაბარებს ასრულებდა. თქვა და უნებლიეთ სახეზე ცეცხლი წაეკიდა.

— რა ვიციო, ბიჭო? — გაიკვირვა ვალეკომ.

— შენ ნანას უყვარხარ! — გაუბედა ბიჭმა.

ახლა ამისი თქმა დიდი გმირობა იყო.

ვალეკო ისეთ უხერხულობაში აღმოჩნდა, ადგილიდან წამოიჭრა.

— რა თქვი, ბიჭო, ეს! — ყრუდ აღმოხდა.

— რა იყო, გეწყინა? — გაუხარდა ბიჭს.

ვალეო ჩაფიქრდა.

— არც გამიხარდა. — ჩუმად თქვა.

მამუკამ იგრძნო, ახლა უკვე აღარ ელაპარაკებოდა ვალეო, როგორც ტოლი ტოლს, აქ მამუკა უკვე ბავშვი იყო. იგრძნო ეს და ეწყინა. თანაც გაიფიქრა, იქნება ეს არ უნდა მეთქვას.

— ნუ გეშინია... სანამ მე აქა ვარ, ნანას თვალში ვერავინ ჩახედავს... იმედი გქონდეს! — თქვა ბიჭმა და თვითონაც გაუევირდა, როგორ ან რატომ თქვა ეს.

მამუკა ახლა უკვე აღარ იყო ბავშვი, ახლა როგორც საკუთარ, ასევე ვალეოს თვალშიაც ამალეებული, დაკაცებული ჩანდა.

წამით სიჩუმე ჩამოვარდა.

— შენ მართლაც დავაუკაცებულხარ, ბიჭო! — მხარზე ხელი დაჰკრა აფორიაქებულმა ვალეომ.

მამუკამ გზას გახედა.

— ჰოდა, ამ ჩემს დავაუკაცებაში თევდორეც მოვიდა, — იხუმრა მან, შარაზე მომავალი თევდორე რომ დაინახა.

ვალეოს მამის დანახვაზე გული აუჩუყდა. იცოდა მამამისის ამბავი. უთქმელი კაცი იყო, ყველაფერს გულში ხარშავდა. მაგრამ რა უზარმაზარი ქვაბი უნდა დგმოდა მკერდში ამ გამხმარ ბერიკაცს, რომ ყველაფერი გადაეხარშა!

თევდორე მოახლოვდა. ვალეო რომ დაინახა, თვალევი გაუბრწყინდა.

არა, არ ტიროდნენ ახლა ეს თვალევი. ამ თვალევიში გამოკრთოდა ერთმანეთზე დადუღებული სევდა და სიხარული. მაგრამ მეტი წილი სევდა ირეკლებოდა.

ამ სევდას ღრმა საფუძველიც ჰქონდა.

სამწუხაროდ, ზოგჯერ ხდება, რომ კეთილი და გამორჩეული კაცი, მთელ საზოგადოებას რომ უყვარს და პატივისცემით ეპყრობა, პირად ცხოვრებაში ბედნიერი არ არის.

თევდორეც ერთი ასეთთაგანი იყო.

ახალგაზრდობაში, ერთმა ბრმა შემთხვევამ მას დიდი უბედურობა დაატეხა თავს.

ერთ ავდრიან დღეს თევდორეს ახალგაზრდა მეუღლეს სკოლიდან პატარა ბიჭი მოჰყავდა. ჩვეულებრივად, ეს ბიჭი შინ სხვა ბავშვებთან ერთად ბრუნდებოდა, მაგრამ იმ დღეს საშინელი წვიმა მოვიდა და, რადგან ბავშვს ღელე უნდა გამოეველო, დედა მის შესახვედრად წავიდა. აქეთობას, ზურგზე წამოკიდებული ბიჭი ღელეზე გადებულ საცალფეხო ხიდზე რომ გამოჰყავდა, ხიდის სახელურს უცებ თავშალი წამოედო და დედა-შვილი

წყალში მოიქნია. უზარმაზარ სიბ ქვაზე თავით დაცემულმა, გრძნობა დაჰკარგა და... წყალში ჩავარდნენ. ღელე გაგიჟებული შვებმა მორთეს ყვირილი, მაგრამ სანამ ვინმე მშველელი გამოჩნდებოდა, უბედურება კი დატრიალდა.

მას შემდეგ დიდი ხანი გასულიყო, მაგრამ ეს ამბავი ყველამ იცოდა და თევდორეს ყველა თანავრძნობით ეკიდებოდა. თუმცა გული ხომ არ გამოეცვლებოდა და ახლაც, ამდენი ხნის შემდეგ, ხშირად ხალხისაგან განცალკევდებოდა, მარტოდ დაჯდებოდა და თავისთვის ფიქრობდა.

იმ უბედურების მერე თევდორეს ხელი ჩაქნეული ჰქონდა, მაგრამ მეზობლებმა და კეთილისმსურველებმა როგორც იქნა, ცოლი ისევ შერთეს.

დაიწყო თევდორეს ახალი ცხოვრება. შვილები ეყოლა — ორი ვაჟი და ერთი ქალი: ვალიკო, დავითი და ეთერი. მთელ განვლილ უბედურებას თითქმის ახალი ოჯახის სიხარულით ივიწყებდა. შვილები თავდავიწყებით უყვარდა, ცოლი გამრჯე, ზრდილი და გამგებიანი ქალი შეხვდა.

ოჯახში ყველამ იცოდა თევდორეს წარსული და ყველა ერიდებოდა და უფლიდა.

მაგრამ თევდორეს ისევ უბედურება დაატყდა თავს: ცოლი გარდაეცვალა. ეს მაშინ მოხდა, როცა ეთერი ექვსი წლისა იყო. მას შემდეგ ქალი აღარ შეუერთავს. ბავშვებს დედინაცვალს აღარ გავუჩენ, ნეტავ, არასდროს არ შემეერთო.

ასე სიმწრით დაზარდა შვილები თევდორემ. მეზობლები და მოკეთებები ყურადღებას და მზრუნველობას არ აკლებდნენ. დაზარდა და კარგი შვილებიც ჰყავდა: ვალიკომ ჩაის ტექნიკუმში დაამთავრა, დავითი ინჟინერი გახდა, ეთერი სამედიცინო სასწავლებელში სწავლობდა და ომში იქიდან გაიწვიეს.

შვილები ახარებდა თევდორეს და ამ სიხარულით თითქმის ყველაფერს ივიწყებდა.

მაგრამ ხედავდა, ახლა ეს შვილებიც ცეცხლში იყვნენ ჩაყრილი და...

თევდორემ ჯერ კიდევ არაფერი იცოდა, თორემ დღეს აღარც ეთერი ჰყავდა ცოცხალი... სწორედ ის ეთერი, ყველა შვილს რომ ერჩია, ყველაზე მეტად რომ უყვარდა!

აი, ასეთი თევდორე მოდიოდა ახლა შარაზე, მთიდან, კოლმეურნეობის ჯერმიდან, ფრონტზე მესამე შვილის გასაცილებლად ჩამოსული.

ახლა ვალიკო იწვოდა ამ მარტოხელა ბერიკაცის ცოდვით და ამ კაცის წინაშე საკუთრად მისი დანაშაულის გრძნობაც აწუხებდა.

ერთ თვეს მთაში ნამყოფს სულაც არ ჰგავდა თევდორე, იგი თითქმის უფრო გამხდარიყო, მოტეხილიყო.

მოვიდა თუ არა, ვალიკოს მიაშურა, ილიმებოდა, ნაძალადევ მხნეობას იჩენდა.

— ჩამოდი ხომ, მამა? — უთხრა ვალიკომ, როცა გადაეხვია.

— მე კი ჩამოვედი, მარა შენ მიდიხარ, შეილო!

— მივდივარ, მამა, მივდივარ... რა ეუყოთ მერე?

— გოგოს ან ბიჭის ამბავი ხომ ვერაფერი დამახვედრე? — იკითხა

სასობით.

— ნუ გეშინია, მათი წერილებიც გამოჩნდება, მამა!

ბერიკაცმა ჯერ არაფერი თქვა. მერე აკანკალებული ხელით სათუთუნე ქისა ამოიღო და ჩიბუხის გატენვას შეუდგა.

— კაი იმედია, გამოჩნდება! — თავისთვის ჩაილაპარაკა, — ჯერ ერთი, მერე — მეორე, ახლა — მესამე! მე რა უნდა ექნა ბიჭო?

ვალეკო გაშრა. ველარ შესძლო სანუგეშო სიტყვის თქმა.

— რომ გიძახეთ, ბაბა, ცოლი შეირთეთ-მეთქი, რომ გიძახეთ, ახლა რა ექნა, ხომ დამიყრუვდა ოჯახი! — ჩიბუხს ტენიდა და ხელები უკანკალებდა.

— ნუ გეშინია, თევდორე ბაბუა, — ვალეკოს წამოეშველა მამუკა, — ნუ გეშინია, ყველანი დაბრუნდებიან, ომი მალე დამთავრდება.

— რალა ნუ მეშინია, თავი მოვიტყუო, თუ? — თქვა თევდორემ და ჩიბუხს კბილებით დაიჭირა. აცახცახებული ხელით ტალკვისი ჩამოჰკრა.

ვალეკომ და მამუკამ შინისაკენ წაიყვანეს თევდორე, გზაში თითქმის დაამშვიდეს.

მერე, დრომ რომ მოაწია, გზას კელავ სოფლის ცენტრისაკენ დაადგნენ.

დღეს სოფელი ომში ახალ ნაკადს მიაცილებდა.

ვერაფრით ვერ დაიჭვრებდი, თუ სოფელში ამდენი ხალხი ცხოვრობდა. გასაცილებლად დიდი და პატარა გამოსულიყო. შინ, ალბათ, აკვნის ბავშვიც არ დარჩენილა.

მარინეს და ნანას ვალეკოსათვის საგზალი მოემზადებინათ. ხაჭაპურები დაეცხოთ, ქათამი მოეხარმათ, ვალეკო არაყს ალარ სევამდა, მაგრამ ჩანთაში ერთი ლიტრა არაყი მაინც ჩაედგათ.

ამჯერად სოფლიდან ოცდაექვსი კაცი მიდიოდა. ისინი სხვადასხვა ასაკისანი იყვნენ. ერთი რუსიც ერია, — კირილე რუსის ბიჭი, ფედია. ფედია და მისი და ტანია დიდი ხანია ამ სოფელში იზრდებოდნენ. მათი მამა, კირილე, ახლა ჩაის ფაბრიკაში მუშაობდა. ცხენი ჰყავდა ჩაბარებული და მდინარიდან დროგით სილა და ხრეში დაჰქონდა. კირილემ ზოლებიანი გრძელი კოსტიუმის ჩაცმა იცოდა, თმებს სუფთად დაივარცხნიდა და როცა მდინარისაკენ მიდიოდა, დროგზე სულ წინ იჯდა. ხელში ალვირი ეჭირა.

შინ მიმავალ სკოლის ბავშვებს უხაროდათ, როცა გზაზე კირილეს ცარიელი დროგი წამოეწოდა. კირილეს ბავშვები უყვარდა.

— დრუუ, დრუუ. ალიოშა! — დაუძახებდა თავის ცხენს, ბავშვებს რომ დაინახავდა და ცხენიც დადგებოდა, ბავშვებმა იცოდნენ, ეს იმისი ნიშანი იყო, რომ კირილე მათ დროგზე ეპატიებოდა.

სულ გზაში რომ იყო, კირილე რუსს ყველა იცნობდა.

კირილე, მისი ცოლი და ქალიშვილი ტანია ახლა გამცილებელთა შორის იდგნენ. ტანია ჩუმად ტიროდა, ხოლო დედა ფედიას ესხვევოდნენ. მალე გაიძახოდა: — ოი. სინოჩეკ, სინოჩეკ მოი!

სოფლებს არასდროს არ ენახათ ატირებული რუსის ქალი და ახლა ყველა დიდი თანაგრძნობით უყურებდა.

საბოლოოდ გამოთხოვების წუთიც დადგა. ამბროსი, თევდორე, ნანა, მარინე და მამუკა ვალიკოსთან იყვნენ.

კოლმეურნეობის კანტორის წინ „პოლტორკა“ იდგა. მიმავალნი ძარაზე ავიდნენ და მანქანა უნდა დაძრულიყო, კაბინაში ვალიკოს ჩაჯდომას უცდიდნენ.

ვალიკო მანქანის საფეხურზე ავიდა და გამცილებელთა ჯგუფს მიუბრუნდა.

სიჩუმე ჩამოვარდა.

— აბა, კარგად იყავით, მეზობლებო, მეგობრებო! — დაიწყო ვალიკომ, — ჩვენ მივდივართ. თქვენ უნდა იშრომოთ, როგორც შრომობდით. სოფელს უნდა მოუაროთ. მართალია, ომმა დაგვინგრია ჩვენი მიწნები, პირსისხლიანმა ფშისტებმა ჩაგვიფუშეს ნორმალური ცხოვრება, მაგრამ ამდენი სისხლი და ცრემლი უკვალოდ არ ჩაივლის, მტერი სასტიკად დაისჯება.

— მტერი კი დაისჯება, მარა... — ამოიგმინეს აქეთ-იქედან აცრემლებულმა დედებმა.

— თქვენ, ვინც შინ რჩებით, — განაგრძო ვალიკომ, — ახლა უნდა გამაგრდეთ. თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ჩვენი გამარჯვება მარტო ცეცხლის ხახხე არ იქნდება, რომ აქაც ფრონტია. მხარში ამოუღეკით ჩვენს ამბროსის, ამხანაგებო, და გულს ნუ გაიტეხთ. შეთანხმებულად იმუშავეთ. ახლა დაბრუნდით შინ, ცრემლებს ნულარ დამანახვებთ.

ვალიკომ მის წინ მდგარ თევდორეს მალლიდან ხელი მხრებზე დაადო. თევდორეს მხარი უცაცხახებდა.

— ამ ბერიკაცს მიმიხედეთ, მეზობლებო! — თქვა ვალიკომ და მანქანის საფეხურიდან ჩამოვიდა.

— აბა, კარგად იყავი, მამაჩემო, გამაგრდი!

— კარგად იყავი, ჩემო შვილო! — გაჭირვებით თქვა თევდორემ, — მე მაგარი ვარ, ყველაფერს ავიტან, ოღონდ თქვენ იყავით, შვილებო!

მერე ხმა უფრო აუთრთოლდა:

— ბიჭო, იქნებ გოგოს ან ბიჭს გადაეყარო სადმე. თვალი მიმიტანე და მიმიხედე. ამბავი მაცნობე, გეხვეწები.

ახლა თევდორე ხელით ეფერებოდა შვილს:

— თავს გაუფრთხილდი, იცოდე! სიცოცხლე ძვირფასია. და თუ სიკვდილი გიწერია, ბედნიერ სიკვდილს გისურვებ, შვილო!

ეს თქვა და რაღაცნაირი ხმა აღმოხდა, ხარის ზმუილს ჰგავდა, ამა ხმა-ზე ხალხი აქვითინდა.

შვილმა სცადა მამის დამშვიდება.

— ნუ გეშინია, მამა. ყველაფერი კარგად ჩაივლის. — ეუბნებოდა ვალიკო, — თუმცა თავადაც არ სჯეროდა, რომ ყველაფერი კარგად ჩაივლიდა.

— ნეტა, მეც თქვენთან მოვდიოდე, ბიჭო. რაღა მინდა შინ!

ვალიკოსთან ამბროსი მივიდა.

— კარგად იყავი, ჩემო ვალიკო, — დაემშვიდობა ამბროსი, — აქაურობის დარდი ნუ გექნება. თევდორეს ჩვენ მოგვევლით. ყველას გაგვიჭირდება, მაგრამ რა უნდა ვქნათ, ომი ომია. ფრთხილად იყავი. წერილები მოიწერე.

— კარგად იყავი, ვალიკო! — გადაეხვია მარინე.

— კარგად იყავი! — ჩუმად წარმოთქვა ნანამ და ხელი გაუწოდა.

მამუკამ წამით თავი ჩალუნა. მერე ძალა მოიკრიბა.

— კარგად იყავი, ძმაო! — უთხრა და გადაეხვია.

ვალიკო კვლავ მანქანის საფეხურზე ავიდა.

— ნახვამდის, ნახვამდის, ნახვამდის! — მერე შოფერს მიუბრუნდა: — აბა, დავიძრათ! — და კაბინაში კი არ შევიდა, ძარაზე ავიდა. — აბა, სიმღერა, ბიჭებო!

სიმღერის დაწყება ჯერ გაუჭირდათ, მაგრამ...

ხალხს ტანში ჟრუჟანტელმა დაუარა.

მანქანა დაიძრა, ჩოჩქოლმა იმატა და მალე მთელი სოფლის სევდა და სიხარული მოსახვევს მიეფარა.

ჩემი ქალბატონის საბავშვო

მიყვარხარ და გსატავ ხატად
ყალბით, ფუნჯით და

გრიფელით...

შენს ბლონდებში დამეფანტა
წლები ჩემი ვარდისფერი.
ნატვრისთვალის დამეკარგა,
ვეძებე და ვერსად ვნახე:
რა ვქნა, ბედი ასე მსჯისა,
ჩემი სულის სავენახევ!
დღეს დავკარგავ, ხეალ ვიპოვი,
არ ვინაღვლებ, ეპოვებ, დიახ...
სვეტს ნათლისას მივეყრდნობი,
სულს მინათებს პოეზია.
მინანაევებს ნაზად ჩეროს
პალმა ტალღად მუნ რხეული.
გალობავ და ლოცვავ ჩემო
ღვთის ენით ხარ კურთხეული,
ჩემი სული ამ მზით დათბა

და ქართლის ცა აქ შევიცან.
შენ მიკურთხე ყველა აღთქმა
გალობად და წმინდა ფიცად.
იმ გულის ვარ შენთვის მიწყევ
ტლუ ბიჭმა რომ გეამბორა:
ჩემი სული ცისფრად იწვის,
ზოგის — ყორნისფერად ბოლავს.
ფერი ლურჯი, დარხეული,
ჩემი ფიჭვის საყანეა,
გაშენებ დიდ ტაძარივით,
ძველი ფუძე ავყარე და...
გეფერები, თუმც რად გინდა
ჩემი ჩუმი დაყვავება.
შენს თაღს ახალს, ვით

ხელთუქმნელს,
ზღვის ტალღებით გადავფერავ,
მერე ფრთებად ავიტაცებ
ვარსკვლავებში გასაფრენად.

რატომ მიყვარს

რატომ მიყვარს ეს ქუჩა?
განა ითქმის ერთ ლექსად?!
და ეს ჩემი ტრფიალი
შეშურდება ღმერთებსაც.

მე რომ გზნებით თაყვანს ვცემ,
ამ ქუჩაზე დადიან...
აქ უვლია კლდიაშვილს,
აქ უვლია დადიანს.

აქ უვლია აკაკის,
აქ უვლია იაკობს,
აქ უვლია ილიას —
მათი სულის ნათელი
ლაქვარდებში კიაფობს.
აქ უვლია მოხევეს, —
ჩვენს დიდ მოჩხუბარიძეს...
მაღლა — მთაა დედისა,
დაბლა მამის ბარი ძეგს.
რატომ მიყვარს შავი ზღვა?
ო, ბევრი მაქვს სათქმელი...
პოეზიის ტრფიალის
აქ ავინთე სანთელი.
სულ ღიად მაქვს სარკმელი,
აი, მოჩანს კარჩხალი,
აი, მოჩანს შორს რაღაც,
გულო, იმკენ აჩქარდი!

სულ ღიად მაქვს სარკმელი,
აი მოჩანს ყაზბეგი,
აი, მოჩანს თეთნულდი,
ავფრინდი და ავღზევდი.
სულ ღიად მაქვს სარკმელი,
ყველგან ვხედავ ყველაფერს,
დახუჭული თვალებით
ყველგან ვხედავ ყველაფერს,
მთაწმინდას და მტკვარს ვხედავ,
ჩარგალს — ლურჯად შენაფერს,
დახუჭული თვალებით
ყველგან ვხედავ ყველაფერს.
ო, ჩემს გულში მხურვალე
ოცნებები შექუჩდა,
და იტყვიან, მგოსანსო,
ეს რა ჟინი შეუჩნდა?!
რა ვქნა, ვეთაყვანები
ჩემს სავანეს, ჩემს ქუჩას.

ნათელა ჟღანგი

ბანთიჯის წონ

ბუხარში ნეკერი ნაპერწკლებად ცვიოდა, იქვე მთვლემარე ხატულა კატა სიამოვნებისაგან კრუტუნებდა.

ჭიშკარს გაავეებული ძაღლი მიაწყდა.

— ნეტა ვინ უნდა იყოს ამ ღამით, — წამოდგა ბუხართან მიმჯდარი მოხუცი და კარებისაკენ გაემართა.

— მე გავხედავ ბაბი, — გაეპასუხა გოგონა და ხელსაქმე გვერდზე გადადო.

— შენ რას გახვალ გარეთ, ათასი ურჯულო დაეხეტება. — მუგუზ-ლით სანათი ანათო და თვითონ გავიდა გარეთ. — რომელი ხარ, — გასძახა მოხუცმა სიბნელეში და სანათი მალლა ასწია.

— გვიან შეგაწუხე მემედ ეფენდი.

— მობრძანდი ასლან-აღა, — შეიპატიჟა მოსული მასპინძელმა.

— არა, ძალიან მეჩქარება, სოფელში ქალაქიდან უნდა იყვნენ ამო-სულნი, — ხმას დაუწია მოსულმა, — უცხოს თუ მოკრა თვალი, იმ წუთში შეგვატყობინე.

— მოხდა რამე, ასლან-აღა?

— პროკლამაცია ვნახეთ ჯამეზე გავრული.

— როგორ გათავხედდა ხალხი, — ამოიხენეშა მასპინძელმა, — ვნახოთ სანამდი მიგვიყვანს აგი ამბავი...

— ვინ იყო ბაბი, — შეეკითხა გოგონა დაფიქრებულ მამას.

— ასლან ეფენდი იყო, ფარა მასესხეო...

— ასლან ეფენდი ფარისთვის შენთან რავა მევიდოდა ბაბი, ამბობენ, სიმდიდრე ყელში ამოსდისო.

- შენ რა იცი, — მწყრალად შეაწყვეტინა მოხუცმა.
- ყველა ამბობს და...
- ზევრ ლაპარაკს მიჩვეულხარ ცავ, რასაც გაიგონებ ყველაფერს თქმა
კი არ უნდა. ვახშამი გამოალაგე, თორემ საცაა მამლები მეორედ იყავლე-
ბენ.
- კარებზე ფრთხილად დააკაკუნეს.
- რა ჩანდაბა ამ საღამოს, რახათი რომ არ მომცეს, — ბუზღუნით
წამოდგა მოხუცი.
- რას ბრახობ ბაბი, — შემოაღო კარები ჯემალმა, — არ მელოდით
ხომ?
- საიდან გაჩნდი ამ ღამეს, შვილო!
- ნენევ ვინ მოვიდა, — წამოხტა ნაზიმე და ძმას კისერზე ჩამოეკიდა.
- კარგი ცავ, ნუ დამახრჩევ... ისე მშია, ისე... — ხელების ფშვნეტიტ
მიუჯდა ჯემალი ტაბლას.
- ნამგზავრი ხარ, მოგწოდებოდა, — შეეხმინა მამა.
- ქალაქში ისევ ბუნტობაა თუ დაწყნარდა ყველაფერი, — წამოიწ-
წყო ცოტა ხნის შემდეგ მემედმა.
- რავარც გესმის ბაბი, აღელვებულ ზღვას ერწამ რა დააწყნარებს.
- მეოე მაგით რა იქნება, ალაპის მადლით მეფეც ძლიერი იქნება და
ჩვენც წყნარად ვიცხოვრებთ.
- ასე წყნარად ვეღარ ვიცხოვრებთ ბაბი, ნახე ერთი ქალაქში მუშა
რა დღეშა. სოფელში ფხალს მაინც მოხარშავ, ქალაქში რა ქნან...
- მერე და აი ბუნტი მისცემს საჭმელს თუ?
- ყველაფერს მისცემს ბაბი, ყველაფერს.
- აქაც დაიწყეს სირბილი ქალაქელებმა, ასლან-ალა იყო ამ საღამოს
აქ, ქალაქიდან უნდა იყვნენ ამოსული და თუ შეამჩნიო ვინმე, მაცნობეო.
- მერე? — ლუკმა ყელში გაეჩხირა ჯემალს.
- მერე არაფერი, სად ვნახავ მე ვინცხა ქალაქელია, თურმე რაცხა
ქალაქი გაუკრავს ჯამეზე, რაცხა სახელიც თქვა ასლან-ალამ, აღარ მახსოვს.
- პროკლამაცია ხომ არ უთქვამს.
- ჰო, მგონი მასე თქვა.
- შენთან ვინ გაზედავს მოსვლას ბაბი.
- ჰმ, ჩემთან რა ყოფილა, პოლიციის უფროსს სახლზე გაუკრეს თუ-
რმე.
- შენთან რომ მოვიდეს კაცი, გითხრას ამიზა მსდევენ და დამმალეო...
- ჩემი ხელით ჩავაბარებ მთავრობას, — შეჰყარა წარბები მოხუცმა.
- მერე რა იქნება, ერთს ჩააბარებ მეორე მოვა, მეორეს ჩააბარებ —
მესამე...

— აღარ ყოფილა საშველი, — ჩაფიქრდა მემედი. — შენ მამდურ ხალხთან ხომ არ გაქ საქმე, — წარბები შეჰყარა მემედმა.

— რას ქვია...

— ჰო, რა ვიცი, იქნება შენც შეგშალეს-მეთქი.

ჯემალმა დაამთქნარა.

— ჰო, გეძინება და დაწვევი, თვარა მამლებმა მეორედ რახანია იყივ-
ლეს.

— მართლაც დროა, თორემ დილით ვეღარ ავდგები.

— ასე ადრე მიდიხარ თუ?

— ჰო ბაბი, ერთი დღით ამოგირბინეთ, შვებულებას რომ ავიღებ, დი-
დხანს დავრჩები...

მთვარიანი ღამე იდგა.

ღრმა ძილით ეძინა სოფელს.

მემედ დევადის ოჯახში გვიან ჩაქრა ჭრაქი.

მყუდროებაში ჭიშკარმა გაიჭრიალა. ჭრიალზე ძაღლმა შეჰყეფა, მე-
რე აწკმუტუნდა და გაჩუმდა.

— რას წკმუტუნებს ნეტაი, — წამოდგა მემედი, ფოსტლებში ფეხები
გაუყარა და ნელი ნაბიჯით კარები გამოაღო, მერე ჯემალს მოუხედა, ხომ არ
გაველვიძეო და კარი გაიხურა.

სახლის წინ ლანდს მოჰკრა თვალი.

— რომელი ხარ მაქ, — მწყრალად შესძახა ლანდს.

— რა იყო კაცო, სტუმარს ასე უნდა დახვედრა? — ლანდი გამოეყო
სახლის ჩრდილს.

— თუ სტუმარი ხარ, ღოჯის უკან რას იმალები, — შეაწყვეტინა
მწყრალად მასპინძელმა.

— ჩამოვიარეთ. შევივლით, ვინმე სტუმარი ხომ არ მოსულა-მეთქი.

— სტუმარი ვინ უნდა მყავდეს, სტუმრის რა მოგახსენო და ჯემალი
ამოვიდა ქალაქიდან.

— მარტოა?

— ჰო, მარტო.

— ბუირუმს! — კარები გამოაღო ოჯახის უფროსმა.

— დიდ ბოდიშს გიხდი მემედ ეფენდი, მაგრამ ყველა სახლის გაჩხ-
რეკა მაქვს ნაბრძანები.

— ჯემალ! სტუმარია, გაიღვიძე. — შეანჯღრია მემედმა შვილი.

— რაო? — თავი წამოსწია ჯემალმა.

— გამარჯობა ჯემალ, როდის ამოდი ქალაქიდან.

— გაგიმარჯოს ასლან-აღა, როგორ...

— როდის ამოდი ქალაქიდან-მეთქი.

— ამ საღამოს აღა-ეფენდი.

— ამ საღამოს თუ?..

— ეს დაკითხვაა?

— თუნდაც მასე იყოს, — მკვახედ მოსჭრა მოსულმა.

— ასლან-ალა, ჩემს ოჯახს აგი არ ეკადრება, — ჩაერია საუბარში მე-
მედი.

— რას იზამ მემედ ეფენდი, დრო შეიცვალა, ველარავის ვნდობთ.

— კოსტუმში ეს ვიპოვე ასლანალა, — გამოვიდა მეორე ოთახიდან
მხლებელი.

ჯემალი ნახტომისათვის მოემზადა...

— ლექსების წერა დაიწყე ჰოვ? — ფურცელი გადააბრუნ-გადმოაბ-
რუნა და სანათთან ახლოს მიიტანა.

— ხანდახან... — მხრები აიჩეჩა გაკვირვებისაგან ჯემალმა.

— წავიდეთ, — თვალით ანიშნა მოსულმა მხლებელს.

— ძან გამამეკიდა ეს ძაღლიშვილი, — ჩაიდუღუნა ჯემალმა.

— მომეცი ჩემი ლექსი, — ოთახში შემოვიდა ნაზიმე. — აჰა შენი
სურათი. მე ვიცი ეს ლენინის სურათია, ვიცი, რომ მაგისტრის დაგიჭერენ.
ჩვენთან გზის მშენებლობაზე მომუშავე კაცი რომ ცხოვრობდა, იმან მანახ,
და გამაფრთხილა, არავის უთხრა თორემ დამიჭერენო, ეს ლექსიც იმან
დამიწერა... აქაც აღარ გვნდობენ... სურათის საფარად კოსტუმი აღარ გა-
მოგადგება.

— როგორ დაქალებულხარ ჩემო დაო, — გულში ჩაიკრა ჯემალმა ნა-
ზიმე.

— მაპატიე ბაბი, — თავი დახარა მამის წინაშე ჯემალმა ქურდობაში
დაჭერილი ბალღივით, — მე სულ სხვა გზა ავირჩიე, ამ გზით უნდა ვიარო
ამიერიდან.

— ფრთხილად იყავი შვილო, ჯერ შენ არ იცი სად გაგიყვანს ეს გზა, —
თვალეებში ჩახედა მემედმა შვილს.

— მაღლობთ ბაბი, დროა წავიდე, ცისკარი შემოადგა აჭარის მთებს,
ცოტაც და გათენდება!..

ლ ტ ო ლ ვ დ

შენ ხარ გულადი,
შენ ხარ პურადი,
დასაბამიდან შენზე ვზრუნავდი,
შენს ქარტეხილებს დავაყურადე
გაზაფხულიდან გაზაფხულამდე.
ხელთა გაქვს ჩემი სულის მათარა,
საითაც გინდა იქით მატარე...
მე მიყვარს შენი ქოხი პატარა,
რომელშიც ცხოვრობს კაცი მართალი.
მე მიყვარს შენი მცხეთაც, მარტვილიც...
აპრილში ვაზის ცრემლით ავტირდი,
სიცოცხლის კვირტში მფეთქავ აპრილთან
შენ სიცოცხლეზე მეტი დამპირდი.
ხელთა გაქვს ჩემი სულის მათარა,
საითაც გინდა იქით მატარე...
მაჩვენე მთები პატარ-პატარა,
დიდ მწვერვალებსაც გადამატარე.
არწივის ფრთებით გადამაქროლე,
მომეცი ჯანი ვეფხვის ნაქონი,
შევარდნის ფრთებით გადამაქროლე
მაღალი მთების თეთრი ლანქერი,
უკიდებანო სივრცე მაჩვენე
და მე ბობოქარ სურვილს გაჩვენებ,
რომ ვთქვა ამისთვის ღირდა გაჩენა,
რომ შევძლო შენი გამოსარჩლება.
ახლა ვდგავარ და მთა-ველს გავყურებ,
ოქროს ლაყვარდი გადამახურე...
ახლა ვდგავარ და მთვარეს გავყურებ,

როგორც ლამაზი ქალის საყურეს.
ვხედავ ბალახზე ცვარი გამშრალა
და მე პატარა წიგნი გავშალე.
მზე ამოსულა წითელ თავშალით
და მე მომავლის წიგნი გავშალე.
რომელი ერთი დაგისახელო,
დაგისახელო რომელი ერთი?!
ცას ახატია შენი სახელი,
ცა გააჩინა ბუნებამ შენთვის.
მე თუ ვარ — შენი გამოისობით,
მზეს ვეფერები ანგელოსივით,
ტანზე მაცვია შენი ნისლები,
შენი ღიღებით ვარ შემოსილი.

მკვიდრო მბრძანებლის

მერცხალივით გული ფრთას შლის — გმადლობთ —
მეუბნები როცა,
მზე იღვრება ქართულ ხმაში და ღაღადებს როგორც
ლოცვა-
გმადლობთ! — მეუბნები როცა, ეს მადლობა შენთან
ერთად

ჩემმა დედაენამ მომცა,
ჩემმა ცამ და ჩემმა ღმერთმა.
გმადლობთ! —
ვიდრე სული მიდგას,
გმადლობთ,
ვარდზე დილის ცვარო...
შენი თავი არ მომიკვდეს,
ჩემი თავი გენაცვალოს.
გმადლობთ,
ჩემი სოფლის მადლო,
გაფოთილი ვაზის ლერწო,
შენ თუ არა,
ღმერთს სიცოცხლე როგორ უნდა შევუხვეწო?!
მადლობა შენ, გუთნისდედავ,
ორუღელა ხარის ქედო,

ჩემო ხალხო, გამრჯე ხალხო,
დედაენის შემოქმედო.
ჩემი დედულ-მამულეთის
ყველა ბუჩქო, ყველა ლოდო,
შენს წიაღში სანუკვარი ვპოვე, რასაც მოველოდი.
მადლობა შენ,
ვისაც გუშინ ორღობეში გაცილებდი,
შენი შემოხედვა მიყვარს,
შენი თეთრად გაცინება,
გმადლობთ, ჩემო დედამიწავ,
დედაჩემო, მამაჩემო,
შენმა პურმა დამარჩინა,
მე ვინ უნდა დავარჩინო.
მადლობა შენ, არა ერთი,
ბარე ათი, ბარე ოცი,
დედაენავ, ჩემო ღმერთო,
ღმერთის ენით დასალოცო.
შენი დიდი ღვინის კვერთხი
ყოფილიყოს ორუტელა,
„ხორუმი“ და „განდაგანა“
„ურმული“ და „ოროველა“.
დედასავით მზრუნველი ხარ,
მგრძნობიარე, მწყალობელი...
შენს კილოზე ჭიკჭიკებდეს ყველა ჩიტი მგალობელი.
შენით...

თუ ვერ მომერია შორეული მეზატონე,
თვალზე ცრემლი მომაშორე,
განსაცდელში მეპატრონე.
უფრო მეტად შემეყვარე,
გულს სევდა არ მიმაკარე,
მარადისი იყოს შენი აკვანი და მეაკვანე.
არ მენახოს შენი ჭერი ავთვალთაგან შელახული,
სხვამ რა იცის, რა განძი გაქვს მთაწმინდაზე შენახული?
დედავ ჩემო, დედაენავ —
კოინდარზე დილის ცვარო,
შენი თავი არ მომიკვდეს,
ჩემი თავი გენაცვალოს!

ნორა მოდებაძე

გაუბ მსკლი

იდგა 187... წელი.

იგი მაღლობზე, ეზოს ბოლოში ცაცხვის ქვეშ იჯდა და სოფლის ცენტრში შექუჩებულ ხალხს გადასცქეროდა. მუხლისთავეს ნიდაყვებით მძიმედ ეყრდნობოდა. კოხტად შეკრეპილ წვერში თეთრი ჩაღარვოდა. თვალები ძლიერი, გამჭოლი ჰქონდა. მოკუმული ტუჩები უთრთოდა. ოთხმოცისა იქნებოდა, მაგრამ ენერგიული ჩანდა.

სოფლის ცენტრში ხალხი თანდათან მატულობდა. მეტი წილი მამაკაცები იყვნენ. ერთი მათგანი, მკერდამდე წვერმოშვებული, მთელი ხმით ლაპარაკობდა, ხელში ყაბალახი ეჭირა და იქნევდა. მერე შექუჩებულ ხალხს გამოეყო და ჩქარი ნაბიჯით დაჰყვა ხევისკენ.

შუადღე იყო, ჭოროხს სული შეგუბებოდა. მეჩეთი დაეკეტათ, მინარეთი მზის ათინათინში ინთქმებოდა. მთის ფერდობებზე აქა-იქ ჯარგავალი ჩიტის ბუდესავით შეყუჟულიყო. ტყის სიმწვანეში ბილიკები ლამბივით გარბოდა. ცოტა ხნის შემდეგ გაღმა ფერდობზე, ეზოში პირჩამობუდრული, ჭყეტელაკაბიანი ქალები გამოეფინენ. ხელში რაც მოჰყოლოდათ, შეეკრათ და თოფრა ზურგზე მოეგდოთ. ერთმა საქონელი გამოარეკა ეზოში. პირუტყვი ბღაოდა. დედის კალთას ჩაფრენილი ბავშვები ტიროდნენ.

იგი კბილს კბილზე ნერვულად აჰერდა.

— სელამ ალეიქუმ, ხასან.

— გაგიმარჯოს!

ყაბალახი ახლა მას თავზე ეხურა, ხმაში სიბრაზე ეტყობოდა. გაჩეხილი წვერი მოიქექა.

მას თავი არ შეუტრხევია.

— სოფელი დაიძრა, რაღაც უნდა ვიღონოთ.

ხასანს სიბრაზისაგან მხრები შეუქანდა, წვერი თითებით ცხნა და თვალი ჭიშკარს მიაჩერა. ეზოს ხასხასა მოლი გასდევდა. წაბლის ჯარგვალი ოდნავ გვერდით იდგა, კოდმის პირას. ზედა სართულზე ეზოდან პირდაპირ შეისვლებოდა. ქვედა სართულში საქონელი ჰყავდა. სახლიდან ჩამიჩუმე არ ისმოდა.

— არსად არ მივდივარ! — კბილებში გამოსცრა მან.

— ხასან ეფენდი, რჯული? — თავზე შემოიკრა ხელები წვერგაჩეჩილმა.

იგი თვალს არ აშორებდა.

— შენ გარბიხარ? თქვი!

მოსულს ენა დაება, ალაჰისაკენ აღმართული ხელები ჰაერში გაუშეშდა.

— გიაურები გაგვთელავენ!

— ხალხს გადაეცი, ფეხი არ მოიცვალოს! — სახეზე ნაკვთი არ შერხევია. ბებერი, დაძარღვული ხელები მომჯილა, დიდრონი, ცისფერი ძარღვები დაეძაბა ხელის ზურგზე. — შენ ვინა ხარ?! — შესძახა მან, — ვინა ხარ!

წვერგაჩეჩილმა ხელები მორჩილად დაუშვა...

იგი ახლა გაქვავებული იჯდა. გრძნობდა, მარტოდ იყო, მაგრამ თავს ძალას ატანდა, არაფერი არ ეთქვა. ყურებში ზუზუნებდა საკუთარი ხმა: „შენ ვინა ხარ?!“ თვლებში სისხლის მოწოლა იგრძნო. შექუჩებული ხალხი წამით გაყუჩდა. გაღმა ეზოში ჭყეტელაკაბიანი ქალები ჭიშკართან იდგნენ. მათაც თვალი გზისკენ ეჭირათ. ჯერჯერობით გზაზე არავინ ჩანდა.

მერე გაისმა ხოჯის ხმა — შუადღის ნამაზს კითხულობდა...

— შვილო, შენ მამა-პაპათა გზა არ დაკარგო! — მოეფერა მას ბაბუა.

— ხოჯამ რომ მითხრა, მეჩეთში რატომ არ დადიხარო?

— სხვა გზა არაა, მაგრამ შენ ხომ ქართველი ხარ!

მაშინ ხასანი ათი წლისა იყო. ტყიდან ბრუნდებოდნენ. ბაბუას მხარზე ხმელი კუნძი ედო, ბიჭს ღოჭი და კალათი მოჰქონდა. ტყიდან რომ გამოვიდნენ, შეისვენეს. ქვემოთ ხევში ჭოროხი შხუოდა.

— ჩვენ ქართველები ვართ, — უთხრა ბაბუამ, — გვარად გიორგაძეები. თურქები რომ შემოგვესია, ხალხი აიყარა და ქართლში გადაიხვეწა, ჩვენი გვარის ერთი ნაწილიც წავიდა. აგვაწიოკეს, ვაზი აგვიჩეხეს...

ბიჭი თვალეზგაფართოებული შესცქეროდა.

— ჩვენი აჭარა დიდი ადამიანების კუთხე იყო, მაგრამ ყველაფერი გაჩანაგდა და დაიკარგა. გარდა საკუთარი თავისა არაფერი შეგვრჩენია,

და ახლა ესეც არ უნდა დავკარგოთ. ზოგი გვძალატობს, თურქის სამსახურში შედის, რომ თანამდებობა და ბევრი ფული იშოვოს.

ბაბუამ დაცვარული შუბლი მოიწმინდა. ხმა რბილი და მშვიდი ვარე ჰქონდა, თითქოს ტირისო, თითქოს ენის ამოდგმა უჭირსო, ისე წარმოთქვამდა თითოეულ სიტყვას.

მერე კუნძი მხარზე გაიდო. ბიჭი უკან გაჰყვა...

სოფლის ცენტრში შექუჩებული ხალხი მდინარის პირას ჩასულიყო. მუხლმოყრილნი ალაპისაკენ მუდართ ხელებს აღაპყრობდნენ. ხოჯის ხმა მონოტონურად და გამჟოლავად ისმოდა. ხასანს ფეხი არ მოუტევლია. მთები უფრო ძლიერი და მაღალი ჩანდა, ცა — წმინდა და გამჟვირვალე, მაგრამ იყო სევდა და გულისტკივილი. იღუმალი ფიქრები ირეოდა ერთმანეთში, ვიღაც ყვიროდა, ვიღაც იძახდა. ხასანი ამ ხმაურში ვერ გარკვეულიყო და მწვავე სინანული იგრძნო.

იგი ნავენახარზე ცხოვრობდა. რაც ვაზი გადაშენდა, იმ ნაკვეთზე ერთხანს ქერს თესავდნენ. მერე ძმებს მიწა გაუყვიათ და ხასანის ბაბუას ნავენახარი რგებია. სამოსახლო კარგი იყო, მთის ფერდობზე. სათესი ფართობი ცოტა მოშორებით ჰქონდათ. ჯარად ცხოვრობდნენ. ვიდრე დიდნენ და ბაბუა ცოცხალი იყვნენ, სადილად სუფრას თხუთმეტი სული შემოუსხდებოდა ხოლმე. ხასანი ყველაზე უმცროსი იყო და-ძმებში და დიდნეხეს კალთაში გაიზარდა. ნაბოლარას ყველა თავზე ევლებოდა. ათი წლისა ისე გახდა, ხელი არაფრისთვის არ უხლია. წერა-კითხვა შინ დიდნენემ შეასწავლა.

მედრესეში რომ მიაბარეს, თურქულისა სიტყვა არ იცოდა. თავდაპირველად უხაროდა, როცა უცხო სიტყვას დაისწავლიდა. შინ დიდნენესაც ყურები გამოუჭედა, მაგრამ შენიშნა, რომ დიდნენეს უცხო სიტყვებისა არაფერი გაეგებოდა. როცა ჰკითხა, შენ რატომ არ იციო, დიდნენემ უპასუხა: მამაკაცებს მისვლა-მოსვლა გაქვთ, უნდა იცოდეთ, ჩვენ, ქალები შინ ვხეივართ, ოჯახში ქართულიც გვყოფნისო.

სამი წელი სწავლობდა მედრესეში, მერე სწავლაზე გული აიცრუა და მშობლებს ამოუდგა მხარში. მაგრამ სოფელი მაინც ხასან ეფენდის ეძახდა.

მამინ ბაბუა ახალ გარდაცვლილი იყო. მეჩეთის წინ ხეიბრებს მოეყარათ თავი. ჩამოძენილი, წვერგაუპარსავი მლოცველები, ოთხად მოკეცილნი მიწას ემთხვეოდნენ. ოფლისა და თუთუნის წეგოს სუნი ტრიალებდა. ხოჯა სამხრობის ნამაზს კითხულობდა.

უცებ შუა ლოცვაში ხასანს თვალი გაუშეშდა. იმ წამიერ გარინდებში ხელშესახებად დაინახა ცეცხლისპირას მჯდომი ბაბუა, ყალიოხს აბოლებდა და ხმადაბლა ყვებოდა: შვილო, ჩემს ბავშვობაში აი იმ მთას გადავივლიდით, მას იქით კიდევ მთებია, გზაში ორ ღღეს დავყოფდით

ხოლმე, ხანაც ცხენით ვმგზავრობდით. გვიკრძალავდნენ, მაგრამ მაინც მივიდიოდით. როცა მზე ჩავიდოდა და გადარკალულ მთებს მეჩვენებოდა, ფერი შეეპარებოდა, თავშესაფარიდან გამოვიდიოდით. ო. — ბაბუასთან ყოფილხარ, თუ აქნებდა, — რა დიდებული რამ იყო მამა-პაპათა ნაგები ტაძარი. დაილოცოს მისი სახელი, ამბობდნენ, დიდმა თამარმა ააგოო. ჩოქვით შემოვუვლიდით გარშემო, მიწას ვკოცნიდით, ყოველ ქვას ვესიყვარულებოდით, დატყვევებული შეეყურებდით გუმბათებს, ჩუქურთმებიან ქვებს. ტანში გვზარავდა დიდებული სილამაზე. ჩვენი სუნთქვა ისეთ გუგუნს გამოსცემდა, გეგონებოდა, მამა-პაპანი ამდგარან და ჩვენს დასახსნელად ღოცულობენო. ღმერთმა აკურთხოს ის წმიდა ადგილი.

უნდა დამალო შენი სილამაზე, ნუ, ნურავის ნუ ენახვები. მათ სიბნელე მოიტანეს და ამ სიბნელეში უნდა შეინახო შენი სილამაზე, შენთვისაა. დამალე სახე, დამალე, რაც არ უნდა ძნელი იყოს ეს. მოვა გზა, გზა გვყავიან, ვინცა ხარ და რაცა ხარ შენ!

ქალი იცრემლეობდა.

გარეთ ღამე იყო, შავი, უკუნეთი ღამე...

სოფლის ცენტრში ხალხი ისევ შექუჩდა. ხოჯას ლოცვა დაემთავრებინა და ხალხს უთვალთვალებდა. ხალხს შეცბუნება აღარ ეტყობოდა, იდგნენ და დუმდნენ. ამ მოლოდინში ზოგი თუთუნს აბოლებდა. ვერავინ ვერ ზედებოდა, რა გადაეწყვიტათ. გზაზე ისევ არავინ არ ჩანდა. ხოჯამ თვალი ეშმაკურად მოჰუტა და შეკრეპილი წვერი აუცახცახდა. ხალხი ადგილიდან არ იძვროდა. იყო შიშის მომგვრელი დუმილი და გარინდება. მთებსაც კი შეეკრა წარბი, ნიავიც გატრუნულიყო.

ხასანმა თუთუნს მოუკიდა. დაჟინებით ეწეოდა.

ხოჯამ მალლა ალაპყრო ხელები.

ხალხი შებრუნდა.

— ღმერთო, გვიშველე! — ამოიგმინა ხასანმა.

ხოჯის მონოტონური და გაბმული ხმა თანდათან ძლიერდებოდა, წვდებოდა მთებს, ხეებში იკარგებოდა. გზაზე კი ისევ არავინ არ ჩანდა და იმედგაცრუებული ხალხი ხოჯას შეაცქერდა, თითქოს მისგან ელის ხსნასო.

— ხალხო, აიყარენით და წადით, აიყარენით და წადით! გიაურები ნამუსს შეგირცხვენენ, სინდისს წაგიბილწავენ. უშველეთ თავს, გაიქეციეთ. თუ სამხრობას არა, დილით აქ იქნებიან. უშველეთ თავს! ისინი ხომ თათრებად გთვლიან. არ დათმობთ რჯული! ხალხო, აიყარენით და წადით!

მისი ხმა ავისმომასწავებლად გუგუნებდა. ხასანს ტანში გააჟრჟოლა, ადგა. მუხლებმა უმტყუნეს, ვერ გაიარა, ცაცხვს მიეყრდნო მისავათეული. არ იცოდა, რატომ უნდა ეგონოს იგი ვინმეს თათარი. მას არავითარი ცოდვა არ მიუძღვის. წაართვეს სალოცავი და ალაპი იწამა, განა ეს თათრობაა? არა, იგი არ არის თათარი!

— ქალო, ჩვენნიანები უნდა ვნახო.

— ჩვენნიანები?! — გაიკვირვა ქალმა.

— ჰო, ქართლში მივდივარ!

მაშინ ხასანი ახალგაზრდა, სამი შვილის მამა იყო. ჯარგვალი ახლად დამთავრებული ჰქონდა. ქალაქში ერბო და კვერცი გაყიდა და ცოტათი ბავშვები შემოსა, ცოტა ფულიც შემორჩა. არ ასვენებდა თავისიანებზე ფიქრი. საგზალი აიკიდა და ათი დღე დაჰყო გზაში. არასოდეს არ ყოფილა ქართლში, იგი არავის იცნობდა და მას არავინ იცნობდა. საღამო

ხანს მიადგა თავისიანებს ჭიშკარზე. გარეთ შუახნის მამაკაცი გამოეგება
ერთმანეთი ფარულად გაცვრიტეს. სული უთრთოდა, ხელები ეკრუნჩხებოდა
ბოლა ხასანს, ვიდრე თავის თავს წარუდგენდა მასპინძელს. სანამ წინა
ჯაფა დაადგა. მერე სტუმარ-მასპინძელი ერთმანეთს გადაეხვია. ცოტა
ხნის შემდეგ ხალხი შეგროვდა, სუფრა გაიშალა.

ბოლოს მოსული ღობეზე შემოსკუპებულ ბავშვს შეეკითხა, ვინაო.
ბავშვმა მიუგო, თათარიაო.

მიწა გასკდომოდა ერჩივნა ხასანს.

ბევრი კარგი სიტყვა ითქვა იმ ღამით, მაგრამ ხასანს გულში მაინც
ხინჯი ედო — ყურმოკრული სიტყვა არ ასვენებდა და, თუმცა ყველას
შუბლი გახსნილი ჰქონდა, რატომღაც ეჩვენებოდა, რომ ისინიც ისე უყუ-
რებდნენ, როგორც თათარს. ერთი გულით კიდევ გაიფიქრა, ამიტომ გა-
მოვიარე ამოდენა გზა, ამიტომ ვიწვალე, რომ მათ ჩემზე ეს ეთქვათ?

კრინტი არ დაუძრავს შინ ხასანს.

სამხრობამ მოატანა, თოხი ჯირკვზე მიაყუდა და ჩამოისვენა. ბინდ-
შეპარული სიმიწდის ყანა ხავერდით რბილი და ხასხასა იყო. გარშემო
დადუმებული მთები იდგა, არემარე სიმყუდროვეს მოეცვა. თუთუნი შეა-
ხვია და კვეს-აბედი გაჰკრა. თვალი მთებს გაუსწორა. მერე თითქოს ხმა-
ური მოესმა, თითქოს ვიღაც ეძახდა. გულისხმა შეუერთდა ამ შორეულ
ხმაურს. რა ხდებოდა გარშემო და რა ხდებოდა თვით მასში, ვერ მიმხვდა-
რიყო. მერე მოეჩვენა, რომ ქვეყნად მარტოა, არც სახლი აქვს და არც
კარი, არავინ არ იცნობს და არავინაა გამკითხავი მისი სიმარტოვის. მა-
რტოა და ყველაფერი უკუნეთს მოუცავს.

„დაეჭვდი“?

თავი მიაბრუნა, ვინ ეკითხება ამას?

„ეჭვი რას მიქვია?!“

„მაშ, რამ დაგაფიქრა?“

შეაერთო არა შიშმა, არამედ გულის ხმამ. თვალი გადაავლო მთებს,
აშრილებულ ტყეს და ხმაურიან ხევს. მერე ჩაიმუხლა. სიმიწდი მკერდა-
მდე წვდებოდა. შავი, ფხვიერი მიწა ჩაბლუჯა, დააშტერდა, ერთხანს
უყურა და მიწიანი თითები გაჩაჩხა.

— არა, არასოდეს! — დაიყვირა მან...

სოფლის ცენტრში შექუჩებული ხალხი ისევ აჩოჩქოლდა, მაგრამ ახ-
ლა გაიშალენ, თითქოს ერთმანეთს გაეთიშნენ, თითქოს განხეთქილება
მომხდარიყოს. ხოჯა განაგრძობდა ქადაგებას. მზე გადაიხარა, ჩრდილი
დაგრძელდა. გზაზე კვლავ არავინ არ ჩანდა. არავინ იცოდა რა მოხდებოდა.
მხოლოდ წინათგრძნობას აეტანა ისინი. შიში და იმედი ერთმანეთში ინთქ-
მებოდა, მთები გუგუნებდა და ჭოროხი ამ გუგუნში ჩხრილით მიედო-
ნებოდა.

— ხასან ეფენდი!
თავი მიიმედ მიაბრუნა.

— შენს სიტყვებს ელოდებიან.

არაფერი არ უთქვამს, მოსულს ეჭვიანი მზერა მიაპყრო. აღელვებისაგან თავს ძლივს იკავებდა, ხელებს იფშვნიტდა. შიშიც ეტყობოდა და ძლიერი ენერგიაც. თავი სინანულით გააქნია. ერთხელ, როცა თურქებმა სოფელი ააწიოკეს, ხალხმა ხასანს მიაშურა: სანამ უნდა ვითმინოთ, სანამო. მაშინაც ასე მდუმარედ შეაჩერდა მათ. მერე აღელვებულ ხალხს გადახედა: „დაწყნარდით ხალხო, — მიმართა მან, — თქვენი მრისხანება მხოლოდ მსხვერპლს მოიტანს, ხუნდები კიდევ უფრო დამძიმდება. მტერი ძლიერია, ვერაფერს გავხდებით, თავს უნდა გავუფრთხილდეთ!“ სოფელმა ისმინა მისი სიტყვა.

— ხალხს თავად უთხარი, თორემ აიყარა, — სული ამოვარდნაზე ჰქონდა მოსულს.

— ვისაც საკუთარი თავისა არ სწამს, წავიდეს, უცხო მიწაზე განუტევოს სული! ორპირს, გლახას მაინც არ დაედგომება მამა-პაპათა მიწაზე!

— რჯულს შეგვიცვლიან!

— არა, დაგვიბრუნებენ!

ისე თქვა, თითქოს მთებს დაეგუგუნოს. მერე სიჩუმე ჩამოწვა და, როცა მიმოიხედა, ახლოს არავინ იყო...

— ხასან, შენ ალაჰს ღალატობ!

ცერად მიიხედა.

— ხალხს გვიმხედრებ!

მაშინ ხასანი იაილებიდან ბრუნდებოდა. გზაში ცხენზე ამხედრებული ბეგი წამოეწია. კრინტი არ დაუძრავს, გზის პირას მოლზე ჩაიმუხლა და აღმოსავლეთს მიაპყრო მზერა. ბეგიც ჩამოხტა ცხენიდან, ცას გახედა — სამხრობის ნამაზის ჟამი იდგა. ცხენი აღვირით თხმელის ტოტს მიიპა, დაიმუხლა და... ორივე ვით ორი ნაკადული, ერთ მდინარებას მიეცა, მაგრამ იყო სიშორე და იყო სიახლოვე, იყო რწმენა და იყო ურწმენობა. და მათ შორის იკარგებოდა ჟამთა სელის კვალი.

რამდენიმე წუთს ილოცეს.

ხასანმა ახსენა ალაჰი და ადგა.

ბეგმაც ახსენა ალაჰი, ერთხელ კიდევ ემთხვია მიწას და ისიც ადგა.

— არ შეგრჩება! — კბილებში გამოსცრა ბეგმა და ცხენს მოახტა, — ვიცი, რა სულისა ხარ, მე რომ გაპატიო, ალაჰს რას ეტყვი! — ბეგმა ცხენს მათრახი გადაჰკრა და თავქვე დაეშვა. კარგა ხანს ისმოდა ცხენის ფლოქვების ხმა. ხასანმა მზერა დაატანა ცხენზე ამხედრებულ ბეგს, მერე

შინისკენ აჩქარებული ნაბიჯით გაუყვა გზას. დანა პირს არ უღებდა, გრძნობდა, ბეგი სიტყვას არ გატეხდა. შიში არ ჰქონია, მაგრამ ეფელის-
თქმა არ ასვენებდა. ასე ანერვიულებული იგი არავის არ უნახავს, არაფერს არ ჰკიდებდა.

მერე სოფელში ხმა დაირხა: ხასანმა ბეგი ჯვარს აცვაო. არავინ იცოდა, რატომ მოხდა ეს, არც არავინ ცდილობდა ამ ამბავის გახმაურებას, მაგრამ ერთმანეთს ჩუმად უყვებოდნენ: თურმე ხასანს ბეგი თავის მამულში გამოუჭერია, ცხენიდან ჩამოუგდია და გაუბაწრავს.

— ხასან, გონს მოდი!

ხასანი თავზე დაადგა გათოკილ ბეგს. სისხლმოწოლილი თვალებით ჰყურდა, ვერ გადაეწყვიტა, როგორ გასწორებოდა.

— ხალხო!...

— გაჩუმდი თორემ...

— რას ჩადი, რას?!

— არაფერს. მოგკლავ და სოფელი დაისვენებს.

ბეგს შიშისაგან თვალები გაუფართოვდა.

— სიკვდილის ღირსი რაღა ვარ, ასე მიფასებთ სოფლის სამსახურს?! ხალხს რას ეტყევი?!

— ხალხს?! ხალხისათვის იმდენად ზრუნავ შენ, რამდენადაც იგი გჭირდება შენი პირადი ბედნიერებისათვის. მზად ხარ სული მიყიდო გადამთიელს, ჩვენ ტყავი გაგვაძრო, რომ შენი ღირსება არ შეილახოს!

— დღეს ასეთი დროა!

— არა, იგი შენ და შენისთანებმა შექმნეს. შენ თუ შენი ხალხი გიყვარს, იცხოვრე ისე, როგორც ისინი ცხოვრობენ. შენიანს სულს ხდი, ძარცვავ, რომ გარეშეს ხელგაშლილი შეხვდე. შენ თუ შენი ხალხი გიყვარს, პირველი მას დაეხმარე. ვერ ხედავ, სოფელი უცხოელებით აივსო!

— ხასან!

— წელში გაგვტეხე, დაგვაჩოქე და მხოლოდ იმისათვის, რომ შენ იყო პირველი. სწორედ შენისთანებმა დაგვაქუცმაცა, სოფელი სოფელს წაჰკიდა!

— ხასან, რას ჩადი!

— მე ყველაფერს ვუძლებ, დამცირებას, აბუჩად აგდებას, ვარ მშიერ-მწყურვალნი, რომ თავი გავიტანო. არ ვიქცე იმად, რაც არ ვარ. შენ კი... შენ...

მერე დასძენდნენ: ხევში თოფის ხმა გაისმაო. არავის უნახავს ბეგი მკვდარი, არც ხასანს დაუძრავს კრინტი, მაგრამ იმ დღიდან ბეგი არ გამოჩენილა სოფელში...

სოფლის ცენტრში კაციშვილი არ ჰკანებდა. ცოტა ხნის შემდეგ გზა-

ზე მხედრები გამოჩნდნენ, ჩორთით შემოდიოდნენ სოფელში. მხოლოდ
თოფი ჰქონდათ გადაკიდული და გრძელი ხმალი წვივზე სცემდათ.
გაღმა ეზოში არავინ ჩანდა, ჭიშკარი ყურთამდე ღია იყო. გიგლიძე
— მაინც წავიდნენ! — სიმწრით თავი გააქნია ხასანმა.

აქა-იქ ჯარგვალის კარი გაიღო და გარეთ გამოიხედეს. ცნობისმოყვარეობით, ქურდულად მიაჩერდნენ ჩორთით მომავალთ. ხასანი თითქოს თვალს არ უჯერებდა, თითქოს არაფერიც არ მომხდარიყოს, ისე იდგა და გასცქეროდა მათ. უნდოდა ადგილიდან დაძრულიყო, შეგებებოდა ჩორთით მომავალთ, დაეძახა ხალხისათვის, მაგრამ დაძაბულობისაგან ისე მოეშვა, ხმა აღარ ჰყოფნიდა და ესმოდა შორეული გუგუნი, თითქოს ისევ გაიღვიძა ვიღაცამ მასში, თითქოს ისევ მთები ეძახდა:

„შენ ღუმხარ!“

„არა, არა!“

„მაშ, რაღას ელოდები?“

„დავიღალე, ძალიან დავიღალე! ყველაფერი დავკარგე ამ ძნელბედობისას, გავიძარცვე, გავჩანაგდი, საკუთარი ხორცისა და სულის მეტი აღარაფერი შემომრჩენია. მოვლენ და შევხვდები, მშობლიურ ენაზე ვეტყვი მათ, გამარჯობა-მეთქი“.

„შენ ახლა გპირდება სიმხნევე!“

— ოჰ, ღმერთო! — აღმოხდა მას, ყაბალახი მოიხადა, ჩაიმუხლა და მიწას ემთხვია.

იღგა 187... წელი.

ბაღდად მტკვრის დაშრობისა

ღვინობისთვის, შოთაობის დიდ ზეიმზე თურმე —
სამოსხოში თვითონ შოთა მასპინძლობდა სტუმრებს.
ქამი იყო შუასუფრის, ღვინოს წრეტდნენ ბათმანს,
თან ფხიზლობდნენ, სანადიროდ აპირებდნენ რადგან.
სუფრა ჰქონდათ უუხვესი, ვით სჩვევიათ ქართველთ,
დიონისეს, ლხინის ღმერთსა აქ მოესხა მართვე.
ქამი იყო შუასუფრის, თუმცა ზოგიც შეთვრა —
რიდით ჰკადრეს მსახურებმა — ელჩიოა შენთან...
ჩვევად ჰქონდა მეფემგოსანს ჩვეულება ერთი,
მტკვარს ასმევდა — თუნდ სწვევოდა მოციქულიც ღმერთის.
სმენად მერმე დაჯდებოდა, მოიხმობდა დესპანს,
საქართველოს მზის და რწმენის დამარცვლავდა თესპას.
...და მობრუნდა კოკით მოყმე, მოკვდავს ჰგვანდა პირით,
თქვა — მდინარე დამშრალაო, მზე ახმობსო ქვირითს.
შეკრთა შოთა, მიეტანა ციხე-კოშკის სარკმელს,
მაგრამ ხევი თვით ამბობდა უსაზარლეს სათქმელს.
ჩვევად ჰქონდა... მტკვარუსმელი ვით მიეღო სიტყვა,
ადგა, ლოცვით გამშრალ ქვიშას სათავისკენ მიჰყვა.
მტკვარს ეძებდა, შინ კი ამ დროს მოციქული თვლემდა,
დამთვრალიყო მართვე, დიო ქვევრებს უჭდა კენტად.
მტკვარს ეძებდა, შეიარა ასპინძას და ხერთვისს
და შორს კიდევ, სადაც იგი ქართულ მიწას ერთვის.
გამხმარ ვაზებს ცრემლს აფრქვევდა, წინ ვიდოდა ქუშად,
გულს უკლავდა მოფართხალე კალმახების ქუჩა.
და ამგვარად მზე-ჰაბუკი და სიმღერის მეფე
სისხლიან გზამ ვარძიამდე დაამსგავსა ბებერს.
იქ, დაჭრილი ირემივით მიაბლავდა თამარს,

ხმა არ გასცეს, კლდით შეაკრთო საკუთარმა ხმამან;
ხევს ჩაეგხო, ჩაიხუტა მიწა ჯერაც ნედლი,
ზე წამომდგარს წვერი ჰქონდა თეთრი, თეთრი, თეთრი,
მართვე თრთოდა ციხე კოშკში, მოციქული თვლემდა,
სევდის ხელი მშობელ მხარეს თეთრ ნისლებში ჰხვევდა.
მტკვარს ეძებდა, მიბლაოდა ვით მწყურვალი ხარი,
მესხი — ვეფხისტყაოსანი, ვეფხთა მოსისხარი.

* * *

თუმც მას აქეთ ჩრდილიც მისი არ უხილავს რუსთავს,
სექტემბერში საქართველო მისი მკერდით სუნთქავს.
სექტემბერში მტკვარი ტკება თუ ირმების ცურთა
მოდენილი სიუხვეა, რძეს რომ მოჰგავს სულმთლად.
თუ სათქმელი, უცხო დესპანს შოთასთვის რომ სურდა,
თუ თამარის ცრემლებია — ტბადქცეული წუნდა,
თუ რუსთველის სული წმინდა, სალოცავი სულთა,
ქართვლის ცაზე უკვდავების მზედ რომ ამოცურდა.
არის მისი სიღიადე, მისი ხმა და ფერფლი,
ნისლი, მისი თმა-წვერივით თეთრი, თეთრი, თეთრი...
ზეცა — მისი თვალეზივით ლურჯი, ზეცისფერი,
მთები, მთები, მწვერვალები — მისი ხანჯლისწვერი.
მისი, მისი საქართველო, ნატვრასავით ვრცელი,
მისებრ ბრძენი, მისებრ მწველი, მისებრ ძველისძველი.
ვაზი — სიზმრის მინაზება, ქარი — ქარვისფერი,
მისი, მისი სადღეგრძელო, მრავალყამიერი —
ღვინობისთვე, ქვევრს რომ ელტვის, ბუტბუტებს და
უსტვენს —
მტკვარად იდენს, მტკვარად იდენს, უხაროდეს რუსთველს!

ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის ისტორიის ზოგიერთი დამახინჯების შესახებ

ბათუმის პარტიული ორგანიზაცია საქართველოს კომუნისტური პარტიის ერთ-ერთი მოწინავე რაზმია. მან განვითარების რთული და საინტერესო გზა განვლო. იგი ჯერ კიდევ რევოლუციური მოძრაობის განთიადზე რაზმავდა მუშებს ცარიზმისა და ბურჟუაზიის წინააღმდეგ საბრძოლველად, წინ მიუძღოდა მშრომელებს და სკეღდა გამარჯვებას.

ამდენად ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის ისტორიის მეცნიერულ გაშუქებას არა მარტო კერძო, საერთო მნიშვნელობაც აქვს. მართალია, ამ საკითხზე დაცულია დისერტაციები და გამოქვეყნებულია ნაშრომები, მაგრამ პარტიული ორგანიზაციის წარსულის სისტემაში მოყვანა, მისი ცალკეული ეტაპების, მოვლენებისა თუ ფაქტების ღრმად შესწავლა კვლავ რჩება მკვლევართა სადღეისო საპატიო ამოცანად. ამიტომ

მკითხველები დიდი ინტერესით ელოდნენ დოც. ი. ს. ჩულოკის წიგნს „ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის ისტორიის ნარკვევები (1890-1921 წ.წ.)“, რომელიც ახლახან გამოქვეყნდა რუსულ ენაზე.

ავტორის სიტყვით, ამ ნაშრომის მიზანია ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის წარმოშობისა და განვითარების პროცესის შესწავლა. ეს ამოცანა მით უფრო საპატიოა, რომ თურმე „წიგნი წარმოადგენს ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის 1890-1921 წლების ისტორიის სისტემატური გამოკვლევისა და გადმოცემის პირველ ცდას“ (გვ. 3-4).

უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორს საკმაოდ დიდი მუშაობა გაუწევია, საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ქალაქების არქივებსა და წიგნთსაცავებში გამოუვლენია არა ერთი საყურადღებო მასალა, რომე-

ლთა ნაწილი დღემდე უცნობი იყო სამეცნიერო ლიტერატურაში. ამის საფუძველზე მან სწორად ვააშუქა ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციისა და 1890-1921 წლების რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის რიგი საკითხები. კარგადაა შესწავლილი ბათუმში მუშათა მოძრაობის წარმოშობა და მარქსიზმის გავრცელება, რსდმპ ბათუმის კომიტეტის რევოლუციური მუშაობა ქალაქის სამხედრო გარნიზონის ნაწილებში, გურიის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის საქმიანობა გლეხობაში. დეტალურადაა განხილული ბათუმელი ბოლშევიკების საგამომცემლო მოღვაწეობა, რსდმპ ბათუმის კომიტეტის სოხუმისა და სოჭის ჯგუფების მუშაობა, სამხედრო ორგანიზაციის საბრძოლო საქმიანობა რუსეთის პირველი რევოლუციისა და 1919-1920 წლების პერიოდში, შინაპარტიული ბრძოლა ბოლშევიკებსა და მენშევიკებს შორის, ქართველი სოციალ-დემოკრატების მოღვაწეობა რუსეთის სხვადასხვა ქალაქების რევოლუციურ ორგანიზაციებში და სხვ.

ამასთან, სამწუხაროდ, ნაშრომი შეიცავს სერიოზულ ნაკლოვანებებსა და დამახინჯებებს, რაც ავტორის მიერ ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციისა და რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის ცალკეული ეტაპების, უკვე დადგენილი მოვლენებისა და ფაქტების უსაფუძვლო გადასინჯვის ცდის შედეგია.

გაოცებას იწვევს ნაშრომის ისტორიოგრაფიული ნაწილი, რომელიც ტორი წერს, რომ ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის რევოლუციამდელი ისტორიისა და მოღვაწეობის ცალკეული მომენტების გაშუქებისას ისარგებლა პარტიული მუშაკებისა და ისტორიკოსების ნაშრომებით, და ალფავიტის მიხედვით ჩამოთვლის მათ (გვ. 8). საჭირო კი იყო ეჩვენებინა, რა ხასიათის მუშაობაა ჩატარებული ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის ისტორიის შესწავლისათვის და საერთოდ რა მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ. ავტორმა ეს არ გააკეთა, მიაფუჩეჩა ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევები და ხაზი გაუსვა საკუთარ დამსახურებას. აი ფაქტებიც.

ი. ჩულოკი იყენებს ნაშრომს „აჭარაში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის ნარკვევები (1890-1921 წ. წ.)“, მაგრამ მას იმოწმებს მხოლოდ სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატის მიხედვით. ამის გამო მკითხველს წარმოდგენაც არა აქვს, რომ ეს ნაშრომი 1959-62 წლებში ორ ტომად გამოქვეყნდა. სხვათაშორის, ი. ჩულოკი წერს: აღნიშნულ ნაშრომში გამოკვლეული და გადმოცემული არაა ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის სისტემატური ისტორია (გვ. 6). ეს აზრი უმართებულოა, რადგან ამ გამოკვლევაში დაწვრილებით და თანმიმდევრულად გაშუქებულია აჭარისა და ბათუმის რევოლუციური მოძრაობა 1890-1921 წლებში და ამ მო-

ძრაობის უშუალო ხელმძღვანელის — კომუნისტური ორგანიზაციის ისტორია.

ნაშრომის 223-ე გვერდზე მოტანილია ნ. კრუტსკაიას წერილი ბათუმელ მ. ე. სოლორავილისადმი: არსებობს ამ წერილის სპეციალური პუბლიკაცია. მეცნიერული კეთილსინდისიერება მოითხოვდა მის მითითებას, მაგრამ ი. ჩულოკი ასე არ აკეთებს. ამასთან, მისი მსჯელობაც არაფრისმთქმელია. მაგალითად, გაუგებარია ვინ მისცა პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს ბათუმელი რევოლუციონერის მისამართი, მოაღწია თუ არა ამ ბარათმა ადრესატამდე, რა შედეგი გამოიღო მან და სხვ. სხვათა შორის, ავტორმა ნ. კ. კრუტსკაიას ბარათი რატომღაც ისე შეკვეცა, რომ ამოაგდო წერილში მითითებული პარტიის ერთ-ერთი მისამართი საფრანგეთში, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს 1912-1913 წლებში ბათუმის კომუნისტურ ორგანიზაციასა და პარტიის ცკ შორის არსებული ურთიერთობის ხასიათის შესწავლისათვის.

ასევე შეიძლება ითქვას ვ. ი. ლენინისადმი მიხა ცხაკაიას 1905 წლის 28 ივნისის წერილზეც, რომელსაც იმოწმებს ი. ჩულოკი (გვ. 133). იგი პირველად მიაკვლია და 1955 წელს ვრცელი კომენტარებითურთ გამოაქვეყნა პროფ. ი. ხუციშვილმა. ჩულოკი ამ პუბლიკაციას არც კი უთითებს. შესაძ-

ლოა, მან ქართულის არცერთა მოიმიზეზოს, მაგრამ უნდა შევასწავლოთ, რომ აღნიშნულ წერილში სხვა საკითხთან დაკავშირებით, ი. ხუციშვილმა გამოაქვეყნა ადრეც სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ორგანოში „ისტორიჩესკიე ზაპისკი“ (ტ. 49, 1954).

ნაშრომის ერთი თავი „რევოლუციური მოძრაობა ბათუმში 1904 წელს“ (გვ. 111-116) მთლიანად სხვა მკვლევართა შრომების საფუძველზეა დაწერილი, მაგრამ ი. ჩულოკი მათ საერთოდ არ იმოწმებს. და ასეთი დამოკიდებულება ლიტერატურისადმი ერთეული შემთხვევა როდია. ავტორი არსად იხსენიებს მ. ჭიჭიშვილის მონოგრაფიას „ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის აჭარაში (1917-1921 წ. წ.)“, ვლ. სიკინავას წიგნს „ბათუმის ისტორიიდან (1878-1921 წ. წ.)“, ავრეთვე სხვა ავტორთა ნაშრომებს, რომლებშიც კონკრეტულად ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციისა თუ რევოლუციური მოძრაობის ცალკეული ეტაპები და მოვლენებია შესწავლილი. ამასთან, სარეცენზიო ნაშრომში მითითებულიც კი არაა აკ. სურგულაძის ორტომიანი გამოკვლევა „ბრძოლა სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისათვის ამიერკავკასიაში“, მ. ცერცვაძის ორტომიანი „რევოლუციური მოძრაობა საქართველოში 1914-1917 წ. წ.“ (რუსულ ენაზე), გ. ყვანიას „საქართველოს ბოლშევიკების ბრძოლა საბჭოთა ხელისუ-

ფლების გამარჯვებისათვის საქართველოში“, მისივე „დიდი ოქტომბერი და ამიერკავკასიელი ბოლშევიკების ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის“ (1967 წ., რუსულ ენაზე), ნ. მახარაძის „დიდი ოქტომბრის გამარჯვება საქართველოში“, ვ. ესაიაშვილის „ვ. ი. ლენინი და საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები“ (რუსულ ენაზე) და სხვ., რომლებშიც საინტერესო მასალა თუ დასკვნებია მოცემული ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციისა და რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის ცალკეულ საკითხებზეც.

მამასადამე, ი. ჩულოკი მოიქცა გარკვეული მოსაზრებით; მან მკითხველს არ უჩვენა ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევები, რომ უფრო ადვილად ემტკიცებინა — თითქმის მისი ნაშრომი წარმოადგენს საკითხის შესწავლის პირველ ცდას.

გასაკვირია, რომ ი. ჩულოკი ასევე გვერდს უვლის ზოგიერთ ლენინურ დოკუმენტს, რომელთა გამოუყენებლად შეუძლებელია ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციისა და რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის სრულყოფილი გაშუქება. მაგალითად, 1906-1907 წლების ბათუმის მუშათა მოძრაობის განხილვისას იგი ვერ ასახელებს გაფიცულ მუშათა რაოდენობას. ამის მიზეზად ავტორმა შეიძლება მიუთითოს კონკრეტული ცნობების არ არსებობა, მაგრამ ეს სწორი არაა. ცნობილი ეკონომისტის ვ. ვარხერის ნაშრომში „ფაბ-

რიკა-ქარხნებში მუშათა გაფიცების სტატისტიკა“ მოტანილი მასალის საფუძველზე ვ. ი. ლენინის საინტერესო გაანგარიშებანი აქვს 1906-1907 წლებში ბათუმში გაფიცულ მუშათა რაოდენობის შესახებ და მისი მითითება ნაშრომის ამ ნაწილს უდავოდ შეავსებდა.

ან კიდევ: 1910-1911 წლებში ბათუმის კომუნისტურ ორგანიზაციაში შექმნილი ვითარებისა და რევოლუციური მოძრაობის მდგომარეობის შესასწავლად დიდი მნიშვნელობა აქვს პარტიის პრაღის კონფერენციაზე (1912 წლის იანვარში), დელეგატების მოხსენებათა საფუძველზე, ვ. ი. ლენინის მიერ საქართველოს ქალაქების (მათ შორის ბათუმის) რსდმპ კომიტეტების შესახებ გაკეთებული შენიშვნების გაანალიზებას. რატომღაც ავტორი მათ არ იყენებს. ამ დოკუმენტის მხედველობიდან გამორჩენაზე ლაპარაკი ზედმეტია, რადგან იგი 1968 წლიდან ცნობილია მეცნიერულ ლიტერატურაში.

ისეთი შთაბეჭდილება გვჩრება, რომ ავტორი ნებით თუ უნებლიეთ აკნინებს ბათუმის რევოლუციური მოძრაობის ისტორიას. მაგალითად, გ. ფრანჩესკის, გ. სოლორაშვილისა და სხვების მიერ ბათუმში შექმნილ მარქსისტულ წრეს იგი ყველგან ჯგუფს უწოდებს (გვ. 21, 22, 23 და ა. შ.). აქ არ მოვიტანთ 30-იანი წლების მასალებს (ავტორი მათ არ ენდობა), მიუვითიებთ ოფიციალურ საარქივო დოკუმენტებს.

1898 წლის 15 მაისს როტმისტრი კონისკი თბილისის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსს წერდა: „მაქვს პატივი წარმოგიდგინოთ ჩხრეკის შედეგად ფრანჩესკისათვის ჩამორთმეული წესდება ბათუმში შექმნილი წრისა, რომლის მიზანია სოციალ-დემოკრატიული პროპაგანდა“. ან კიდევ: იმავე წლის 12 დეკემბერს პოლკოვნიკი დებილი პოლიციის დეპარტამენტს აცნობებდა: „ბათუმში სოციალ - დემოკრატიული წრის ორგანიზატორებთან ლუზინთან და ფრანჩესკისთან ახლო იყო... ნიკოლოზ კოზერენკო“ და სხვ. (ხაზი ყველგან ჩვენია—ავტ.). ეს საბუთები მაინც ეჭვს არ იწვევს. მათმა ავტორებმა, რომლებიც წრის საქმეს იკვლევდნენ, კარგად იცოდნენ რა სახის ორგანიზაციასთან ჰქონდათ საქმე.

უნდა ითქვას, რომ ამ წრეზე მსჯელობისას ავტორი რამდენიმე უზუსტობას უშვებს. მისი სიტყვით, ბათუმელ მარქსისტებს ჰქონოდათ ფიქტულად დაუბეჭდავთ „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ 60 ეგზემპლარი (გვ. 24). სინამდვილეში კი დაიბეჭდა 100 (ამის შესახებ მიუთითებს თვით გრ. სოლორაშვილი). შემდეგ: ი. ჩულოკი წერს: გრ. სოლორაშვილმა ბათუმში დაპატიმრებას თავი დააღწია კახეთში მიმალვით, სადაც საუფლისწულო მამულის უწყების კანტორის გამგედ მოეწყო (გვ. 27). სადაური ლოგიკაა —

ოფიციალურ დაწესებულებაში ლეგალურად მუშაობის დაშვება, ცხადია, უფრო უნდა დაეჩვენებინა მისი გამყლანება და დაპატიმრება. და თუ გრ. სოლორაშვილი მაინც გადაჩრა, ეს კახეთში წასვლის გამო კი არა (საქართველო პატარა ქვეყანაა და ძიებაში მყოფ კაცს, ისიც თანამდებობის პირს, ადვილად მიაკვლევდნენ), არამედ კარგი კონსპირაციისა და საძიებო მასალებში მისი გვარის მოუხსენებლობის შედეგად. აქვე უნდა ვთქვათ, რომ აღნიშნულმა წრემ ორჯერ — 1896 და 1897 წლებში მოაწყო მასობები, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბათუმელი მუშების კლასობრივი თვითშეგნების ზრდის თვალსაზრისით. ამავე დროს ეს იყო საქართველოში მასობის აღნიშვნის პირველი ცდებიც. სამწუხაროდ, ავტორი მათზე ნაშრომში არაფერს წერს, თუმცა ადრე სპეციალური წერილიც დაბეჭდა სათაურით „პირველად ბათუმში“ (გაზ. „საბჭოთა აჭარა“, № 84, 1965).

მაინც, ავტორის ცდა — დააკნინოს ბათუმის რევოლუციური მოძრაობა, ვფიქრობთ, ყველაზე რელიეფურად ჩანს რსდმპ ბათუმის კომიტეტის შექმნის საკითხში. მნიშვნელოვან ამბავთა ქრონიკაში ვკითხულობთ: „1901 წლის 31 დეკემბერი — ბათუმის სოციალ-დემოკრატიული წრეების წარმომადგენელთა მნიშვნელოვანი კრება“ (გვ. 336). რით იყო მნიშვნელოვანი ეს კრება, ავტორი არ ამბობს, და ამით

ერთგვარად ნიადაგს ამზადებს, რომ გადასინჯოს ბათუმის მარქსისტული წრეების ხელმძღვანელი ცენტრის ჩამოყალიბების თარიღი.

დღემდე მიღებულია, რომ 1901 წლის 31 დეკემბერს ჩამოყალიბდა ბათუმის მარქსისტული წრეების ხელმძღვანელი ცენტრი. არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, რა ერქვა მას. ფაქტია, რომ იგი კომიტეტის ფუნქციას ასრულებდა. ახლა ი. ჩულოკი ამტკიცებს, რომ ამ დღეს არაფერი შექმნილა, რომ აქ „მხოლოდ გადაიდგა ნაბიჯი წრეების გაერთიანებისა და 1902 წლის დამდეგს რევოლუციური ლენინურ-ისკრული მიმართულების სოციალ - დემოკრატიული ჯგუფის შექმნისაკენ“ (გვ. 40-41), რაც რსდმპ კომიტეტის სახელით საბოლოოდ გაფორმდა 1903 წლის მარტისათვის მაინც (გვ. 45). რის საფუძველზე? აქაოდა, არ გავგვიჩინა საამისო პირდაპირი დოკუმენტები, ხოლო 30-იანი წლების მასალებს, რომლებშიც ლაპარაკია 1901 წლის 31 დეკემბერს ხელმძღვანელი ცენტრის შექმნაზე, ვერ ვენდობითო.

მართლაც, ამ ფაქტის დამადასტურებელი მაშინდელი საარქივო საბუთი ან თვით ამ კრების ოქმი, რასაც ხაზს უსვამს ავტორი, არ არსებობს. ცხადია, ასეთ ვითარებაში, მკვლევარი წარსულის შესასწავლად მოგვიანო ხანის მასალას იყენებს. ჩულოკი კი ასე არ აკეთებს. თუ 30-იან წლებში ჩაწერილ

და გამოქვეყნებულ მასალებზე ვრცელად მოვეპყრობეთ, მაშინ რკვეული მნიშვნელობის მქონე 1901 წლის 31 დეკემბერს ბათუმში მარქსისტული წრეების ხელმძღვანელი ცენტრის შექმნის დასაბუთებისათვის — მათი ავტორები ბათუმის 1901-1902 წლების რევოლუციური მოძრაობის, კერძოდ, იმ ისტორიული შეკრების უშუალო მონაწილენი თუ ხელმძღვანელნი იყვნენ და მასშტაბამე კარგადაც იცოდნენ და ახსოვდათ იმ დღეს რისთვის შეიკრიბნენ და რა გააკეთეს.

მაინც, თუ ამ მასალისადმი ნდობაზეა საქმე, მაშინ გვინდა ვკითხოთ ავტორს: 900-იანი და 910-იანი წლების ამბების აღწერისას რატომ უყოყმანოდ ეყრდნობა 40-50 წლის შემდეგ დაწერილ ი. საბლინისა და სხვების რამდენადმე საეჭვო მოგონებებს და სრულ უნდობლობას უცხადებს მომხდარი ფაქტიდან 20-30 წლის შემდეგ ჩაწერილ ქართულ მასალებს? რატომ არ შეიძლება საკითხის გადაწყვეტისას ვენდოთ თუნდაც ს. თოდრიას, რომლის პუბლიცისტური მოღვაწეობა საკმაოდ ცნობილია? თანაც მისი მოგონება არც ისე გვიან — 1923 წელს დაიწერა და ავტორს არ შეიძლება არ სცოდნოდა 1901 წლის 31 დეკემბრის კრების მიზანი და შედეგი.

ამავე მოტივებით ამახვილებს ავტორი ყურადღებას იმაზე, რომ თითქოს „ისკრის“ რედაქცია 1903

წლის აპრილში II ყრილობაზე ბათუმის კომიტეტის დელეგატის დაშვების წინააღმდეგი იყო (გვ. 42-43). აქ იგი იმოწმებს წერილში „პარტიის სათავეებთან“ (Вопросы истории КПСС, № 3, 1963, стр. 103) გამოქვეყნებულ ცნობებს, მაგრამ მას, ვფიქრობთ, შემდგომი შემოწმება და დაზუსტება სჭირდება. ჩვენი აზრით, „ისკრის“ რედაქცია ყრილობაზე ბათუმის კომიტეტის მიწვევის წინააღმდეგი არ იქნებოდა, რადგან მან რუსეთის ორგანიზაციებიდან პირველმა მოითხოვა ცენტრალიზებული პარტიის შექმნა. სწორედ ამის შედეგი იყო, რომ რსდმპ პეტერბურგის კომიტეტმა თავის პასუხში „ბათუმელ ამხანაგებს“ („ისკრა“, № 23, 1902) განაცხადა, გვაქვს მომავალ ყრილობაზე თქვენთან შეხვედრის იმედო. რსდმპ პეტერბურგის კომიტეტის ეს პასუხი კი, როგორც სწორად შენიშნავს პროფ. ვ. ესაიშვილი, „იყო გაზეთ „ისკრის“ რედაქციის და, მაშასადამე, ვ. ი. ლენინის პასუხიც. ბათუმის კომიტეტის მიერ აღძრულ საკითხზე პასუხით გამოსვლა გაზეთ „ისკრის“ ფურცლებზე და იმის გამოცხადება, რომ მიმდინარეობს ღონისძიებათა შემუშავება ყრილობის რაც შეიძლება მალე მოწვევისათვის, ფაქტურად წარმოადგენდა ოფიციალურ განცხადებას ყველა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის საყურადღებოდ“. კიდევ მეტი, 1902 წლის სექტემბე-

რში ბათუმში ჩამოვიდა II ყრილობის მოსამზადებელი საბჭო, რომელიც ნიზაციო კომიტეტის წევრი ი. ბ. სტალინი იყო. დიხეკო, რომელმაც ადგილობრივ ორგანიზაციას გააცნო ყრილობის მიზანი და მისი მოწვევისათვის უკვე ჩატარებული მუშაობა. ამის შემდეგ ექვობთ, რომ „ისკრის“ რედაქცია, 1903 წლის აპრილში, ყრილობაზე რსდმპ ბათუმის კომიტეტის დაშვების წინააღმდეგი იყო.

ასევე შეიძლება ითქვას ბათუმში ი. ბ. სტალინის მოღვაწეობის ავტორისეული შეფასების შესახებაც. სტალინი, როგორც ცნობილია, ჩვენს ქალაქში არალეგალური რევოლუციური მოძრაობის ხელმძღვანელობისათვის გამოიგზავნა. ეს შეუძლია უარყოს, რომ სწორედ მისი მეთაურობით შეიქმნა ბათუმის მარქსისტული წრეების ხელმძღვანელი ცენტრი, არალეგალური სტამბა, მოეწყო გაფიცვები და დემონსტრაციები. განა ამის აღნიშვნა ეწინააღმდეგება სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1956 წლის 30 ივნისის ცნობილ დადგენილებას? რა თქმა უნდა, არა. პირიქით, ამ დოკუმენტში მითითებულია ი. ბ. სტალინის მოღვაწეობის ობიექტური და პირუთვნელი შეფასების აუცილებლობაზე. ი. ჩულოკი ამას იგიწყებს და ყველგან აკინებს ი. ბ. სტალინის როლს. იგი წერს: „სტალინი ეწეოდა სოციალ-დემოკრატიულ მუშაობას“ (გვ. 39); 1901 წლის 31 დეკემბერს „მუშათა კრება ჩატარდა სტალინის მონაწილეობით“

(გვ. 40); „არალეგალური სტამბა ბათუმში აღმოცენდა ი. დარახველიძის, ი. სტალინის, კ. კალანტაშვილის, ს. თოდრიას აქტიური მონაწილეობით“ (გვ. 69) და სხვ. ი. ჩულოკი არც კი აღნიშნავს სტალინის მუშაობას 1901 წლის ნოემბერ-დეკემბერში მარქსისტული წრეების შექმნისა და მათი ხელმძღვანელი ცენტრის ჩამოყალიბებისათვის. იგი მხოლოდ ერთგან მიუთითებს: „1902 წლის პირველ თვეებში რსდმპ ბათუმის ორგანიზაციის ყველაზე აქტიური, საქმიანი ხელმძღვანელები იყვნენ მ. გაბუნია, ი. დარახველიძე, ი. სტალინი, კ. კანდელაკი, ს. ლომჯარია, ს. თოდრია“ (გვ. 48). გამოდის, რომ ბათუმის რევოლუციურ ორგანიზაციას „1902 წლის პირველ თვეებში“, თუ მეტი არა, ექვსი „საქმიანი ხელმძღვანელი“ მაინც ჰყავდა, მათ შორის ი. ბ. სტალინი და ისიც მ. გაბუნიასა და ი. დარახველიძის შემდეგ!

ავტორი აღნიშნავს, რომ 1905 წლის რევოლუციური მოძრაობა განვითარდა იანვარ-თებერვალსა და ნოემბერ-დეკემბერში, დანარჩენ თვეებში კი იგი საგრძნობლად დაეცაო (გვ. 119). ჩვენი აზრით, ნოემბრის ბრძოლები, შემდეგ კი დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება სწორედ წინა თვეებში განვითარებული მოვლენების ლოგიკური შედეგი იყო. 1905 წლის რევოლუციური მოძრაობის მასალების შესწავლა (აგრეთვე თვით წიგნში სხვა ადგილას მოტანილი ცნობები) აშკარად ადასტუ-

რებს ამ დებულებას. ივნისში, მაგალითად, ბათუმსა და ქუთაისში ჩატარდა საყოველთაო შეხვედრები, ხოლო ოქტომბერში ბრძოლამ იმდენად მწვავე ხასიათი მიიღო, რომ შავრაზმელებთან შეტაკებაშიც გადაიზარდა. სწორედ მარტ-ოქტომბრის ბრძოლების დროს პოლიტიკურად გათვითცნობიერდა და ჩაება მოძრაობაში მოსახლეობის ის ნაწილი (ხელოსნები, ნოქრები, შეგირდები, შინამოსამსახურეები, მოსწავლეები და სხვ.), რომელიც ადრე პასიურობდა.

სხვათაშორის, ქალაქის ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიების მოსწავლეთა შორის რსდმპ ბათუმის კომიტეტი დიდ მუშაობას ეწეოდა იქ არსებული სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფების მეშვეობით (ასეთი ჯგუფები კი სასწავლებლებში არსებობდა 1903 წლიდან). ამის შედეგად მოსწავლეთა ბრძოლამ 1905 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში ისეთ დონეს მიაღწია, რომ ამ მხრივ ბათუმი, ოფიციალურ პირობით ალიარებით, მკვეთრად გამოირჩეოდა კავკასიის სხვა ქალაქებისაგან. ასე რომ, მტკიცება 1905 წლის მარტ-ოქტომბერში ბათუმის რევოლუციური მოძრაობის დაცემაზე, არ შეეფერება სინამდვილეს.

ნაშრომის 137-ე გვერდზე ავტორი წერს: რამდენადაც ბათუმელი ბოლშევიკები 1905 წლის ივნისისათვის გაერთიანდნენ მენშევიკებთან ერთ ორგანიზაციაში, ამდენად ამ წლის მეორე ნახევრი-

დან გამოცემული პროკლამაციები ბოლშევიკური იყო. ეს აზრი არასწორია. ცნობილია, რომ რევოლუციური აღმავლობის ვითარებაში სხვადასხვა ორგანიზაციები და პოლიტიკური მიმდინარეობანი ცარიზმის დამხობისა და დემოკრატიული რესპუბლიკის დამყარების მოთხოვნით გამოვიდნენ. ამის გამო მათ მიერ გამოშვებული პროკლამაციებიც რადიკალური სტულისკვეთებისა იყო. ცხადია, ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ ყველა ორგანიზაცია ბოლშევიკების რევოლუციურ პროგრამას და ტაქტიკას იზიარებდა. ამის მაჩვენებელია თუნდაც ის, რომ ორგანიზაციული გაერთიანების მიუხედავად ბოლშევიკებსა და მენშევიკებს შორის ბრძოლა არ შეწყვეტილა. ამიტომ 1905 წლის მეორე ნახევარში გამოცემული ყველა პროკლამაცია ბოლშევიკური არ იყო.

ი. ჩულოკის სიტყვით, რსდმპ ბათუმის კომიტეტს 1905-1907 წ.წ. რევოლუციის დროს მოუწყვია მხოლოდ სამი აჯანყება: 1905 წლის ნოემბერში და 1906 წლის ზაფხულში — ბათუმში, და 1905 წელს — სოჭში (გვ. 205). ავტორი კარგად რომ იცნობდეს რსდმპ ბათუმის კომიტეტის ხელმძღვანელ როლს აკარის მშრომელთა რევოლუციურ მოძრაობაში, უთუოდ აღნიშნავდა გლეხთა მნიშვნელოვანი აჯანყების სხვა ფაქტებსაც (1905 წლის თებერვალ-მარტში ქედა-ცხმორისში, იმავე წლის ნოემბერში — კინტრიშის უბანზე). ამასთან, იგი არაფერს

ამბობს რსდმპ ბათუმის კომიტეტის ქედის ჯგუფის მოღვაწეობაზე, სოფლის მუშათა დამხმარეობაზე, განსაკუთრებით კი ჩაქვი-სალიბაურის მამულების მუშათა ბრძოლაზე და სხვ.

ავტორის მტკიცებით ბოლშევიკები და მენშევიკები ერთ ორგანიზაციაში ერთიანდებოდნენ 1906 წლიდან 1917 წლის შუა ხანებამდე (გვ. 211). კონკრეტული მასალების შესწავლით კი ჩანს, რომ პრადის პარტიული კონფერენციის გადაწყვეტილების შესაბამისად, 1913 წლიდან ბოლშევიკები გაემიჯნენ მენშევიკებს ბათუმშიც და დამოუკიდებელი ორგანიზაცია შექმნეს (იგი თავდაპირველად 6 ბოლშევიკს აერთიანებდა, 1914 წელს კი — 60-მდე). ი. ჩულოკი აქ იმან შეიყვანა შეცდომაში, რომ თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ბათუმში ბოლშევიკები და მენშევიკები კვლავ ერთ ორგანიზაციაში იყვნენ გაერთიანებული. უნდა შევასენოთ ავტორს, რომ ეს მოხდა 1917 წლის 3 აპრილს და გაგრძელდა იმავე წლის 8 ივნისამდე.

1917 წლის გაზაფხულ-ზაფხულში ბათუმის ოლქში პროფკავშირული მოძრაობის ზრდის შედეგად შეიქმნა ხელმძღვანელი ორგანო — ცენტრალური პროფბიურო, რომელშიც ი. ჩულოკის სიტყვით „არსებით როლს ასრულებდნენ ბოლშევიკები“ (გვ. 246). სინამდვილეში კი ასე არ იყო. პროფკავშირების ხელმძღვანელობა, ზოგიერთი პროფკავში-

რის გამოკლებით, ხელთ იგდეს ესერებმა და მენშევიკებმა. თვით პროფბიუროს 9 წევრიდან ბოლშევიკი იყო ერთი (თუმანიშვილი) და ისიც მოლარე. ხელმძღვანელ პოსტეზზე ესერებისა და მენშევიკების გასვლის შედეგად კი, პროფკავშირებმა, წინააღმდეგ ავტორის მტკიცებისა, ვერ შეასრულეს მეზრძოლი ორგანიზაციის როლი მუშათა მოძრაობაში.

არასწორად მიგვაჩნია ავტორის მსჯელობა ბრესტის ზავისადმი ქართველი კომუნისტების დამოკიდებულების საკითხზე. კერძოდ, იგი აკრიტიკებს ბათუმელ ბოლშევიკებს, რომლებიც ბრესტის ზავის შემდეგ თურქებისთვის ბათუმის გადაცემის წინააღმდეგ წავიდნენ და ქალაქის დაცვის სურვილი გამოთქვეს. ეს ავტორს მიაჩნია შეცდომად და საბჭოთა მთავრობის გადაწყვეტილებისადმი დაუმორჩილებლობად (გვ. 9, 271-273).

ჩანს, ი. ჩულოკი არ იცნობს სტ. შაუმიანის სიტყვას, რომელიც მან წარმოთქვა ბაქოს მუშათა, ჯარისკაცთა და გლეხთა დეპუტატების საბჭოს სხდომაზე, აგრეთვე ამ საკითხზე არსებულ ლიტერატურას, თორემ დარწმუნდებოდა, რომ სწორედ საბჭოთა მთავრობა, პირადად ვ. ი. ლენინი, ასევე ი. ბ. სტალინი, ბრესტის ზავის მიუხედავად, თურქების მხრივ მოსალოდნელი დაპყრობისაგან ბათუმის დაცვის მომხრენი იყვნენ. ეს პოზიცია იმას ეფუძნებოდა, რომ ბრესტის ზავი ბათუმის

ოლქში თავისუფალი რეჟიმის დუმის ჩატარებას ითვალისწინებდა და რამდენადაც თურქებმა განმოსალოდნელი იყვნენ მათგან ბის დარღვევა და ბათუმის ანექსია, საბჭოთა მთავრობა დასაშვებად თვლიდა მხოლოდ ადგილობრივი ძალებით წინააღმდეგობის გაწევას და ბათუმის შენარჩუნებას. ასე რომ, ბათუმელი ბოლშევიკების გადაწყვეტილება შეცდომა კი არ იყო, არამედ გამომდინარეობდა საბჭოთა მთავრობის პოზიციიდან და კონკრეტული ვითარების (საშინაო, საგარეო) გათვალისწინების შედეგს წარმოადგენდა.

უნდა ითქვას, რომ ნაშრომში დასმული ზოგიერთი საკითხი გაშუქებულია ძალზე სქემატურად. ღარიბია წიგნის პირველი თავი, რომელშიც მუშათა სოციალ-ეკონომიური და უფლებრივი მდგომარეობა განხილულია მხოლოდ ერთ გვერდზე, ამასთან სრულიად არაფერია ნათქვამი მუშათა საბინაო პირობებზე (ამ მხრივ მდიდარ მასალას იძლევა ექიმ მ. სეგალის 1903 წელს რუსულად გამოქვეყნებული მოხსენებითი ბარათი). ავტორისეული მსჯელობა ბათუმის სოციალ-ეკონომიური განვითარებისა და მუშათა მდგომარეობის შესახებ მოყვანილია მხოლოდ 1902 წლამდე. საერთოდ, XX საუკუნის დამდეგი იყო ბათუმის დაწინაურების უმაღლესი წერტილი, რის შემდეგ, 1902-1921 წლებში მისი ეკონომიური განვითარება რამდე-

ნადმე შენელდა. ამან უარყოფითად იმოქმედა აღნიშნულ პერიოდში ბათუმის მუშათა რაოდენობაზე და მის კლასობრივ შემადგენლობაზეც. მართალია, ამის თაობაზე ნაშრომში სხვადასხვა ადგილას არის ნათქვამი, მაგრამ გაკვრით და ზოგადად. მისი საფუძვლიანი შესწავლით კი ადვილად გაირკვეოდა ბათუმში 1907-1917 წლებში მენშევიკებისა და სხვა წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიების გავლენის ზრდის მიზეზებიც.

1906-1907 წლების რევოლუციური მოძრაობა დაწერილია მოგონებების საფუძველზე და ამდენად არასრულია, მაშინ, როცა მაშინდელ გაზეთებში (ქართული „ლამპარი“, „ელვა“, „მუშა“, „მეგობარი“, „ტალღა“ და სხვ. რუსული — „ბატუმსკი გოლოს“, „ზარია“ და ა. შ.) ამის შესახებ უამრავი მასალაა დაბეჭდილი; ასევე სქემატურადაა გადმოცემული 1918 წლის 5 მარტის ამბები (ავტორი არც კი ასახელებს ამ საკითხზე არსებულ სპეციალურ ნაშრომს) და სხვ.

წიგნში გვერდი აქვს ავლილი მრავალ საინტერესო საკითხს. მაგალითად, ავტორი სრულიად არაფერს ამბობს ბათუმის მუშათა რევოლუციურ მოძრაობაზე პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში, კერძოდ 1914-1917 წლებში. ასეთი მნიშვნელოვანი მონაკვეთის გამოტოვება ნაშრომში, რომელსაც ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის რევოლუციამდელი მთლი-

ანი ისტორიის გადმოცემის პრეტენზია აქვს, ყოველად გაუმაართლებელია.

ასევე არაფერია ნათქვამი პიზონში ბოლშევიკებისა და მენშევიკების გაერთიანებული ორგანიზაციის შექმნაზე (1917 წლის აპრილი), ხოლო შემდეგ დამოუკიდებელი ბოლშევიკური ორგანიზაციის გაფორმებასა (1917 წლის 21 ოქტომბერი) და მის საგამომცემლო საქმიანობაზე, ანტანტის საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ აჭარის მოსახლეობის პროგრესული ნაწილისა და განსაკუთრებით კი „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის“ ბრძოლაზე, ართვინის ბოლშევიკური ორგანიზაციის საქმიანობაზე და სხვ. ამასთან, ავტორი ვერ უთითებს ბათუმის ბოლშევიკური ბიუროსა და საქართველოს კპ ბათუმის საოლქო კომიტეტის შექმნის თარიღებს, ვერ ასახელებს კომიტეტის შემადგენლობას და ა. შ.

ლევან და ჭიჭიკო გოთოშეები ავტორს სხვადასხვა პიროვნებები ჰგონია (გვ. 99). ასევე ცდება იგი, როცა მიხა კახიანს 1917 წლის ივლისში ბოლშევიკად მიიჩნევს (გვ. 246), სინამდვილეში კი ამ დროს მენშევიკ-ინტერნაციონალისტი იყო. ნ. ანასტასიადი და კ. ბერძენიშვილი,

წინააღმდეგ ავტორის მტკიცებისა, რეცეომის შემადგენლობაში არ შედიოდნენ (გვ. 318). ქართული გვარებისა და გეოგრაფიული სახელების დამახინჯების ფაქტების ჩამოთვლა კი შორს წაგვიყვანდა.

ამრიგად, მასალების ზერელე და ნაჩქარევი შესწავლის, ხშირ შემთხვევაში განსახილველი საკითხებისადმი მიკერძოებული მიდგომის, ქართული ისტორიოგრაფიის მიღ-

წვეების უგულვებელყოფის გამო ავტორმა ვერ შესძლო სწორად და თანმიმდევრულად ეჭვთადად ბათუმის კომუნისტური პარტიის ზაციისა და რევოლუციური მოძრაობის ისტორია, დაუშვა არსებითი ხასიათის შეცდომები, დამახინჯა ცალკეული მოვლენები და ფაქტები, რითაც გაუგებრობა შეიტანა ბათუმის კომუნისტური ორგანიზაციის წარმოშობისა და მოღვაწეობის გაშუქებაში.

პარმენ ცაჰიბარიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

აბელ სურგულაძე

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი

შოთა ჯაფარიძე

ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი

გამარჯვების შემდეგ

საქართველოს კომუნისტური პარტია, რომელსაც თავისი არსებობის ნახევარი საუკუნე შეუსრულდა, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ერთ-ერთი მოწინავე რაზმია. ამ რაზმში ყოველთვის პასუხსაგები როლი ჰქონდა დაკისრებული აჭარის პარტიულ ორგანიზაციას. აჭარის ბოლშევიკები წარმატებით იღვწოდნენ ლენინური იდეების განხორციელებისათვის და წინ მიუძღოდნენ მასებს როგორც თვითმპყრობელობისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ რევოლუციურ ბრძოლებში, ისე მშვიდობიან სოციალისტურ მშენებლობაში.

1921 წ. 18 მარტის შემდეგ, როცა აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლებამ გაიმარჯვა, შეიცვალა პარტიული ორგანიზაციების ამოცანები. განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა პარტიული მშენებლობის საკითხებსა და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების შექმნას, ამ ორგანოებისათვის ხალხის ერთგული ადამიანების შერჩევას. 27 მარტს პარტი-

ულმა კომიტეტმა რევიკომს დაავალა, გამოეცა ბრძანება ადგილებზე ხელისუფლების დროებითი ორგანოების ჩამოყალიბების თაობაზე და თან რეკომენდაცია მისცა იმ პირებს, რომლებიც ყველაზე მეტად იმსახურებდნენ ხალხის ნდობას და პირველ სახალხო მმართველობაში მონაწილეობას.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა პარტიის პირველადი ორგანიზაციების განმტკიცებას. 1921 წ. ოთხ აპრილს გაფორმდა 12 პარტიული უჯრედი ქ. ბათუმში და ერთიც ქობულეთში. პარტიული მუშაობის უკეთ მოწყობის მიზნით პარტკომმა კვირაში გამოყო ერთი დღე, რომელსაც ეწოდა პარტიული დღე. ამ დღეს ყველა პარტიული მუშაკი ცხადდებოდა პარტიულ ორგანოში, კერძოდ, სააგიტაციო განყოფილებაში. ისინი აქ მსჯელობდნენ აქტუალურ საკითხებზე, პარტიული მუშაობის მდგომარეობაზე და ამოცანებზე.

პარტიულ მშენებლობას ხელი ეშლებოდა სათანადო კადრების

უკმარობით. ამიტომ 1921 წ. 17 მაისს გადაწყდა, ქ. ბათუმში გაეხსნათ პარტიული სკოლა. ეს სკოლა აერთიანებდა 50 მსმენელს. კვირაში ოთხჯერ ტარდებოდა ორ-ორ საათიანი მეცადინეობა.

ამ სკოლამ დიდი როლი შეასრულა კადრების მომზადების საქმეში.

მთელი პარტიული მუშაობის ცენტრში იდგა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცების ამოცანა და, ბუნებრივია, ამ ამოცანის განხორციელებისათვის ბრძოლის სულისკვეთებით იყო განმსჭვალული აჭარის პარტიული ორგანიზაციის პირველი საოლქო კონფერენცია.

კონფერენცია გაიხსნა 1921 წ. 3 ივლისს ქ. ბათუმში, შმავესკის თეატრში. მან განიხილა ხუთი საკითხი: მიმდინარე მომენტი და პარტიის ამოცანები, პარტიული კომიტეტის ანგარიში, რევკომის მუშაობის შესახებ, საორგანიზაციო საკითხები და არჩევნები.

საინტერესოა აჭარის პარტიული ორგანიზაციის პირველი კონფერენციის შემადგენლობა. 101 დელეგატიდან, რომლებიც ხუთასმა კომუნისტმა წარგზავნა, 48 იყო რუსი, 21 ქართველი, 13 ებრაელი, 5 სომეხი, ამდენივე ბერძენი, და 9 სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელი. დელეგატთა შორის იყო 47 მუშა. დაბალი განათლება ჰქონდა 25-ს, საშუალო — 27-ს, უმაღლესი — სამს, დანარჩენი 46 მცირემცოდნეთა

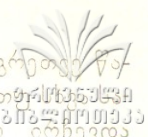
რიცხვს ეკუთვნოდა. ქალთა რიცხვი შეადგენდა შვიდს.

საყურადღებოა დელეგატთა პარტიული სტაჟიც. პარტიაში 1903-1905 წლებში შესულნი — 3, 1906-1916 წლებში — 3, 1917-1920 წლებში — 78 და 1921 წელს — 17.

როგორც ამ მონაცემებიდან ჩანს, აჭარის საოლქო პარტიული ორგანიზაციის პირველი კონფერენციის დელეგატთა შემადგენლობა მრავალეროვანი იყო. იგი ასახავდა ჩვენი მხარის მოსახლეობის მრავალეროვნებას, მის ინტერნაციონალურ ხასიათს. დელეგატთა შემადგენლობაში წამყვანი ადგილი მუშებს ეჭირათ. დელეგატთა დიდი უმრავლესობა პარტიაში შესული იყო საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებამდე. მცირემცოდნეთა და დაბალი განათლების მქონეთა დიდი რიცხვი იმას მოწმობს, რომ იმ დროისათვის აჭარა სწავლავდა განათლების მხრივ ჩამორჩენილი კუთხე იყო.

პირველმა პარტიულმა კონფერენციამ განსაზღვრა პარტიული მშენებლობის მთელი რიგი საკითხები, შეიმუშავა ღონისძიებები, რომლებმაც ხელი შეუწყო პარტიული ორგანოების შექმნა-განმტკიცებას. ამ კონფერენციაზე საქართველოს კპ (ბ) ბათუმის ორგანიზაციას ეწოდა საქართველოს კპ (ბ) აჭარის ორგანიზაცია.

საქართველოს კომპარტიის აჭა-

რის საოლქო კომიტეტში სულ მუშაობდა 22 კაცი, მათ შორის რვა პასუხისმგებელი მუშაკი და 14 ტექნიკური პერსონალი. საოლქო კომიტეტს ჰყავდა ერთი მდივანი და განყოფილებათა გამგეები. პირველ რიგში შეიქმნა საორგანიზაციო - საინსტრუქტორო, სააგიტაციო-საპროპაგანდო და საერთო განყოფილებები, შემდეგ კი ქალთა შორის მუშაობის განყოფილება.

პარტიის საოლქო კომიტეტი აპარატის შექმნისას ხელმძღვანელობდა დროებითი ინსტრუქციით, რომელიც ითვალისწინებდა შტატებს. თავდაპირველად ადგილებზე კადრებისა და კომუნისტთა სიმცირის გამო ყველა შტატს ვერ აკომპლექტებდნენ. ადგილებზე პირველად შეიქმნა ბიუროკოლექტივები, რომელთაც ხელმძღვანელობდნენ ბიუროკოლექტივების მდივნები.

ინსტრუქციის მიხედვით თვეში ერთჯერ იწვეოდა ადგილობრივი კომიტეტის პლენუმი, ხოლო პრეზიდიუმი — კვირაში ორჯერ. პლენუმი იხილავდა და წყვეტდა საერთო პრინციპულ საკითხებს პარტიული დირექტივების ჩარჩოებში, ნიშნავდა, გადაჰყავდადმოჰყავდა პარტიული, საბჭოთა, კომკავშირული და სხვა პასუხისმგებელი მუშაკები, იხილავდა პრეზიდიუმის მიერ დაყენებულ საკითხებს.

პრეზიდიუმი ასრულებდა და ცხოვრებაში ატარებდა პლენუმის

გადაწყვეტილებებს, აგრეთვე მოჭრილ მიმდინარე თეზისებს. პრეზიდიუმი ირჩევდა პასუხისმგებელ მდივანს, რომლის მოვალეობას შეადგენდა პარტიული, საბჭოთა, კომკავშირული მუშაკების შერჩევა, გადაყვანა-გადმოყვანა, ანგარიშის წარდგენა ზემდგომ პარტიულ ორგანოებში იმაზე თუ როგორ მუშაობდნენ რაიონული, საქალაქო ორგანიზაციები, ყველა განყოფილებისადმი დახმარება და კონტროლი, ოქმების შედგენა-რედაქტირება და სხვ. პარტიულ ორგანიზაციებში არჩევნები ეწყობოდა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის (1921 წ.) მიერ მიღებული ინსტრუქციით. სარაიონო პარტიულ კონფერენციაზე არჩევნებში მონაწილეობდა ყველა კომუნისტი. პარტიის 10 წევრი ირჩევდა ერთ დელეგატს, ხოლო იმ პარტუჯრედში, სადაც 10 წევრზე ნაკლები იყო — მაინც ერთ წარმომადგენელს. სარაიონო კონფერენცია ირჩევდა საოლქო კონფერენციის დელეგატებს.

პარტიის ყველა წევრი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტების, ადგილკომების, საკონტროლო კომისიების, მუშურ-გლეხური ინსპექციების, გლეხთა საბჭოების არჩევნებსა და მათ მუშაობაში.

პარტიის საოლქო კომიტეტის განყოფილებები, ქვეგანყოფილებები, პასუხისმგებელი მუშაკები ეხმარებოდნენ ადგილობრივ კომიტეტებს, კომუჯრედებს, საბჭოთა, პროფკავშირულ, კომკავშირულ და სხვა ორგანიზაციებს. ისინი სისტემატურად ატარებდნენ კოლეგიის სხდომებს, თათბირებს, აქტივის შეკრებებს, კომუჯრედების მდივნების სემინარებს, სადაც იხილავდნენ ადგილობრივი თუ ზემდგომი ორგანოებიდან მიღებულ მნიშვნელოვან დირექტივებს, აქედან გამომდინარე სახავედნენ შესაბამის პრაქტიკულ ღონისძიებებს.

პარტიის საოლქო და სარაიონო, უფრო გვიან, სამაზრო კომიტეტები განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ პარტიული მშენებლობის ლენინური პრინციპების გატარებას, პარტიული ორგანიზაციების ერთიანობას, პარტიის რიგების მოწინავე ადამიანებით შევსებას, ახალგაზრდა კომუნისტებთან მუშაობას, კომკავშირელებისადმი პარტიული ხელმძღვანელობის გაუმჯობესებას, ქალთა შორის მუშაობას, კადრების შერჩევას, აღზრდასა და განაწილებას, მიღებული დადგენილებების შესრულებას და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებს.

პარტიული უჯრედების ღია კრებებზე იხილებოდა პარტიის

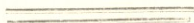
პროგრამა და წესდება, საბჭოთა პროფკავშირული, კომკავშირული, კოოპერაციული მშენებლობის, ფაბრიკა-ქარხნების მშენებლობის, სურსათით მომარაგების, მიწის გამოყენების, ხვნა-თესვის, მეცხოველეობის განვითარების, მუშათა და გლეხთა მდგომარეობის თუ სხვა აქტუალური საკითხები. პარტიული ორგანიზაციები იბრძოდნენ იმისათვის, რომ ყველა მშრომელს აქტიური მონაწილეობა მიეღო სახალხო მეურნეობის აღდგენა-განვითარებასა და სოციალიზმის მშენებლობაში. ამ ამოცანების გადაწყვეტა კი საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში დიდ სიძნელებთან იყო დაკავშირებული და მოითხოვდა დამატებულ შემოქმედებითს შრომას.

საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობით განხორციელდა პირველი სოციალისტური გარდაქმნები აჭარაში. წარმატებით ტარდებოდა პარტიული მშენებლობის ლენინური პრინციპები. საოლქო პარტიულმა ორგანიზაციამ მშრომელთა შორის მოიპოვა დიდი ავტორიტეტი. იგი წარმატებით იბრძოდა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისათვის. მისი ხელმძღვანელობით აჭარის მშრომელები აქტიურად მონაწილეობდნენ სახალხო მეურნეობის აღდგე-

ნისა და სოციალიზმის მშენებლობის საქმეში.

ჩვენი რესპუბლიკის მშრომელები ზეიმით აღნიშნავენ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისა და საქართველოს კომუნისტური პარტიის შექ-

მნის 50 წლისთავს. ისინი ახლა მთელ თავიანთ ძალებს ახმედნ საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიის XXIV ყრილობის მიერ დასახული გრანდიოზული ამოცანების შესრულებას, ახალი საზოგადოების მშენებლობას.

ო რ თ ა გ ა თ უ მ ი

პტიმოლოგიური შენიშვნა

ბათუმის აღმოსავლეთით, სულ რაღაც ათიოდე კილომეტრზე მდებარეობს სოფელი **ორთაბათუმი** (ახლა ჩაისუბანი). როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ისე ხალხის ერთ ნაწილში გავრცელებული აზრით, **ორთაბათუმი** თურქული წარმომავლობის სახელწოდებაა. ამიტომაც იყო, რომ რამდენიმე წლის წინ მას სახელი შეუცვალეს და **ჩაისუბანი** უწოდეს.¹

ქართულ სინამდვილეში მსგავსი ტოპონიმების დადასტურებამ, ადგილობრივ შეყვებილმა თქმულება-გადმოცემებმა და ამ სახელწოდებაზე დიდი ხნის დაკვირვებამ მიგვიყვანა იმ აზრამდე, რომ **ორთაბათუმი** ქართული წარმომავლობის სიტყვაა.

უნდა აღინიშნოს, საერთოდ, რომ თურქულად გავორმებული სახელწოდებანი აჭარის გეოგრა-

ფიულ ნომენკლატურაში ძალზე მცირეა. ისინი საკუთრივ ხელვაჩაურის რაიონის მიკროტოპონიმთა მხოლოდ 2,3 პროცენტს შეადგენენ.²

სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ ხალხის ერთ ნაწილში იყო გავრცელებული თქმულება, რომლის მიხედვითაც თურქებს აღნიშნულ სოფელში აუგიათ ქვის ჯამე (ასეთის ნაშთი იქ მართლაც არის). იგი საერთო ყოფილა ყველა ახლომახლო სოფლებისათვის და ამიტომაც შერქმევია სოფელს **ორთაბათუმი** (შუბათუმი). ეს გულუბრყვილო ხალხური ეტიმოლოგიაა, რომელიც შორსაა სინამდვილისაგან.

დავუშვათ, რომ ასეც იყო. მაშინ როდის უნდა მომხდარიყო ეს? რა თქმა უნდა, არაუგვიანეს მე-15

2 Партенадзе М. Х. Микротопонимика Аджарской АССР, отражающая эпоху турецкого ига. Всесоюзная конференция по топонимике СССР, Тезисы докладов и сообщений, Л., 1965, стр. 154—155.

1 ი. სიხარულიძე, ტოპონომია, II, 83. 92.

საუკუნის ბოლოსა და მე-17 საუკუნის დამდეგისა, როდესაც თურქები აქ გაბატონდნენ და ჯამეების მშენებლობას შეუდგნენ (ინტენსიურად ეს მოვლენა აჭარაში უფრო მოგვიანოდ დაიწყო).

თითქმის არ იძებნება აჭარაში ისეთი ტოპონიმი, რომელსაც თურქებმა შეუცვალეს სახელი და ნამდვილი ქართული სახელი კი არ შემორჩენოდეს ხალხის მეხსიერებას. ორთაბათუმის მეზობლად მდებარეობს ახლანდელი სოფელი განთიადი, რომელსაც თურქებმა ყარადირე (შავი ღელე) შეარქვეს და რომლის თავდაპირველი ქართული სახელწოდება **ორპირი** ახლაც ახსოვთ ადგილობრივ მკვიდრთ.

ორთაბათუმის მიმართ ასეთი რამ არ დადასტურდა.

თურქული *Ortabatum*-ის შუაბათუმს ნიშნავს. რატომ უნდა დარქმეოდა ორთაბათუმს შუაბათუმში? იგი ხომ გეოგრაფიულად ბათუმის თითქმის უკიდურეს აღმოსავლეთით მდებარეობს. ასე რომ, ჩვენთვის არ არის ცნობილი, თუ როდის ან რატომ დაერქვა სოფელს ეს სახელი. არც შერქმეული სახელი (თუკი იგი თურქულია) შეესაბამება სემანტიკურად შესაქმევ ობიექტს. რაც შეეხება გადმოცემას, ახლომახლო სოფლებისთვის საერთო ჯამეს არსებობის

შესახებ, მას ეძებნება ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი ანალოგიური გადმოცემა, რომელსაც სოფელი (ესეც ორთაბათუმის მახლობლადაა) იყო ეკლესია. „აქ თავს იყრიდა და ღოცულობდა მახინჯაურის, ორთაბათუმის, ყოროლისთავის, ახალშენის და სხვა სოფლების ხალხი... ამას გარდა აქ გააჩნდნენ ხსენებულის სოფლების ხალხის საქმეს და სხვა“⁴. თურქეთის ბატონობის პერიოდში, რახან სიტყვის გარეგნული გაფორმებაც (ორთაბათუმი — შუაბათუმი) ხელს უწყობდა ამას, ხალხმა სამეზობის შესახებ არსებული თქმულება მიქანიკურად ორთაბათუმს დაუკავშირა.

ასევე დიდი ხნის განმავლობაში ფიქრობდნენ სოფელ **ოღლაურის** სახელწოდების თურქულ წარმოშობაზეც, ვიდრე იგი არ იქნა აღმოჩენილი XI-XIII ს. ს. ძეგლში, „მაჭახლის სულთა მატიანის“⁵ სახელით რომაა ცნობილი. „ოღლაური“ — ურ სუფიქსითაა ნაწარმოები ოღია (იხ. საბა) სიტყვისაგან, რომელიც შემდგომში თურქულ ოღლად (შვილი) იქნა გაზრებული.

ასევე მოუვიდა **ორთაბათუმსაც**: რაკილა იქ თავის დროზე აშენდა ჯამე, რომელიც საერთო იქნებოდა რამდენიმე სოფლისათვის, და, რაკილა სახელწო-

4 ზ. ჭიჭინაძე, „ივერია“, 1895, № 152.

5 С. С. Какабадзе, Грузинские документы института народов Азии АН ГССР М., 1967, стр. 351.

3 Д. А. Магазаник, Турецко-русский словарь, М., 1931; см. слг. Orta.

დება ბგერათშედგენილობით, გარეგნულად მაინც, ემსგავსებოდა თურქულ შუაბათუმს (Ortabat u m), ასეც იქნა გააზრებული. შემდეგ თანდათანობით სულ დაივიწყეს მისი ქართული წარმომადგენლობა და, როგორც აღვნიშნეთ, სახელიც კი შეუცვალეს.

ორთაბათუმი რიცხვითი სახელის ორ-თ-ას და ბათუმისაგან ნაწარმოები კომპოზიციითა.⁶ რიცხვით სახელ ორ-თ-ა-ში თ არის მეორე მრავლობითობის (თანინი) აღმნიშვნელი, რომელსაც ერთვის ემფატიკური ა. ხალხში არსებული გადმოცემაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სოფელი ოდესღაც ორ კაცს ეკუთვნოდა. თუ ვინ იყო ის ორი კაცი, ამის შესახებ ჯერჯერობით არავითარი ცნობა არ გავაჩნია.

ქართულ ლექსიკაში მრავლად გვაქვს მსგავსი სახელები: ორთავი — ზღურბლი,⁷ ორთი — ბერძნულია, დღეობასა ჰქვია; ორტაბაზი — გრილსა და მხურვალს საშუალი (იხ. საბა). და სხვა.

XI საუკუნით დათარიღებულ მცხეთის საბუთში სწერია: „...ვი-

6 სახელწოდება ბათუმ-ზე სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ბევრი ითქვა, ბევრიც დაიწერა და მის შესახებ ჩვენ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ ძველი ბათუმი ორთაბათუმის მახლობლად, მდ. ყოროლისწყლის შესართავთან მდებარეობდა.

7 ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VI.

ყიდე... სოფელი ორთაბათუმი აგარაჯთა“.⁸ სოფელ ორთაბათუმი ორით ნაწარმოებ სახელწოდებას ბებს ვხვდებით აგრეთვე სხვა ქართულ საბუთებშიც.⁹

რიცხვითი და არსებითი სახელებით ნაწარმოები კომპოზიციების მირჩმევა ადგილებისათვის არაა უცხო ქართულ ტოპონიმ-კაში. სამხრეთ საქართველოში არის ასეთი ტოპონიმები: **ოთხთაწყალი**, **ოთხთაეკლესია**¹⁰ და სხვა. აღსანიშნავია ისიც, რომ თურქებმა ოთხთაწყალს შეუცვალეს სახელწოდება და დაარქვეს **ოთხთაჩი**.¹¹ როგორც ვხედავთ, იცვლება მხოლოდ „წყალი“, რიცხვითი სახელი „ოთხი“ უცვლელად რჩება. ასეთი ჰიბრიდული წარმოშობის ტოპონიმები აჭარაშიც გვხვდება.¹²

ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერს რა შავშეთის მდინარეს და ხევს, ამბობს: „ხოლო ამ ორთა შავშეთის მდინარეთა ზედა არიან დაბნები შენნი დიდ-მცირენი“.¹³

8 ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IV, 1967, გვ. 283.

9 С. С. Какабадзе, Грузинские документы... стр. 329. ს. ჭიჭია, გურჯისტანის ვილაეთის დიდი დავთარი, II, თბ., 1941, გვ. 9, 12, 13.

10 ა. თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960, გვ. 72.

11 იქვე

12 Партенадзе М. Х. Микротопонимика Аджарской АССР... стр. 155.

13 ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1949, გვ. 136.

მასვე ორგზის აქვს დასახელებული ტოპონიმი **ორთაშუა** (ბოლნისის ხეობა)¹⁴ და (კიკვივას ხეობა).¹⁵

აჭარაში გვაქვს ასეთი ტოპონიმები: **ორთავაკე**,¹⁶ **ორთახონა**,¹⁷ **ორთახევი**.¹⁸

დაბოლოს საყოველთაოდ ცნობილი თბილისის **ორთაჭალა**, რომელსაც ლექსიკოგრაფი ნ. ჩუბინაშვილი ასე განმარტავს: „მდი-

ნარის ორთა ტოტთა შორის მდებარე ჭალა“.¹⁹

მსგავსი ანალოგების მოძიება კიდევ შეიძლებოდა, მაგრამ საილუსტრაციოდ, ვფიქრობთ, ესეც კმარა.

ორთაბათუმი ქართული სახელწოდებაა სოფლისა. იგი მიღებულია, როგორც ითქვა, რიცხვითი სახელის ორ-თ-ა-სა და გეოგრაფიული სახელწოდება ბათუმისაგან.

14 იქვე, გვ. 191.

15 იქვე, გვ. 194.

16 ი. სიხარულიძე, ტოპონიმთა, I, გვ. 101.

17 იქვე.

18 ი. სიხარულიძე, ტოპონიმთა, II, გვ. 153.

19 ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961. აღ. ლლონტის რედაქციით.

მეჩაბ ხინიკაძე

საქ. სსრ სახალხო არტისტი

გათუმის თეატრი

ქართული თეატრალური ხელოვნების ისტორია შორეული წარსულიდან იღებს სათავეს. ამის უტყუარი საბუთია უფლისციხე, რომელიც განეკუთვნება ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ-მესამე საუკუნეებს. ჩვენამდე მოღწეული წერილობითი საბუთებით თეატრის არსებობა დასტურდება ძველ აჭარაშიც. ბიზანტიელი მწერლის პროკოფი კესარიელის ცნობით მეხუთე საუკუნის წინ „აფსარუნტი შემკული იყო თეატრითა და იპოდრომით“. აფსარუნტი თანემდროვე გონიო და მისი მიდამოებია, სადაც ახლაც დგას ძველი ციხე-სიმაგრის კედლები.

შემდეგ თურქმა დამპყრობებმა მთელი სამხრეთ-აღმოსავლელი ევლო მოსწყვიტეს დედაქალაქმა ლოს, აქ საუკუნეების მანძილზე სასტიკად იღვწებოდა ქართული ტრადიციები, ქართული კულტურა.

ქართველი ხალხი მუდამ მტკივნეულად განიცდიდა საქართველოს სხეულიდან მისი საუკეთესო ნაწილის ჩამოგლეჯა-მიტაცებას და ყოველთვის ცდილობდა ტყვეობაში მყოფი ძმების დახსნას. ეს სანატრელი დღეც დადგა, 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად აჭარა კვლავ დაუბრუნდა დედა-საქართველოს.

მთელი საქართველო გამოეხმაურა ილია ჭავჭავაძის მოწოდებას, ძმური დახმარების ხელი გაეწოდებინათ ახლად შემოერთებული ძმებისათვის. ქართული კულტურის ამ მებაირახტრეს აუცილებლად მიაჩნდა ქართული ეროვნული თვითშეგნების ამალგებისათვის ბათუმსა და აჭარის დაბასოფლებში ქართული სკოლების გახსნა, ქართული წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების გავრცელება, ქართული წარმოდგენების გამართვა.

ეს ის დრო იყო, როცა თბილისში ილია ჭავჭავაძე იღვწოდა ქართული თეატრის აღდგენისათვის. როგორც ცნობილია, გიორგი ერი-

სთავის თეატრი დაიხურა 1854 წელს და თბილისში მუდმივი თეატრი აღარ არსებობდა. ილიას მეთაურობით 1879 წელს შეიქმნა დრამატული საზოგადოება და აღდგენილი იქნა მუდმივი ქართული თეატრი.

ბათუმში ქართული წარმოდგენის გამართვა ითავა ქეთევან ქუჩულაშვილმა. მისი თაოსნობით 1879 წლის 20 ივნისს დაუდგამთ ზ. ანტონოვის კომედია „განა ბიძიამ ცოლი შეირთო?“ წარმოდგენას დიდძალი ხალხი დასწრებია, მათ შორის მაჰმადიანი ქართველები, და ძალიან მოსწონებიათ.

ამდენად ბათუმის თეატრის დაარსების თარიღად ითვლება 1879 წლის 20 ივნისი. აქედან მოყოლებული ბათუმში სისტემატურად იმართებოდა სცენის მოყვარულთა წარმოდგენები.

ბათუმის ხშირი სტუმრები იყვნენ თბილისისა და ქუთაისის თეატრები. მათი მაღალმხატვრული სპექტაკლები წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენდა მაყურებელზე. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან ამ სპექტაკლებში მონაწილეობდნენ ქართული თეატრის კორიფეები: მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, ნატო გაბუნია, ეფემია მესხი, ნინო ჩხეიძე, ვასო აბაშიძე, ლადო მესხიშვილი, კოტე მესხი, ვალერიან გუნია, ალექსანდრე იმედაშვილი და სხვები.

1901 წელს ბათუმის მოწინავე მუშებმა, თბილისის მუშათა

დრამატული წრის, ე. წ. „ავანგარდის“ აუდიტორიის“ მსგავსად შექმნეს დრამატული წრე, რომელიც მწიფე წლის მანძილზე სისტემატურად მართავდა წარმოდგენებს და შემოსულ ფულს პოლიტატიმრებსა და მათ ოჯახებს ახმარდა. ამ წრეში დგამდა წარმოდგენებს შემდგომი ცნობილი რეჟისორი ალექსანდრე წუწუნავა. მუშათა დრამატული წრე დიდი მოწონებითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა როგორც მუშებს შორის, ისე მოსახლეობაში.

1912 წელს შალვა დადიანის თაოსნობით ჩამოყალიბდა ე. წ. „მოგზაური დასი“, რომელიც მიზნად ისახავდა მომსახურება გაეწია შავი ზღვისპირა ქალაქებისა და რაიონებისათვის. დასში შედიოდნენ პროფესიონალი მსახიობები. „მოგზაური დასის“ ადგილსამყოფელი ბათუმი იყო. მან მხოლოდ ერთი სეზონი იმუშავა და უსახსრობის გამო დაიშალა.

1913 წელს ბათუმში დაარსდა დრამატული საზოგადოება, რომლის თავმჯდომარედ აირჩიეს ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ივანე მესხი. ეს საზოგადოება ბათუმში დიდხანს ხელმძღვანელობდა სათეატრო საქმეს.

1921 წლის 18 მარტს აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. ბათუმის რევოლუციურ კომიტეტთან შეიქმნა ხელოვნების სამ-

მართველო. მოხდა თეატრის ნაციონალიზაცია. შმავესკის თეატრს ეწოდა აკადემიური თეატრი. ჩამოყალიბდა დასი და გაჩაღდა ინტენსიური შემოქმედებითი მუშაობა. საბჭოთა ხელისუფლების პირველ ათ წელიწადში ბათუმს ბევრი კარგი სეზონი ახსოვს. აქ დიდხანს მოღვაწეობდნენ ვასო ურუშაძე, ალექსანდრე ყალაბეგიშვილი, კირილე მაჭარაძე და მარო მდივანი. სხვადასხვა სეზონში მუშაობდნენ ვ. გუნია, ა. იმედაშვილი, ნ. ჩხეიძე, მ. გელოვანი, ა. ვასაძე, ვ. ანჯაფარიძე, შ. ლამბაშიძე, ემ. აფხაიძე და სხვები. 1926-1928 წლებში ბათუმის თეატრის მთავარ რეჟისორად მუშაობდა აკაკი ფალავა.

1928-1930 წლებში ბათუმს მომსახურებას უწევდა ქუთაის-ბათუმის თეატრი, რომელსაც ცნობილი რეჟისორი კოტე მარჯანიშვილი ხელმძღვანელობდა.

ძირითადად მაინც სეზონური დასები დგებოდა. იცვლებოდნენ რეჟისორები და მსახიობები. თანდათან მწიფდებოდა მუდმივი დასის შექმნის იდეა. ბათუმში მუდმივი თეატრის ჩამოყალიბების ინიციატორი გახდა ცნობილი ქართველი რეჟისორი სანდრო ახმეტელი.

1932 წელს ბათუმს საგასტროლოდ ეწვია რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრი, რომელიც აქ მთელი თვე დარჩა. ს. ახმეტელმა იზრუნა, ადგილობრივი ახალგაზრდებისაგან მოეზაღებინა ბათუმის დრამატული თეატრის კადრები. მან შეარჩია ნიჭიერი

ახალგაზრდები და წაიყვანა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრთან არსებულ ინსტუდიაში. აქ შეიქმნა ე. წ. „აჭარის სექცია“.

1937 წლის დამდეგს ბათუმში დაბრუნდა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო თეატრის სტუდიადამთავრებული ოცი ახალგაზრდა მსახიობი, რომლებმაც თან ჩამოიტანეს სტუდიაში მომზადებული ორი სპექტაკლი — ვ. მდივნის „ბრმა“ და კ. გოლდონის „სასტუმროს დიასახლისი“.

ბათუმის სახელმწიფო თეატრი გაიხსნა 1937 წლის 18 მარტს ვ. მდივნის პიესით „ბრმა“. ახალი თეატრალური კოლექტივი შეივსო უფროსი თაობის მსახიობებით და გაჩაღდა ინტენსიური შემოქმედებითი მუშაობა. „ბრმასა“ და „სასტუმროს დიასახლისს“ სხვა ახალი დადგმები მოჰყვა: ვ. მდივნის „ალკაზარი“ და „სამშობლო“, ს. მთვარაძის „თევრათი“, ს. კლდიაშვილის „გმირთა თაობა“, ს. შანშიაშვილის „არსენა“ და ასე, დადგმას დადგმა მოსდევდა, სეზონს სეზონი...

ილია ჭავჭავაძის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო თეატრმა თავისი არსებობის 34 წლის მანძილზე 250 დადგმა განახორციელა და ბევრმა მათგანმა საყოველთაო აღიარება მოიპოვა. მათ შორის პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფე“. ასევე დიდი წარმატებით მიდიოდა ვ. დარასელის „კიკვიძე“, გ. ნახუცრიშვილის „ლადო კეც“

ხოველი“, გ. მდივნის „ალკაზარი“, ა. ოსტროვსკის „უდანაშაულო დამნაშავენი“, ლ. გოთუას „ერეკლე მეფე“, ვ. კანდელაკის „მაია წყნეთელი“, უ. შექსპირის „ოტელო“ და სხვ.

თეატრის კოლექტივი ხუთჯერ იყო გასტროლებზე თბილისში. ბევრჯერ სწვევია რესპუბლიკის სხვა ქალაქებსა და რაიონებს, სადაც ყოველთვის მოწონებას იმსახურებდა.

თეატრი თავის სპექტაკლებში მონაწილეობის მისაღებად ხშირად იწვევს გამოჩენილ მსახიობებს. სპექტაკლებში სხვადასხვა დროს მონაწილეობდნენ ელისაბედ ჩერქეზიშვილი, ნიკო გოცირიძე, გიორგი დავითაშვილი, აკაკი ვასაძე, ვერიკო ანჯაფარიძე, თამარ ჭავჭავაძე, მიხეილ გელოვანი, გიორგი შავგულიძე, სესილია თაყაიშვილი, ელენე ყიფშიძე, სანდრო ჟორჟოლიანი, ნოდარ ჩხეიძე, ეროსი მანჯგალაძე და სხვები. ყველა ჩვენგანი ცდილობდა ღირსეული პარტნიორობა გაეწია სახელმწიფოებრივი მსახიობებისათვის. და ეს დიდ შემოქმედებით სტიმულს გვაძლევდა, განუზომლად ზრდიდა პასუხისმგებლობას მაყურებლის წინაშე.

თეატრს ადგილობრივ მწერლებთან თანამშრომლობის საკმაოდ მდიდარი ტრადიცია აქვს. პირველად ბათუმის თეატრში აიდგა ფეხი დრამატურგმა ვალერიან კანდელაკმა. ნაყოფიერად თანამშრომლობს თეატრთან მწერალი პარმენ ლორია. განსაკუთრებუ-

ლი მოწონება ხვდა მის „ნარას“. ასევე წარმატებით იმუშავებდა ა. შერვაშიძის პიესებზე. უნდა აღინიშნოს მწერალ ალ. სამსონიას „ჩემი შვილი სიმონი“ და „ზღვა და სიყვარული“, რომლებიც გულთბილად მიიღეს მაყურებლებმა, როგორც აქ, ისე გასტროლების დროს თბილისსა და მოსკოვში. ასევე ნაყოფიერად მუშაობენ თეატრთან ალექსანდრე ჩხაიძე, ფრიდონ ხალვაში, გიორგი სალუქვაძე, შოთა როყვა, სანდრო ლომინაძე და სხვები.

ბათუმის თეატრი მომსახურებას უწევს აჭარის რაიონებსაც, თითქმის ყველა სოფელში მართავს წარმოდგენებს.

არ ყოფილა ისეთი ღირსსახსოვარი თარიღი თუ იუბილე, რომ თეატრს თავისი სიტყვა არ ეთქვას. ილიას, აკაკის, ვაჟას, დავით კლდიაშვილის, რუსთაველის იუბილეები თეატრმა საგანგებო დღემებით აღნიშნა.

დიდი ლენინის დაბადების ასიწლისთავის საიუბილეო თარიღს თეატრმა სპექტაკლების მთელი სერია მიუძღვნა.

თეატრის კოლექტივი სისტემატურად მონაწილეობს სხვადასხვა კონკურსებსა და დათვალიერებებში. მთელმა დასმა, აგრეთვე ცალკეულმა შემსრულებლებმა ბევრჯერ დაიმსახურეს ჯილდო, საჩუქარი, სიგელი და მადლობა.

აღსანიშნავია, რომ თბილისის წამყვანი თეატრების შემდეგ ბათუმის თეატრს ხვდა პატივი გასტროლები გაემართა მსოფლიოს

ისეთ თეატრალურ ცენტრში, როგორიც არის მოსკოვი.

ამჟამად თეატრის კოლექტივში მუშაობს ოთხი საქართველოს სსრ სახალხო არტისტი. მსახიობთა უმრავლესობას მინიჭებული აქვს საქართველოს სსრ და აჭარის ასსრ დამსახურებული მსახიობის საპატიო წოდება.

უკვე მესამე წელია ბათუმის თეატრის მთავარ რეჟისორად მუშაობს ნიჭიერი რეჟისორი და მსახიობი გიორგი ქავთარაძე. ამ პერიოდში თეატრის კოლექტივს დიდი გამოცოცხლება და შემოქმედებითი აღმავლობა დაეტყო. ნაყოფიერად მუშაობს ახალგაზრდა რეჟისორი ე. ჩაიძე, რომელმაც შექმნა სინტერესო სპექტაკლი „დუელი“.

რეჟისორის მხრივ ბათუმის თეატრს მუდამ სწყალობდა ბედი. სხვადასხვა დროს ჩვენთან მუშაობდნენ დ. ალქესიძე, ა. ჩხარტიშვილი, ვ. ჩომახიძე, ვ. მურღულია, გ. ღვინიაშვილი, გ. ლალიძე, შ. მესხი, ნ. გაჩავა, გ. ჟორდანია, თ. აბაშიძე, ვ. ტაბლიაშვილი, გ. ლორთქიფანიძე, ცალკე უნდა აღინიშნოს, რომ თეატრის დაარსების დღიდან მუშაობს რეჟისორი შ. ინასარიძე. მას დიდი ამაგი მიუძღვის თეატრის წარმატებებში.

ბათუმის თეატრში სხვადასხვა დროს მუშაობდნენ ან ცალკეული დადგმები გააფორმეს მხატვრებმა ი. გამრეკელმა, თ. აბაკელიამ, ე. ახვლედიანმა, დ. თავაძემ, ვ. ასკურაევამ, ფ. ლაბიაშვილმა, გ. ცუკუაძემ, გ. ყაზბეგმა, დ. იმნაიშვილ-

მა, მ. სოვეტოვმა, გ. ცენტურაძემ და სხვებმა. უკვე თხუთმეტი წელია თეატრის მთავარი რეჟისორია ა. ფილიპოვი დიდ მუშაობას ეწევა სპექტაკლების მაღალმხატვრული გაფორმებისათვის.

ამჟამად თეატრის კოლექტივი მთელი მონდომებით და ენთუზიზმით იღვწის, რომ ღირსეულად შეხედდეს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა და საქართველოს კომუნისტური პარტიის შექმნის 50 წლისთავის სახელოვან იუბილეს. უკვე დადგა ამ თარიღისადმი მიძღვნილი ორი სპექტაკლი — კ. ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკარი“ და ნ. დუმბაძის „ნუ გეშინია, დედა!“

გასული წლის მიწურულს თეატრი, ამ საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით, შემოქმედებითი ანგარიშით წარსდგა თბილისელი მაყურებლის წინაშე. საგასტროლო რეპერტუარში შეტანილი იყო ვაჟას „აღუდა ქეთელაური“ და „სტუმარ-მასპინძელი“, ნ. დუმბაძის „ნუ გეშინია, დედა!“ უ. შექსპირის „მეთორმეტე ღამე“ და ალ. ჩხაიძის „ხიდი“. გასტროლებს დამსახურებული წარმატება ხვდა.

ჩვენი თეატრის კოლექტივი შემოქმედებითი აღმავლობის გზაზეა და მომავალში მაყურებელს გაახარებს უფრო მაღალმხატვრული, მაღალიდევური სპექტაკლებით, ღირსეულ წვლილს შეიტანს ქართული თეატრალური კულტურის განვითარებასა და ახალი საზოგადოების მშენებლობაში.

ს ა ი შ ბ ი ლ ე რ

ნ. ნიშაბაძე, ნ. ჯიბუშტი. საბჭოთა
აპარა 50 წლისა. ბათუმი. 1970 წ. 95 გვ.

წიგნის მაღაზიების თაროებზე უკვე აღარ დევს ეს ნაშრომი და ესეც მო-
წმობს მის ღირსებას. თუმცა, შეიძლება
და გვესაყვედურებინა გამომცემლობი-
სათვის, რომ ორი ათასი ცალი ძალიან
ცოტაა. ამ ტირაჟით ახლა მარტო აპა-
რას თუ დაეკმაყოფილებთ. ამგვარ
ლიტერატურას ინტერესით ეწაფებიან
საქართველოს ყველა ქალაქსა და რაი-
ონში, მით უმეტეს ამჟამად, როცა მთე-
ლი ქართველი ხალხი გულმოდგინედ ემ-
ზადება თავისი დიდი ეროვნული დღესა-
სწაულისათვის.

აპარის ბედისაღმძი ყოველთვის განსა-
კუთრებულ ინტერესს იჩენდა ქართვე-
ლობა. და ამას თვით აპარის წარსული,
მისი მრავალჭირნახული ისტორია აპი-
რობებდა. წიგნის ავტორებიც აქედან იწ-
ყებენ თხრობას.

აპარა ისტორიული მესხეთის, საქართ-
ველოს ამ ოდესღაც ერთ-ერთი ყველაზე
ძლიერი, აყვავებული მხარის ნაწილია
და მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა
ქართული კულტურის მდიდარ საგანძუ-
რში. ამას აღსტურებს ჩვენამდე მოღ-
წეული მატერიალური და სულიერი
კულტურის უამრავი ძეგლი, ამას ღაღა-
დებს თვით დიდი ილია: „...ჩვენი ყოფი-
ლი ცხოვრება იქ აღყვავებულა, ჩვენს
სიცოცხლეს იქ უჩქევნია, ჩვენი სულის
ძლიერებას იქ აღუმართავს თავისი სახე-
ლანთქმული დროშა... სწავლა, განათ-
ლება, მამულისათვის თავგამებებული
სიყვარული თითქმის იქიდან ეფინებო-
და ჩვენს ქვეყანას ერთს დროს“.

ასეთი ძალმოსილებით უნდა აიხსნას
ის, რომ ოსმალთა ბატონობის პერიოდ-
ში დამპყრობლებმა აპარის მოსახლეობა
ვერ გაათურქეს, ქართული ენა, ზნე-ჩვე-
ულებანი, ეროვნული ტრადიციები ვერ
მოსპეს. 1878 წელს, მას შემდეგ, როცა
რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად აპარა
კვლავ დაუბრუნდა დედამშობლოს, შე-
რიფ ბეგ ხიმშიაშვილს ჰკითხეს „ქართუ-
ლი ხომ არ დაგიწყნიათ იქითკენო. —
მან უპასუხა: — რა ბრძანებაა, ბატონო,
მთელ აპარაში სულ ქართულს ლაპარა-
კობენ, შინაობაში სხვა ენას ვინ ხმა-
რობს?“.

სულთნის კლანჭებისაგან დახსნის შემ-
დეგ აპარა კამიტალისტური განვითარე-
ბის გზას დაადგა, მის სამეურნეო და
ბოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი ცვლი-
ლებები მოხდა, მაგრამ ნამდვილ თავისუ-
ფლებასა და აღორძინებას მხოლოდ საბ-
ჭოთა წყობილების მეოხებით ეღირსა.
1921 წლის 18 მარტიდან, როცა აპარაში
საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა,
აპარის მშრომელთა ცხოვრებაში დაიწ-
ყო ახალი ხანა. განვლილი ნახევარი საუ-
კუნის მანძილზე ჩვენში განვითარდა სო-
ციალისტური მრეწველობა და სოფლის
მეურნეობა, აყვავდა ქართული კულტუ-
რა, აღიზარდა სახალხო ინტელიგენციის
მრავალრიცხოვანი კადრები. ამას
ზღვრული სიციხადით ცხადჰყოფს წიგნში
მოტანილი მდიდარი ფაქტობრივი მასა-
ლა.

ავტორები სავსებით სამართლიანად ამ-
ხილებენ გეოგრაფიულ და სოციალ-
ეკონომიურ ლიტერატურაში დაშვებულ
უხეშ შეცდომას, რომლის მიხედვით
„აპარის“ ცნება გაიგივებულია ერის

ცნებასთან. საქმე ის არის, ვკითხულობთ წიგნის 23-ე გვერდზე, რომ საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ საქართველოს კუთხურ-ეთნიკური დაყოფა კი მოისპო და ჩამოყალიბდა ახლანდელი აღმინისტრაციული დაყოფა, მაგრამ დღემდე ტრადიციულად ხმარებაში შემოგვრჩა ქართველის კუთხურ-ეთნიკური ვინაობის აღმნიშვნელი სიტყვები: გურული, აჭარელი, კახელი, მესხი, ხევსური და სხვ. „აჭარელიც“ იმავე შინაარსისაა, როგორც სხვა ეთნიკური ერთეულები.

ზემოთ აღნიშნული შეცდომის ავტორები აჭარლებს ცალკე ერად მიიჩნევენ იმიტომ, რომ აჭარა საქართველოს შემადგენლობაში შედის როგორც ავტონომიური რესპუბლიკა. მათ ალბათ არ იციან, რომ ჩვენი ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნას საფუძვლად უდევს არა ერის ცნების მარქსისტული განსაზღვრების ნიშნები, არამედ საქართველოს ამ მხარის რთული ისტორიული წარსულიდან გამომდინარე ზოგიერთი სპეციფიკურობა.

ნ. ნიჟარაძისა და ნ. ჯიბუტის ნაშრომის სახით მკითხველებს გომომცემლობა „საბჭოთა აჭარამ“ კარგი ნობათი უძღვნა. მასში ნათლად, გასაგებად, ციფრებისა და ფაქტების ენით მოთხრობილია თუ რა მისცა საბჭოთა ხელისუფლებამ აჭარის მშრომელებს.

მერი გოცირიძე. აჭარის ქალები — ახალი ცხოვრების მშენებლები. ბათუმი. 1971 წ. 122 გვ.

რევოლუციამდელ აჭარაში განსაკუთრებით მძიმე იყო მშრომელი ქალის ხვედრი. აქ ფეოდალურ-პატრიარქალურ ადამ-წესებს ზედ ერთვოდა ისლამის ფანატიზმი, რომელიც აუტანელ ხუნდებს ადებდა ქალს. თურქმა დამპყრობლებმა აჭარელი ქალები ჩადრით შებურეს, სწავლა-განათლებას, საზოგადოებრივ ასპარეზს სულ მთლად ჩამოაცილეს. დამახასიათებელია, რომ მედრესეში ვაჟებს წერა-კითხვას ასწავლიდნენ, გოგონებს კი მხოლოდ კითხვას, წერა ქალის საქმე არააო.

მერი გოცირიძე თავისი გამოკვლევის პირველ ნაწილში საინტერესო ისტორიულ ექსკურსს აკეთებს და ~~ეჭრეულზე~~ აჭარელ ქალებს, რომლებიც ~~საზოგადოებრივ~~ გამაჰმადიანების წინააღმდეგ, აღვივებდნენ მოძალადეთა მიმართ სიძულვილს, არად აგდებდნენ მძიმე ტანჯვასა და სასჯელს. განსაკუთრებით მაინც დანდალოვალ ქალებს უსახელებიათ თავი, იარაღით გამოსულან თურქ დამპყრობთა წინააღმდეგ.

დიდია აჭარელი ქალის, ამ სწორუბოვარი ქართველი დედის როლი მშობლიური ენის წმინდად დაცვა-შენახვაში. მომხდურნი ქართულ წერა-კითხვასა და ლაპარაკს ისე ღღენილდნენ, როგორც ქრისტიანობას, მაგრამ დღეები არავის ეპუებოდნენ და რუსთველის ენას ბურჯებად ედგნენ.

აჭარაში რუსული მმართველობის დამკვიდრებამ ოდნავადაც არ შეამსუბუქა ქალის ტვირთი. მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებამ მიანიჭა ქალს მამაკაცის თანაბარი უფლებები საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა სფეროში. თუ როგორ იცავდნენ მაშინ ქალთა ინტერესებს, ამას ცხადყოფს აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოს სპეციალური ცირკულარი, რომლის შესახებაც მოთხრობილია წიგნის 33-ე გვერდზე. ცირკულარი ავალებს ყველა უწყებისა და დაწესებულების ხელმძღვანელებს, ქალის საჩივარი განიხილონ 'რიგგარეშე, უსწრაფესად დააკმაყოფილონ მისი სამართლიანი მოთხოვნა.

აჭარის პარტიულმა ორგანიზაციამ ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით უნარიანად გამოიყენა ქალთა შორის მეშაობის მრავალფეროვანი ფორმები, მეთოდები, საშუალებანი და წარმატებით გადაწყვიტა საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში აჭარის ქალების ჩაბმის ურთულესი და უმნიშვნელოვანესი ამოცანა. ეს პროცესი წიგნში გაშუქებულია თანმიმდევრულად, სოციალიზმის მშენებლობის ლენინური პროგრამის განხორციელებისათვის საერთო ბრძოლასთან მჭიდრო კავშირში.

66/83

ფან 40 ქვ.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„ЧОРОХИ“

ОРГАН СОЮЗА СОВЕТСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ
ГРУЗИИ И АДЖАРСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ

ИНДЕКС 76118